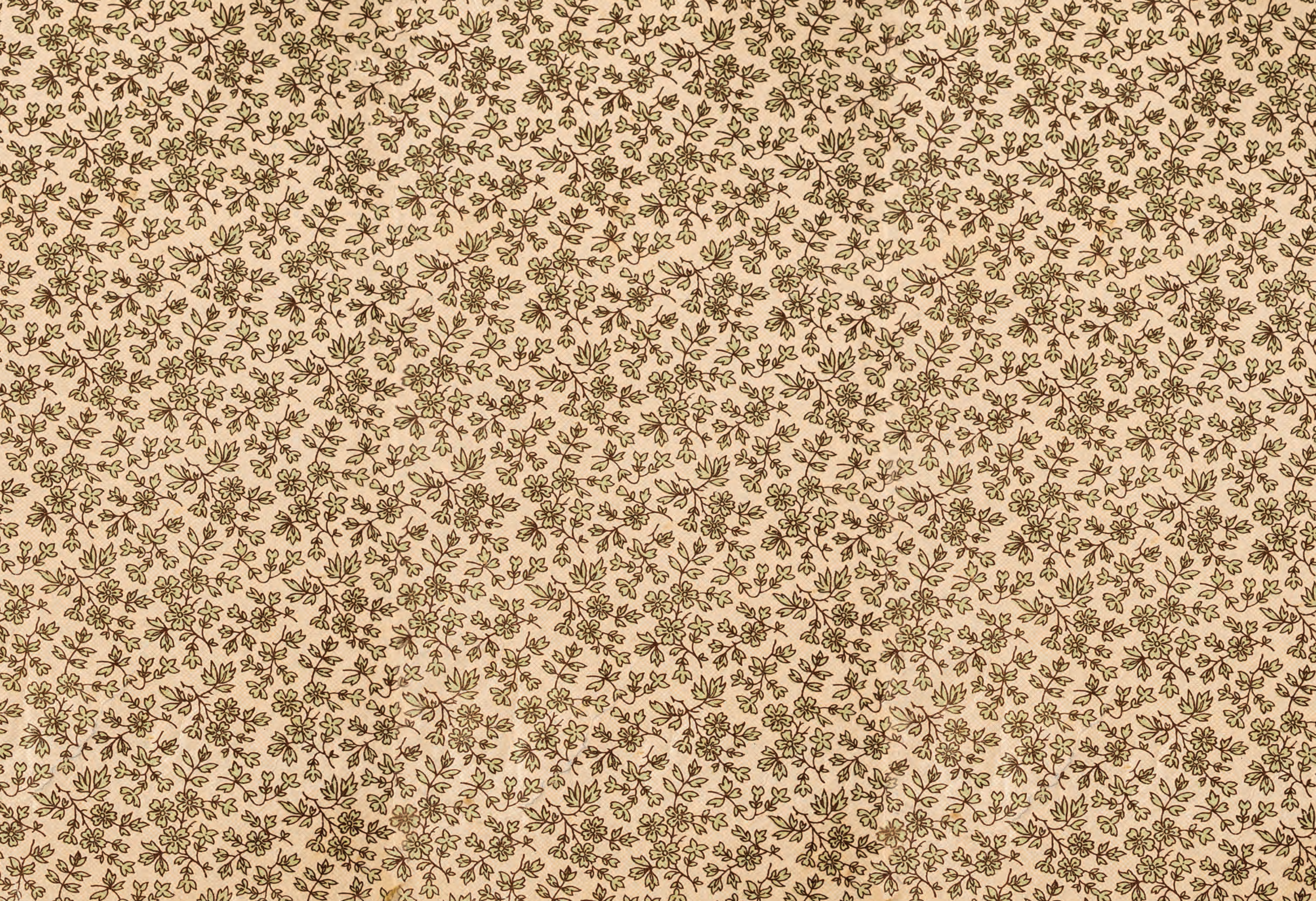

משפחת בלום

DIE FAMILIE BLUHM

משפחת בלום

DIE FAMILIE BLUHM

"HUMOR IST WENN MAN
TROTZDEM LACHT"

הומור זה כאשר צוחקים למרות הכל
HUMOR IS LAUGHING DESPITE EVERYTHING

Over the years, my memory has gathered the experiences I lived and the stories I heard from my father Herbert and my grandmother Anna. Some are whole; others, fragmented. Today I have no one left to ask. Over time, drawers have filled with photographs, letters, objects, and documents. It is time to weave these fragments of life together. And so I have written a story, faithful, though not perfect, about my family's history, the Bluhm family.

The visual material that appears in the book was used by the Bluhm family and is still in the family's possession.

Maya Bluhm

This book was designed and produced by family member Einat Bluhm. Without her devoted efforts, this book would not have come to light.

לאורך השנים נאספו בזיכרוני חוויות שחוויתי וסיפורים ששמעתי מאבי הרברט ומסבתי אנה. חלקם שלמים, חלקם מקוטעים. היום כבר אין לי את מי לשאול. במהלך השנים נערמו במגירות צילומים, מכתבים, חפצים ומסמכים. כעת הגיע הזמן לחבר את פיסות החיים האלה. כך כתבתי סיפור נאמן, אך לא מושלם על תולדות משפחתי, משפחת בלום.

החומר החזותי המופיע בספר היה בשימוש משפחת בלום וכולו קיים עדיין ברשות המשפחה.

מיה בלום

את הספר עיצבה והפיקה בת המשפחה עינת בלום. ללא פועלה המסור, ספר זה לא היה רואה אור.

CONTENTS

תוכן

CHAPTER	עמוד	פרק
01 JULIUS BLUHM / OPA	14	01 יוליוס בלום
02 ANNA MAYER / OMI	42	02 אנה מאייר
03 ANNA AND JULIUS BLUHM	74	03 אנה ויוליוס בלום
04 THE YEARS IN PALESTINE AND ISRAEL	146	04 השנים בפלשתינה ומדינת ישראל
05 NACHMAN LEO	164	05 נחמן ליאו
06 HERBERT NAFTALI	186	06 הרברט נפתלי
07 HANS BARUCH JUAN	204	07 הנס ברוך חואן
08 ELLEN FALK’S TESTIMONY	222	08 עדותה של אלן פאלק
09 HANNA, ELLA AND GUSTEL	230	09 האנה, אלה וגוסטל
10 PROVERBS, STORIES, SONGS & MANNERS	236	10 פתגמים, סיפורים, שירים ונימוסים

הידע על משפחת בלום מתחיל מאמצע המאה ה-18.

Julius Bluhm (1765-1835), המופיע בראש אילן היוחסין המצורף, נולד בעיר Zempelburg. היום היא עיר בפולין בשם Sepolno Krajenskie. אז, בזמנו של יוליוס, היא הייתה שייכת לפרוסיה המערבית.

במאה ה-18 היו מחצית מתושבי העיר יהודים, רובם סוחרים ובעלי מלאכה. כשהתחרות גברה, משפחות יהודיות רבות נטשו את העיר, בהן גם משפחתו של יוליוס. היא עברה כשישים קילומטרים צפונה, לעיר Kossabude, שהיום נמצאת בפולין ונקראת Kosobudy.

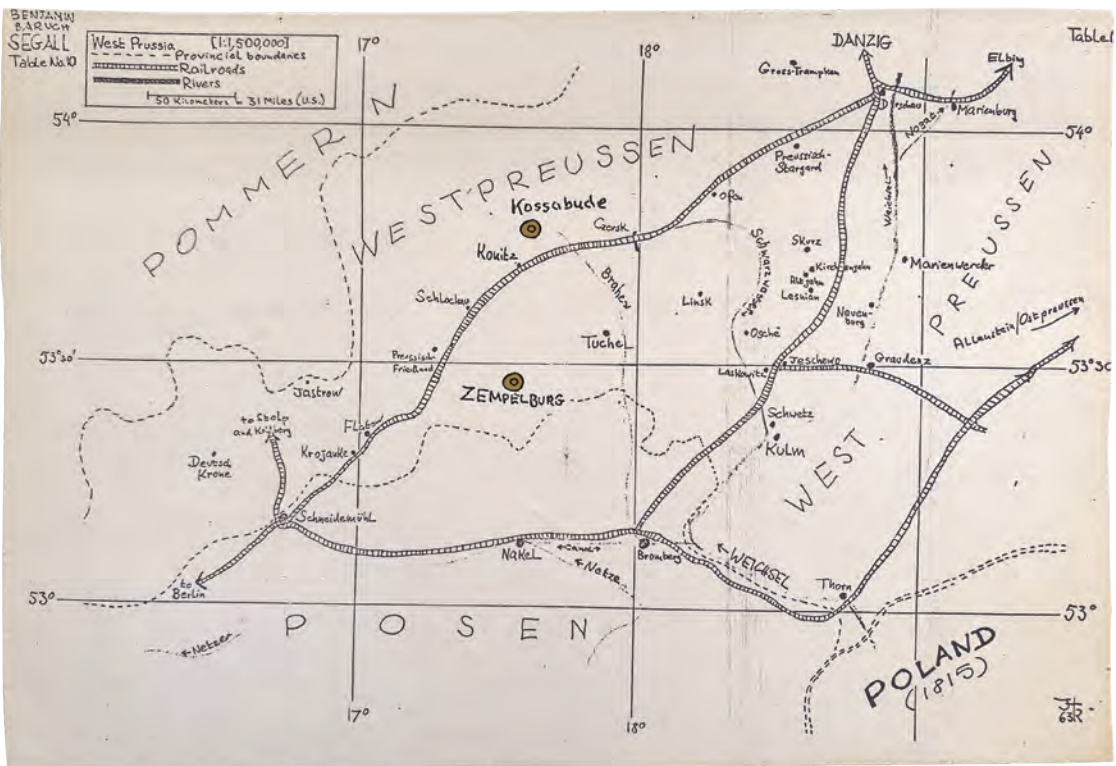
ב-1812 הוצא צו שהורה לכל היהודים לאמץ שמות משפחה. עד לשנה זו נוסף לשמות היהודים רק שמם הפרטי של הוריהם (ראו אילן היוחסין של סבתי). שם משפחה יפה היה כרוך בתשלום. ככל הנראה, בדרך זו התקבל שם משפחתנו – Bluhm.

שניים מנכדיו של Julius נישאו זה לזה: בני הדודים Neumann Bluhm ו-Philippine Bennheim. נולדו להם עשרה ילדים. אחד מהם, Julius (יוסף), הוא סבא שלי, Opa.

הספר הזה הוא הסיפור של משפחתו.

1860
נוימן ופיליפינה בלום. הוריו של יוליוס, ביום חתונתם
Neumann and Philippine Bluhm. Opa's parents at their wedding day

מפת פרוסיה המערבית
Map of West Prussia

1

פרק ראשון
CHAPTER ONE

יוליוס בלום
JULIUS BLUHM OPA
1870-1954

Julius Blum
Opa

סבי, יוליוס בלום, נולד ב-1870 ב-Kossabude למשפחה ענייה. אביו היה סוחר טקסטיל שמת בגיל צעיר מאוד. אמו, שלא יכלה לפרנס לבדה עשרה צאצאים, פיזרה את הילדים בין קרובי המשפחה. יוליוס גדל עם אחד מאחיו, ממנו למד להיות סוחר. ב-1905, בגיל 35, עבר יוליוס לעיר Köln שבגרמניה, שם הכיר את סבתי Anna Mayer, שנולדה ב-1884 בעיר Aachen. אנה הגיעה ממשפחה אמידה יותר. השניים התחתנו בעיר באאכן בחתונה מפוארת בינואר 1910. הפרק הבא עוסק בתולדות משפחתה ומופיע בו גם אילן היוחסין שלה, המתחיל גם הוא במאה ה-18.

מאז ימי הרומאים התקיימה בעיר קלן קהילה יהודית. לאורך ההיסטוריה סבלו היהודים מפרעות ומהגליות, בעיקר במהלך מסע הצלב הראשון. חלק מהיהודים חזרו לעיר, אך ב-1424 גורשו ממנה ורק ב-1798, אחרי המהפכה הצרפתית, קיבלו היתר לשוב אליה. בתקופת רפובליקת ויימאר, בין השנים 1919 ו-1933, חיו בעיר כ-16,000 יהודים שהיו כ-3% מתושבי העיר. רובם היו רפורמים, מיעוטם דתיים.

בסוף המאה ה-19 החל להתפתח הרעיון של בתי הכלבו (Kaufhäuser). חלוציו בגרמניה היו לרוב יזמים יהודים ובתי הכלבו הידועים היו של משפחת טיטץ, ישראל, ורטהיים וגרזון. כמה מאחיו של יוליוס היו, כמוהו, סוחר טקסטיל, והם פתחו כמה בתי כלבו. חלקם היו שייכים לאחד מהאחים, באחרים היו שותפים שניים מהם.

ב-1905 ייסדו יוליוס ואחיו פליקס (אדוארד) את בית המסחר הגדול לטקסטיל שנקרא "האחים בלום". הכלבו פעל עד 1927, אז הושכר למשפחת טיטץ היהודית, שהייתה בעלת כמה בתי כלבו גדולים ברחבי גרמניה. בנובמבר 1938, לאחר ליל הבדולח, הוצא צו שאסר על היהודים לנהל עסקים. הצו כפה על בעלי עסקים יהודים להעסיק ממלאי מקום "ארים". כתוצאה מכך שונה שמו של בית המסחר ל-Westdeutsche Kaufhof. ב-1940 נמכר הכלבו לחברה זו במחיר נמוך בהרבה משווי האמיתי בשוק.

ב-1909 פרש יוליוס מניהול הכלבו שייסד עם אחיו פליקס ופתח בית מסחר אחר, בו העסיק 60 עובדים, רובן נשים. הוא מכר שם בדים, בגדי נשים וגברים, וילונות, שטיחים, כובעים ועוד. ב-1930 הוא נאלץ למכור אותו בשל המצב הכלכלי הקשה. הוא המשיך לנהל בית מסחר לבגדי נשים, במרחק של שני בתים מהכלבו הגדול שלו, בו העסיק שמונה עובדים בלבד. בתחילת 1939, כמה שבועות לפני שעלה לארץ, הוא מכר אותו תמורת סכום מגוחך. כל בתי המסחר שלו לא היו בבעלותו המלאה והוא שכר אותם. אך המוניטין, הסחורה והקונים היו שלו.

אחיו לא ניהל גם הוא בית מסחר, שהיה בבעלותו. מצאתי שלוש גלויות שהוא כתב ליוליוס ב-1906, בו ביקש ממנו שישלח לו גלויות של דוגמאות הבדים. בשנות ה-20 היה "כלבו בלום" נוסף, בבעלותו של אחיו האהוב נורברט, שהעדיף לעסוק בצילום. נורברט, שהיה ידוע במשפחה כ-Onkel Norbert, היה גם גרפיקאי חובב והוא זה שעזר ליוליוס את כל האלבומים שברשותנו. תאונת דרכים הותירה אותו משותק. בזמן השואה הוא נשלח למחנה Theresienstadt, שם נספה ב-1943.

יוליוס היה סוחר מוכשר, מוכר ומוערך. אך, יש להודות, הוא היה גם סנוב. הייתה לו מכונית יוקרה עם נהג פרטי, גוטשלק שמו, שהסיע אותו ברחבי העיר במהלך השבוע. בסופי שבוע הוא היה מסיע את המשפחה לטיולים מחוץ לעיר. הוא חבש מדי פעם כובע צילינדר, השמור עדיין אצלי. בצילום מ-1909 נראים כל עובדי הכלבו בטיול משותף יחד עם יוליוס, כשהוא חבוש בצילינדר. אך אם זאת, בסופי השבוע הוא לקח משפך ומעדר וטיפח בעצמו את גינת ביתו.

לסיום, אנקדוטה על אודות בית המסחר של יוליוס: בשנות ה-80 נסע דודי נחמן לביקור בקלן. באחד מטיוליו ברחוב הוא פגש אדם זר ופתח איתו בשיחה, כפי שנהג לעשות מדי פעם. נחמן סיפר לו את סיפור המשפחה שגרה בעבר בעיר והופתע לשמוע כי בלוח שנה היסטורי שיצא באותה שנה הופיע צילום של בית המסחר "יוליוס בלום". הוא כמובן רכש מיד כמה מהלוחות הללו. מצורף כאן צילום של אותו עמוד בלוח השנה.

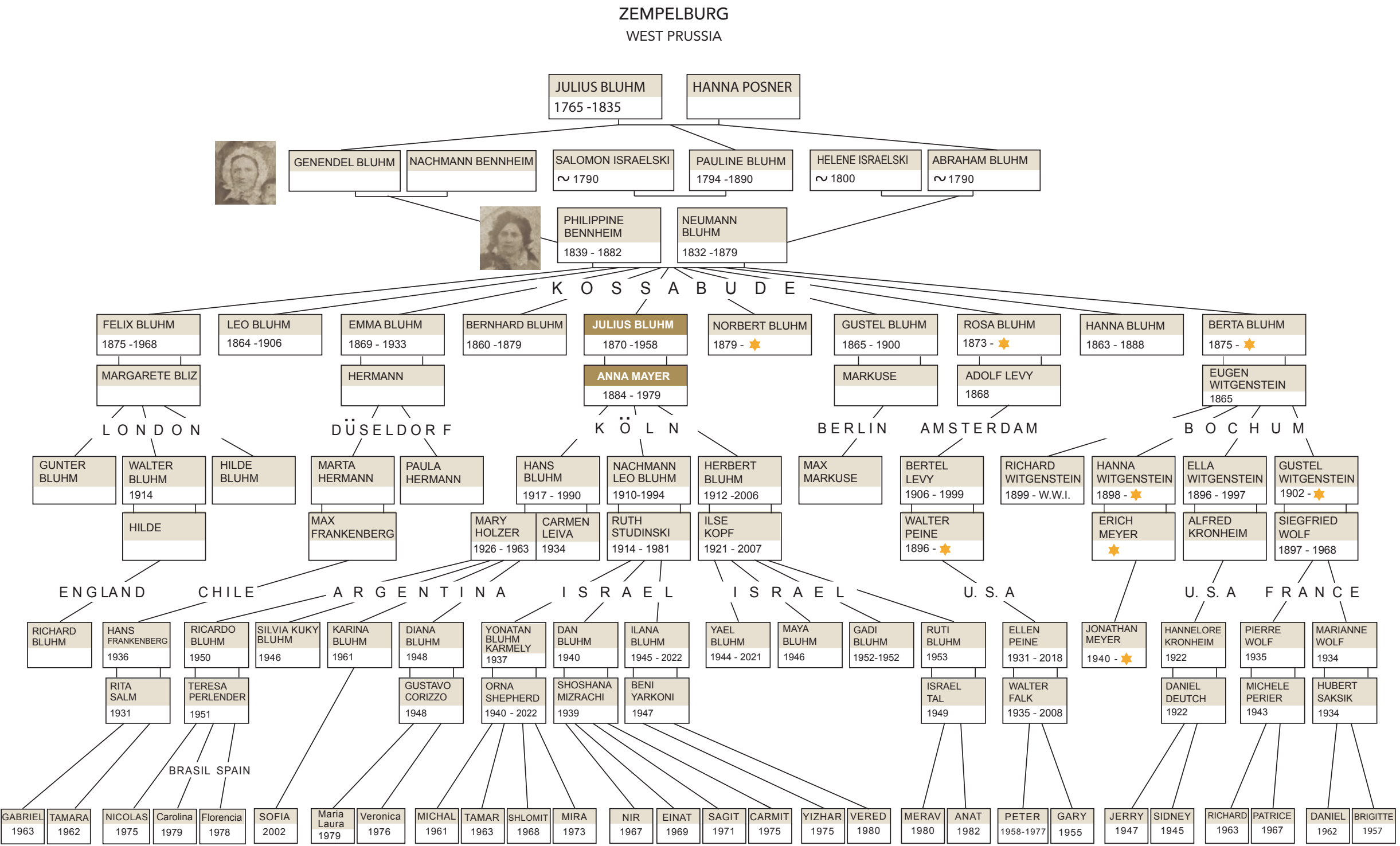
Zempelburg 1857

FAMILY TREE OF JULIUS BLUHM
אילן יוחסין של יוליוס בלום

★ Perished in the Holocaust

FAMILY TREE OF JULIUS BLUHM
אילן יוחסין של יוליוס בלום

7688

Leoline Blukins

חתימה של יוליוס בלום
Opa's signature

1.29.5.1944.

Meine sehr Lieben! Ein Jubelstunde! Briefe
hat uns sehr erfreut, & da will ich auch
wegen den Hochzeitsberichten. Mein haben
hin & den überlegt & sind übereingekommen auch
folgenden Vorschlag zu machen. Mit Berücksich-
tigung den christlichen Fest zu wegen der
grossen Karten haben wir zu folgenden.
Es lässt sich in Tel-tiv, Frauen Lathan
& ich können nach sehr für Trauung. Es bezieht
sich auf die Hochzeitsreise während Lathan
mit mir nach hier kommt. Dann ein paar Tage
Trauung wird ihm gut sein. Vielleicht für paar
Tage in Catania geblichen, dann für zu mit &
dann wollen wir in ersten Reise nur mit
einer Hochzeit feierlich ohne jeglichen Trau, dann
heiraten wir haben gegenseitig voneinander
was. Meine die Trauung hier in Paris, dann
sein da würde die ganze die schon mit geglichen
mit dann zum gratulieren können & die können
wir vermeiden & es ist mit Mühen & grünen
Karten verknüpft. Wenn für als junger Ehepaar
zu mit kommt dann die Gratulationen nur
ich glaube sich leicht nicht zu vermeiden. Mit
Herzlichkeit, muss sich jetzt entscheiden an welchen
Tagen getraut werden darf, denn ich hätte das
den im Lande nicht jeden Tag statthalt. Ist.
Für meine Lieben was hält für von diesem
Vorschlag? Ich denke auf diese Weise werden
Karten vermeiden. Wenn ich nach Jerusalem
komme wird es besser während für sich über
Tel-tiv, dann es wird sich wohl gleich klären
was die Trauung sein wird. Mutter & Ruth sagten
es soll ein göttliche Festessen sein, was wir
zum Hochzeit herrichten darauf kann für sehen
wie gross die Freude hier in der Familie
mit Lathan sein wird. Also den Scheidungsbrief
ist abgeschickt, folgendes liest für jetzt
Palastineen, gratuliere & grüne auch in
herrlichkeit Euer Vater

1941
מכתב בכתב ידו של יוליוס
Letter in Opa's handwriting

1905-1927
KAUFHAUS "GEBRÜDER BLUHM"
KÖLN-NIPPES, GERMANY

כלבו "האחים בלום"
"BLUHM BROTHERS" DEPARTMENT STORE

רחוב נויסטר, קולן-ניפס, גרמניה
Neusserstrasse, Köln-Nippes, Germany

המכונית של יליוס, הנהג גוטשלק ונחמן
Opa's car, his driver Gottschalk and Nachman

יליוס עומד בפתח החנות
Opa stands at the store entrance

1910-1930
KAUFHAUS "JULIUS BLUHM"
KÖLN-EHRENFELD, VENLOERSTR. 301
GERMANY

"WER KANN ZEICHNEN?"

"מי יודע לצייר?"
חוברת לילדים המבקרים בכלבו
"Who knows how to draw?"
A brochure for children visiting the store

כלבו "יוליוס בלום"
"JULIUS BLUHM" DEPARTMENT STORE

CÖLN-EHRENFELD

Neptunplatz

1910-1930 "Julius Bluhm" Department Store
Page from a calendar issued in Germany

1910-1930 "יוליוס בלום" כולו
עמוד מתוך לוח שנה שיצא בגרמניה

KAUFHAUS "JULIUS BLUHM"
KÖLN-EHRENFELD, VENLOERSTR. 301
GERMANY

צולם על ידי יונתן כרמלי ונכדיו
Photographed by Yonatan
Karmely and his grandchildren

2025
המקום בו עמד כלבו "יוליוס בלום"
The place where "Julius Bluhm"
Department store stood

1910
כלבו "יוליוס בלום"
"Julius Bluhm" Department Store

1930-1939
KAUFHAUSE "BLUHM"
KÖLN- EHRENFELD, VENLOERSTR. 287

כלבו "בלום"
"BLUHM" DEPARTMENT STORE

דיסקיות למלתחה
Wardrobe Discs

החנות האחרונה של יוליוס שנמכרה בשנת 1939
Julius' last store, sold in 1939

2

פרק שני
CHAPTER TWO

אנה מאייר
ANNA MAYER OMI
1884-1979

choutti'
Anni

אילן היוחסין של סבתי Anna Mayer משתרע על פני שנים רבות של חיים יהודיים במערב גרמניה. אחד מאבותיה הגיע לעיר מינדן במהלך מלחמת 30 השנים (1618-1648), שם התחתן בנישואי נוחות עם בתו של סוחר ידוע. בנם, Salman Minden, קנה ב-1680 בית לבנים בעיר שהיום הוא חלק מרחוב המוזיאון בעיר.

בנו של זלמן, Uri Feibisch Philip Salomon, הנמצא בראש אילן היוחסין, נפטר ב-1764 בעיר מינדן. בנו, Wolf Philipp, נולד ב-1733. ב-1808, שנתיים לפני מותו, פורסם צו מלכותי שחייב את היהודים לשאת שמות משפחה קבועים. המשפחה בחרה את השם Wolfers והוא היה הראשון ששם משפחה זה נוסף לשמו.

בנו היה Isaac Wolf Wolfers (1770-1845). דיוקנו (המצוייר או המצולם) מופיע בתצלום משפחתי המצורף כאן, מ-1840 לערך, כשהוא תלוי על הקיר מאחורי בני משפחתו החיים. לפני שנים מצאתי והדפסתי מתוך הספרייה של אוניברסיטת פרנקפורט את העמוד האחרון של "ספר הזכרת השמות" של קהילת יהודי מינדן. הספר כתוב בעברית בכתב יד מסולסל וקשה לקריאה. אחד השמות המופיעים בספר הוא שם של אשה, שלא ניתן לקרוא, שהייתה אשתו של אחד מבני המשפחה, זלמן וואלפרס ממינדן. היא נפטרה בשנת תקפ"ט, 1828.

איזאק עבר לעיר אחרת אך הוא שלח את בנו, סמואל (1800-1881), חזרה למינדן כדי שיתחנך אצל קרובי משפחתו. סמואל נשאר בעיר והקים בה משפחה, והוא סבא רבא של סבתי.

העיר מינדן הייתה בעבר חלק מפרוסיה הגדולה. כיום היא נמצאת במדינת נורדרין וסטפליה שבגרמניה. חיים יהודיים בעיר מתועדים מ-1270. ב-1350, בזמן המגפה השחורה, נערך בעיר פוגרום נוראי ביהודים. רק לאחר מאות שנים שבו יהודים לגור בה ועד המאה ה-16 חיו בה רק יהודים בודדים. בתחילת המאה ה-17 התיר הבישוף המקומי ליהודים לגור בעיר לתקופה מוגבלת של 12 שנים, בכפוף להסכם חסות ולתשלום מס. הם הורשו לקיים חיים דתיים ולעסוק במסחר, בהלוואות כספים ובשחיטה. כמו כן נבנה בעיר בית כנסת והוקצה מקום להקמת בית קברות – שני מוסדות הכרחיים לקיומה של קהילה יהודית.

המהפך הגדול הגיע עם כיבוש העיר על ידי הצרפתים ב-1806 והקמת "ממלכת וסטפליה" תחת שלטונו של ג'רום בונפרטה אחיו של נפוליאון. שנים אלה היו שנים טובות ליהודי העיר והם נהנו משוויון זכויות מלא. כעבור ארבע שנים חזרה העיר להיות חלק מפרוסיה הגדולה, ששמרה על זכויותיהם. בתחילת 1820 נבנה בעיר בית כנסת חדש, בו נאמרו והושרו התפילות בגרמנית בליווי אורגן וכן הוקם בית ספר יסודי יהודי. ב-1880 היו בעיר 267 יהודים, מתוך 18,000 תושבים. הם עסקו בהלוואות כספים, במלאכה ובמקצועות חופשיים, היו מעורים בחיי העיר ואף נבחרו כנציגים לעירייה.

מאז ומתמיד נהרו בני האדם לערים הגדולות, וכך גם משפחת וואלפרס, שהיגרה למרכזים יהודיים בערים גדולות יותר. לואיזה וואלפרס, בתו של סמואל, התחתנה עם לואיס איזנברג ועברה לגור איתו בהאנובר, כפי שהיה נהוג אותם ימים. בתם קלארה איזנברג, נישאה לקארל מאייר ב-1880 וגם היא עברה לגור עם בעלה בעיר אאכן. קארל וקלארה היו הוריה של אנה, שנולדה ב-16.10.1884.

בעיר אאכן גרו יהודים עוד מימי הרומאים. זוהי עיר חשובה בהיסטוריה הגרמנית שכן היא הייתה מקום מושבו של קארל הגדול שהוכתר ברומא בשנת 800 לקיסר של "האימפריה הרומית הקדושה". סך הכל הוכתרו בעיר 31 קיסרי האימפריה. סיפור אחד מאפיין את יחסו של קארל הגדול ליהודים: בשנת 797 הוא שלח שלושה שליחים עם מתנות לכליך הארון אל ראשד בבגדאד (שנודע מסיפורי אלף לילה ולילה), שליט האימפריה המוסלמית. אחד מהשלושה היה יהודי, יצחק, שכלל הנראה שימש כמתורגמן. הוא היה היחיד שחזר, אך רק לאחר חמש שנים, שכן הוא הוליך מתנה מאת הארון אל ראשד – הפיל "אבו אל עבאס".

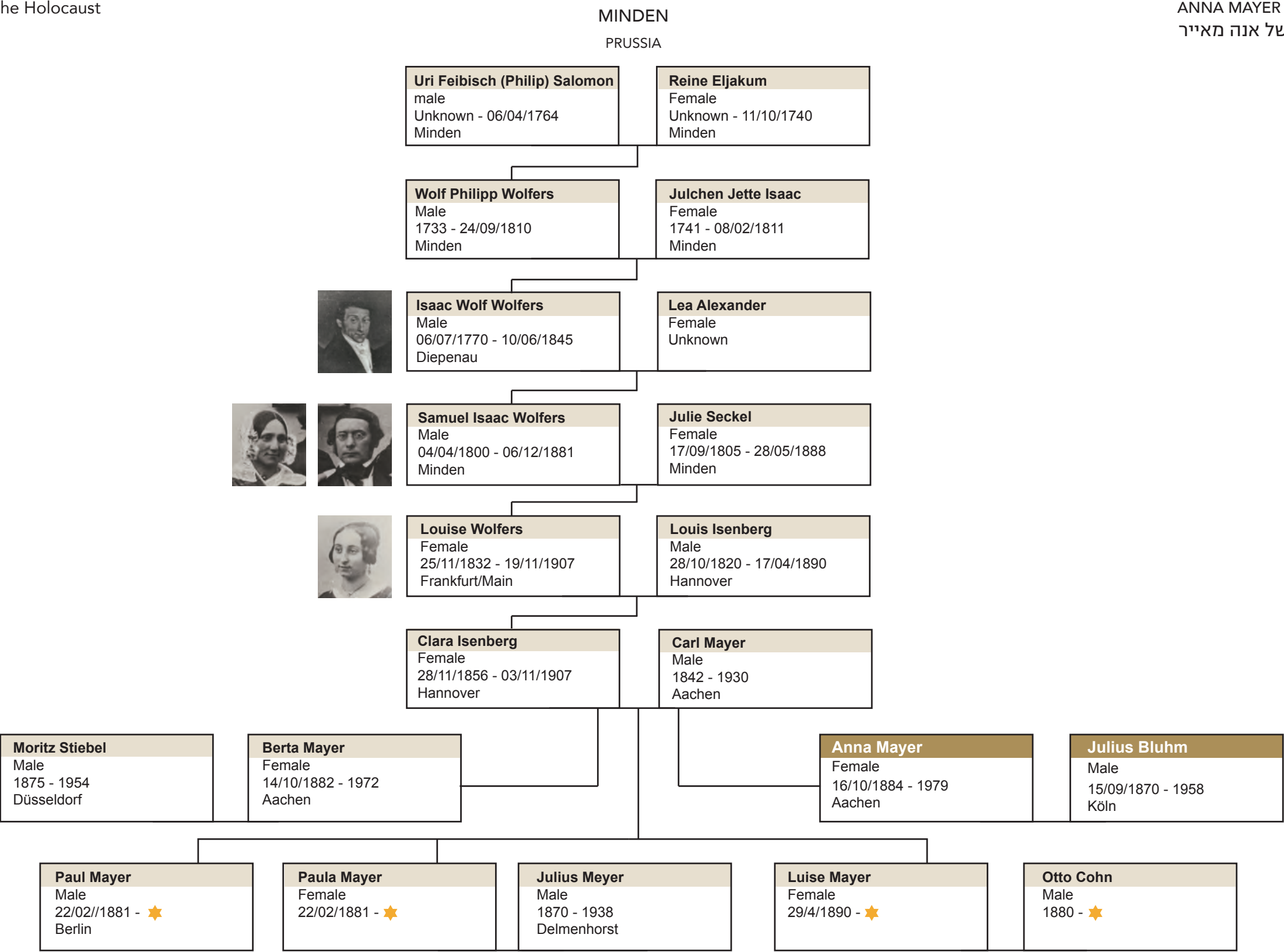
Minden 1848

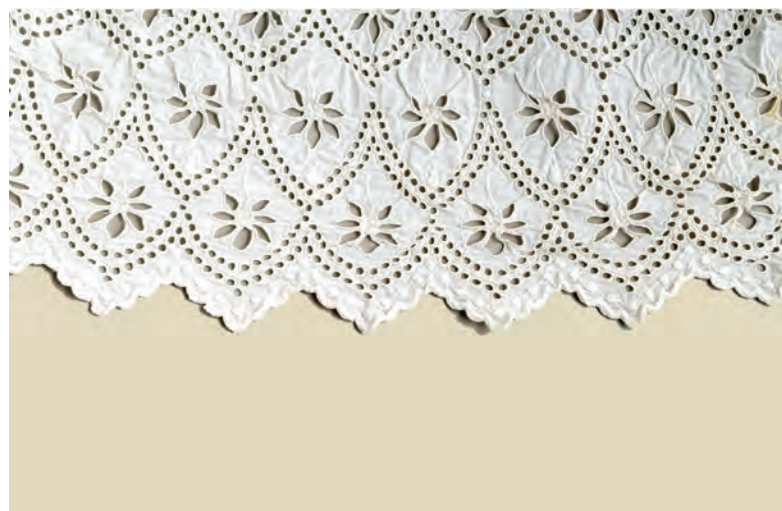
אנה מאיר

ANNA MAYER FAMILY TREE
אילן יוחסין של אנה מאיר

★ Perished in the Holocaust

ANNA MAYER FAMILY TREE
אילן יוחסין של אנה מאייר

שנים רבות היה רק קומץ יהודים באאכן ורק במאה ה-19 הקהילה פרחת. האוכלוסייה היהודית הייתה בעיקרה ליברלית-רפורמית. בבית הכנסת ישבו יחד נשים וגברים, התפילות לוו במקהלה ובנגינת אורגן. היהודים גרו בכל חלקי העיר. חלקם היו אמידים בעלי מפעלים לטקסטיל, אחרים היו אקדמאים, רופאים, עורכי דין, מורים ומרצים. בין היהודים היו כאלה שעמדו בראש מוסדות מחוזיים ועירוניים ויהודי אחד גם נבחר לכהן במועצת העיר. בעיר היה כלבו גדול של Leonhard Tietz היהודי. ב-1920 היו כ-30% ממפעלי הטקסטיל בעיר בבעלותן של משפחות יהודיות.

אביה של אנה, קארל מאייר עבד במפעל טקסטיל גדול וידוע באאכן, Rheinische Tuchfabrik. אולי בזכות קשרים מסחריים אלה היא הכירה את סבי יוליוס שגר בקלן הקרובה והיה בעל כלבו לטקסטיל. ב-1910, לאחר חתונתה, עזבה אנה את העיר.

לאנה היו ארבעה אחים ואחיות: אח ואחות תאומים – פאול ופאולה ושתי אחיות, לואיזה וברטה. התאומים ולואיזה נספו בשואה. היחידה שנותרה בחיים, אותה כולנו הכרנו ואהבנו, הייתה הדודה ברטה (Tante Berta), שנישאה למוריץ שטיבל. שני בניהם, ולטר וארנסט, היו חברים טובים של בני הדודים שלהם, שלושת האחים למשפחת בלום – נחמן, הרברט והנס – וישנם צילומים משותפים רבים שלהם.

ברטה היגרה עם בעלה לאוסטרליה וביקרה כמה פעמים בארץ. היא הייתה אישה גבוהה וזקופה עם חוש הומור, שלפעמים היה קצת שחור. היא הייתה מבוגרת מאנה רק בשנתיים. באחד מביקוריה בארץ בשנות ה-70 לחייה, כשהתעוררו חילוקי דעות בין האחיות, הייתה ברטה מעירה לאנה "צעירונת, את הרי לא מבינה כלום". אני אהבתי אותה וציירתי אותה.

1880
לואיזה איזנברג, סבתה של אנה
Louise Isenberg, Omi's grandmother

צווארונים תחרה
במאה ה-19 אנשים התרחצו לעתים רחוקות והכביסה היתה עניין מפרך. לפיכך, נשים וגברים לבשו בגדים חסרי צווארונים אליהם תפרו בתפר נסתר צווארונים נפרדים אותם היו מכבסים ותופרים מחדש

Lace Collars
In the 19th century, people bathed infrequently, and doing laundry was a laborious task. Therefore, both men and women wore clothing without attached collars, to which detachable collars were sewn on with a hidden stitch, then removed, washed, and reattached as needed

RHEINISCHE TUCHFABRIK.

Giro-Conto
bei der Reichsbank.

Aachen, den 24. Octob. 1879.

für L. Senberg in Hannover.

Ganzes Herz: Auf Ihr Fräulein
Foglar haben Sie ganzschönes schon Lächeln
als mein, auch in laubstige, Frau mit mir, so, so,
sich Lichte zu geben. Ich habe dich, ich will es sein
Ahnung und Aufschauen und auch freundlich, in
die Hand Ihrer Foglar Clara, die ich mir
mit in aller Form auszusuchen als ich.

Was ich mir Leichtes Wollen, Laß Sie bei bestän-
diger ununterbrochener Ausbeute der ullen Wägen auf einen
gepfechten Zuckersack 1000 Pfund Feinlaß Brückfisch aufweisen
stehen, so verstatte ich mir, Ihnen meine Aufschüsse
hier zu legen. Ich befinde mich eines längeren
Reise der Jäger in Stellung der ersten Proben
und werde erst in einem halben Jahre
zurückkehren und darf, wenn ich wieder zu Ihnen
beimessen, Laß Sie in Stellung der ullen
Jüngling für alle meine Jagden sind. - Mein Laß
die Brückfisch beträgt: 200000, jährlich, auf
den Laß mir eine Leinwand zu, davon Betrag
unverzüglich unterwerfe ich mich der Aufsicht. der
gebühren

Gutman is ungewöhnl. nied. gest. meiste betriebl. zu-
 stimmung d. Arbeiterk. littl., ausgefallen ist mein Plan
 für Gastung d. Ill.

L. Stanley

Thyrs

bare eslayer

Рязань 21. 2.

1879
 עמוד ראשון מתוך מכתב מקארל מאיר לאביה של קלארה,
 מבקש את ידה של בתו. אאכן, 22.10.1879
 First page of a letter from Carl Mayer to Clara's father,
 asking for his daughter's hand in marriage. Aachen, 22.10.1879

1880
קארל וקלארה מאייר,
הוריה של אנה, ביום חתונתם
Carl and Clara Mayer,
Omi's parents at their wedding day

Rhineland Textile Factory

Aachen, October 22, 1879

Dear Sir!

It is likely that your respected daughter has already informed you of my intention to approach you with an important request. To express my request clearly: I take the liberty of asking for the hand of your daughter Clara, to be my wife.

Considering that the primary concern in my matters is ensuring your daughter’s future, I would like to provide you with an overview of my economic and social situation. For quite a few years now, I have held the position of senior representative and bureau director of the stock company Rhineland Textile Factory, and I can say without exaggeration that my professional and personal status is well known here. My fixed income amounts to about 4,500 marks per year, and I am also entitled to a bonus, the rate of which of course varies according to the results of the company’s fiscal activities, but in normal times it will amount to several thousand marks. Last year, for example, the amount was 2,300 marks. In addition to the income from my professional work, I have an interest-bearing capital of 30,000 marks. I would like to inform you that I have allocated an annual pension of 1,800 marks to my aunt. It is my intention to continue this payment for the duration of her life, which I trust will be long and healthy. To provide an overview of the financial situation of the above-mentioned joint-stock company, I have enclosed its 1878 summary report.

I assure you, in good faith, that I will always strive to be a loyal and dedicated husband to your esteemed daughter, for whom I have developed genuine and sincere affection following several meetings.

I trust that the information provided above will be adequate for you to reach a decision, and I am hopeful that the outcome will be favorable. I look forward to your response with eager anticipation.

I apologize if the tone of this letter appears overly formal. This matter is significant to me, so I have avoided unnecessary rhetoric. It is not typical for me, as it would detract from the substance of the issue.

I kindly request a prompt response at your earliest convenience. I remain at your disposal.

With great respect
Carl Mayer

Rheinische Tuchfabrik

מפעל הבדים באזור הריין

אאכן, 22 לאוקטובר 1879

אדון נכבד!

ללא ספק בתך הנכבדה כבר רמזה לך על כוונתי לפנות אליך בבקשה גדולה. כדי לבטא את בקשתי בצורה ברורה: אני מרשה לעצמי לבקש את ידה של בתך קלארה, שתהיה לי לאשה.

מאחר שאני מתאר לעצמי ששיקול מכריע בענייני הוא הבטחת עתידה של בתך, אני מרשה לעצמי להציג בפניך בקצרה את מצבי הכלכלי-חברתי. זה שנים לא מעטות, אני מחזיק במשרה של נציג בכיר ומנהל לשכה של חברת המניות ”מפעל הבדים באזור הריין”, ובלי הפרזה אוכל לומר שמעמדי המקצועי והאישי מוכר כאן לכל. ההכנסה הקבועה שלי מסתכמת בכ-4.500 מארק לשנה, ובנוסף אני זכאי לקבל בונוס ששיעורו כמובן משתנה על פי תוצאות הפעילות העסקית של החברה, אך בימים כתיקונם הוא יגיע לכמה אלפי מארק. בשנה שעברה, למשל, הסכום היה 2,300 מארק. בנוסף לאותן הכנסות הנובעות מן העבודה המקצועית שלי, אני מחזיק בהון נושא ריבית בסך 30,000 מארק. אני מרגיש חובה לספר לך שהקצבתי לדודתי קצבה שנתית בסך 1,800 מארק, ואני מתכוון להמשיך לשלם לה את הסכום הזה עד סוף ימיה, נקווה שיהיה רחוק. כדי לאפשר לך גם להתרשם ממצבה הכלכלי של חברת המניות הנ”ל, אני מצרף את הדו”ח המסכם שלה לשנת 1878.

אני מבטיח לך בהן צדקי שתמיד אשתדל להיות בעל נאמן ומסור לבתך המכובדת שהתחבבה עלי באמת ובתמים בעקבות מפגשים אחדים.

בטוחני שהנתונים שמסרתי לעיל יספיקו לך להגיע לכלל החלטה, ואני מקווה שהיא תהיה לטובתי. מובן מאליו שאני ממתין לתשובתך בכליון עיניים.

לבסוף אבקש את סליחתך אם נימת המכתב הזה יבשה מדי לטעמך. העניין כה רציני וחשוב בעיניי שווייתרתי על מליצות מיותרות. אלה מנוגדות לאופי שלי, מה גם שהן היו משמשות עטיפה בלבד לעניין עצמו. אבקשך שוב לקבל תשובה חיובית ובהקדם האפשרי, הנני לשרותך .

בכבוד רב
קארל מאייר

Handwritten text in blue ink, possibly a list or notes.

gim

citro

nyaber

(Kubou

2 mit

wie p

abst u

abau a

Handwritten text in black ink, possibly a list or notes.

Handwritten text in blue ink on lined paper, possibly a list or notes.

Handwritten text in blue ink on lined paper, possibly a list or notes.

Handwritten text in black ink, possibly a list or notes.

1909
קלארה מאייר
Clara Mayer

1909
קארל מאייר
Carl Mayer

1857
כתב ידו של קארל מאייר, מתוך ספרון שלו
Carl Mayer's handwriting, from his notebook

Aufgaben von Klappen
Man reißt Flokalt mit Wasser aus, auf 1 Ltr. Kalt 3-4 Tef. Wasser) und füllt ferner die zu reinigenden Klappen bis oben an. Man 2-3 Tage bei Kälte mit starkem Aufsteigen nach 4-5 Tagen, gießt man das Wasser ab, wäscht aber wieder gut zur Reinigung vorwiegend mit kaltem Wasser, und füllt sie frisch mit kaltem Wasser aus.
Man sei jedoch vorsichtig mit Löslichkeiten und Ähnliches zu vermeiden.
Klappen und Gläser in warmem Milch oder Öl aufbewahrt, fügen in Lösung Gläser, lassen sich mit einem Sodawasser waschen oder mit einem Apparat, wo, wasser abgibt, gegebenenfalls mit Wasser gereinigt wird, gut reinigen.

1857
מתוך ספרון של קארל מאייר
Pages from Carl Mayer's notebook

2025
הבית המשופץ
The renovated house

WALLSTR. 9 AACHEN
GERMANY

1923
בית הולדתה של אנה באאכן
Omi's birthplace in Aachen

אנה ואחותה ברטה בלונדון
Omi and her sister Berta in London

ערכת תפירה קטנה של אנה
Omi's small sewing kit

„Blumen-Liesel“

אחותה של אנה לואיזה במרפסת דירתה
Anna's sister Luise on her balcony

1909
אנה ביום אירוסיה
Omi at her engagement day

שבלונה ממתכת דקה עם המונוגרמה של אנה בלום
Anna Bluhm's monogram on a metal stencil

שבולונות ממתכת דקה שבהם גזורה דוגמת הרקמה, דרכה פיזרו אבקה או צבע לצורך העתקה על הבד שעליו רקמו
Thin metal stencil with the desired embroidery pattern cut out, through which powder or paint was sprinkled to copy the pattern onto the fabric on which it was embroidered

מכית עם מונוגרמה של אנה מאייר
Anna Mayer monogrammed napkin

3

פרק שלישי

CHAPTER THREE

אנה ויוליוס בלום

ANNA AND JULIUS BLUHM

OMI & OPA

סבי וסבתי הכירו, ככל נראה, בעיר קלן. הם התחתנו בחתונה מפוארת בינואר 1910 בעיר אאכן, עיר הולדתה של סבתי. היא הייתה אז בת 26, הוא בן 40. ההזמנה לחתונה, אותה עיצב פאול מאייר, אחיה של אנה, מצורפת בהמשך והיא כוללת משחק מילים: בגרמנית עורך דין זה Rechts-Anwalt. המשמעות של Rechts זה ימין. פאול, שהיה עורך דין שמאלן, כתב במקום זאת Links-Anwalt, שהמשמעות היא עורך השמאל. הוא נספה בשואה.

ליוליוס ואנה נולדו שלושה בנים. הבכור, לאו נחמן, נולד ב-1910. שנתיים אחרי נולד אביו, הרברט נפתלי. הצעיר, הנס ברוך, נולד ב-1917. בידי שמור עדיין ספר הרישום המשפחתי (Familien Stammbuch) בו נרשמו ההורים והילדים.

משפחת בלום ניהלה אורח חיים חילוני, אך ציינה וחגגה מועדים יהודיים כמו פסח, ראש השנה ויום כיפור. החברים של המשפחה היו בעיקר יהודים. יוליוס, שהיה בעל כלבו גדול ומוכר, התרועע גם עם אנשים נוספים, שאינם יהודים, שהכיר במסגרת העבודה.

המשפחה הייתה בורגנית פטריטית. היא השתתפה בכל החגים המקומיים ובקרנבל בקלן והייתה מעורבת בחיים הפוליטיים, בכלכלה ובתרבות. הילדים הולבשו במדי מלחים, זהים לבגדים שלבשו ילדים נוצרים, ובבגדים גרמניים מסורתיים. שלושת הבנים הרבו לטייל באופניים ולשוט בנהרות גרמניה עם קבוצת חברים אוהבי ספורט וטיולים. הילדים למדו בבתי ספר קתוליים ובכיתה בה למד הרברט היו רק שלושה תלמידים יהודים. בתעודת הבגרות של אבי ראיתי שהוא למד את השפות אנגלית, צרפתית ולטינית וכן קצרנות. בתעודה מוזכר שהוא Israel – כלומר יהודי.

בסוף שנות העשרים החלו הבנים לחוות התנכלויות אנטישמיות, בהן קריאות "Jud, Jud, Jud" ברחוב ובדרך לבית הספר וכן רמיזות אנטישמיות מצד המורים. חלק מהילדים גם הגיע לבית הספר בתלבושת נאצית. גם בבית המסחר של יוליוס היו התגרריות ומדי פעם הודבקו על שמשות הכלבו כרזות גזעניות. בשכונת Ehrenfeld, בה גרה משפחת בלום ובה גם היה בית המסחר, גרו קומוניסטים רבים. אבי זכר את הבן של השכנים, שהיה קומוניסט נאמן וחבר שלו ושל אחיו, שהפך את עורו ונהיה לנאצי קיצוני.

לאחר סיום הלימודים בבית הספר, רצו הבנים להמשיך בדרכם של אביהם. נחמן עבר לברלין ועבד בבית מסחר גדול שהיה שייך למשפחת טיטץ. הרברט ביקש ללמוד באוניברסיטה, אך סורב בשל היותו יהודי. הוא נשאר בקלן ועבד בחברת מסחר יהודית בשם Ehape, שם למד הנהלת חשבונות וסטטיסטיקה. ב-1933 סולקו הבנים מכל החוגים בהם היו חברים: שיט, חתירה, טיס וטניס.

ב-1.4.1933 נקבע יום החרם על בתי העסק היהודיים בכל גרמניה. המשפחה גרה במרחק של חמש דקות מבית המסחר שלהם. בשתיים בבוקר שלפני יום החרם הגיעו לבית המשפחה שוטר וחייל SA (פלוגות הסער הנאציות). הם טענו שהגיעו כי בחלון הראווה של החנות הוצב צילום מוכתם של היטלר. המשפחה הייתה בהלם. יוליוס ואבי הרברט הלכו עם השוטר והחייל לבית המסחר. יוליוס פתח את חלון הראווה והוציא את הצילום. הוא הסביר שלא הוא עשה זאת, ושזהו פרובוקציה שאינה קשורה אליו והשוטר, שהכיר היטב אל יוליוס, השתכנע שהוא אינו מעורב. היה ברור שהאחראי למעשה היה אחד העובדים בכלבו, אך זהותו מעולם לא נודעה. למחרת נסגרו כל החנויות שהיו בבעלות יהודית. לפני כל חנות עמדו כמה חיילי SA ואזרחים מקומיים עם שלטים: "אל תקנו אצל יהודים". שמשות בתי המסחר נופצו, בהן השמשות בבית הכלבו בלום.

נסיבות אלה הובילו את שלושת האחים להתלבט בנוגע לעתידם. הנס, שהיה אז בן 17 בלבד, קיבל הזמנה מחבר בארגנטינה לבוא לעבוד שם כחואי, והחליט להגר לשם. משפחת בלום לא הייתה ציונית, אך ב-1933 הפכו נחמן והרברט לציונים.

במכתב ששלח נחמן מברלין להוריו ב-3.1.1934 הוא כתב: "אני רוצה לעזוב את עבודתי בבית המסחר, אני רוצה לעבוד עבודה פיזית. זה מתאים לי, ולמה לא? אני צריך להתבייש לעבוד בעבודה מלוכלכת?" הוא כתב שחבר משפחה, שרברב במקצועו, הציע לו לבוא לעבוד אצלו כדי ללמוד את המקצוע. נחמן תיאר במכתב כמה הוא גאה להיות הבן של הוריו ושהוא גאה להיות יהודי. הוא החמיא להוריו על כך שאינו מפונק וכתב כי "נתת לי יותר ממה שאתם חושבים". הוא התייעץ איתם האם כדאי לו להתפטר מבית המסחר מיד. את התשובה לא מצאתי, אבל ב-28.1.34 הודיע נחמן כי הוא עוזב את עבודתו בכלבו.

אחרי התלבטויות רבות, החליטו נחמן והרברט להגר לפלשתינה. הרברט עזב את חברת Ehape, ושניהם הצטרפו לתנועת "Werkleute" (אנשי עבודה), תנועה יהודית-גרמנית סוציאליסטית שנוסדה ב-1932 ופעלה בגרמניה ובפלשתינה. לאחר מכן, הם הצטרפו לתנועת "החלוץ", שהייתה תנועה ציונית עולמית של צעירים יהודים שהתארגנו לעלות לארץ. שניהם היו מדריכים בתנועה ומ-1934 למדו עברית. עד יום מותם הם דיברו עברית קלוקלת ומצחיקה של "יקים" רבים, לשמחת הדור הצעיר בירושלים ובתל שלום.

כדי להגר לפלשתינה צריך היה לקבל סרטיפיקט (אשרת הגירה) מהשלטונות הבריטיים. האשרות חולקו על פי מכסה שקבעו הבריטים במסגרת משא ומתן עם ההנהגה הציונית, שנקבעה לאלף אשרות בחודש. ההנהגה הציונית דרשה מהעולים לארץ להתמחות במלאכה כלשהי ובחקלאות. נחמן למד בברלין אינסטלציה ופחחות והרברט התמחה בקלן בנגרות. אמנם, ב-1933 כבר נאסר על נוצרי להעסיק יהודי, אך הנגר Johann Risch, שריהט את כל החנויות של יוליוס ובנה את כל הרהיטים בביתו, הסכים להעסיק את הרברט כשוליה וללמדו את המקצוע. הוא אמר ליוליוס: "מור בלום, אני אקח את הבן שלך, הוא ילמד אצלי, וזה בגלל שאתה אביו".

בתקופה זו התכתבו שני האחים. במכתבים שנשמרו עולות התלבטויות בנוגע להחלטות הגורליות שעמדו בפניהם: האם בחרו במקצועות אלה בהעדר ברירה אחרת? היכן באות לידי ביטוי הנפש והרוח בעבודות שבחרו? האם לא ראוי יותר להגיע לפלשתינה (Eretz הם קראו לה) כחקלאי? הם התלבטו בענייני ציונות, סוציאליזם, מוסר, לאומנות, רויזיוניזם, וכמובן – חברות ואהבה. באחד המכתבים כתב הרברט: "כאן עומדת חווה היפה ובידה התפוח המורעל, שם אלת החופש עם פטיש וחרב". בהתכתבות ביניהם הם מתייחסים למצב הכלכלי הקשה בגרמניה, אבל אין אפילו רמז למצב הפוליטי בגרמניה. אולי חששו מצנזורה?

בעת שהותו בברלין התחתן נחמן עם רות שטודינסקי, אותה הכיר בתנועת "החלוץ". הוריה של רות סרבו להגר ושניהם נספו בשואה. לרות היו שני אחים ואחות. אחד מאחיה, דן, שהיה שוחט, סירב לעזוב את הקהילה שלו ונספה. אחותה היגרה לארצות הברית ואחיה השני – לאנגליה. קבוצת "החלוץ" אליה השתייכו נחמן ורות נשלחה למקום שנקרא "קיבוץ" Urfeld, על גדות נהר הריין, לא הרחק מקלן, שם עברה הקבוצה הכשרה בחקלאות במשך כמה חודשים. ב-1936 קיבלה הקבוצה אשרות כניסה. הרברט ליווה את הזוג לנמל טרייסט באיטליה, שם עלתה הקבוצה לאונייה שהפליגה לפלשתינה.

הרברט סיים את ההתמחות שלו כנגר והמשיך להכשרה נוספת בחקלאות. הוא יצא עם קבוצת "Werkleute" ו"החלוץ" להכשרה בכפר קטן בצפון איטליה, לעבוד בחקלאות. הרברט גם תיקן את כלי העבודה שהיו עשויים מעץ. שמונה חדשים לאחר מכן הם קיבלו אשרת כניסה לפלשתינה. בדרכו הביתה מאיטליה לגרמניה קרא הרברט ברכבת את הספר "ניצחון" מאת ליון פויכטוונגר היהודי, שהגרמנים אסרו לקרוא אותו. בבדיקת המכס בגבול החרומו חיילי SS את הספר וספר נוסף מאת אותו סופר, "האופרמנים". החיילים שאלו לכתובתו של הרברט שחזר מפוחד לביתו ודבר ראשון שעשה היה לרוץ

לחדרו ולסלק את כל הספרים ה"אסורים" שהיו ברשותו. לאחר כמה שבועות, הגיעה בדואר חבילה ובה שני הספרים, בלויים וקרועים. נראה שחיילי SS- קראו אותם בשקיקה. את הספרים האלה כבר לא ניתן היה להשיג בחנויות.

מאחר שהסרטיפיקט ניתן לזוג, הרברט התחתן בנישואים פיקטיביים כדי להעלות לארץ אדם נוסף, ויחד עם כל הקבוצה עלה לארץ באפריל 1937. ככל הנראה היא התאהבה בהרברט, ורק לאחר כמה חודשים הסכימה להתגרש ממנו.

יוליוס ואנה נשארו לבדם בגרמניה. הקשר איתם היה רק דרך מכתבים, שנשלחו בתדירות גבוהה מאוד. הבנים ניסו בכל דרך לשכנע את ההורים להצטרף אליהם בפלשתינה, אך ללא הצלחה. ב-20.10.38, עשרים ימים לפני ליל הבדולח, כתב הרברט מכתב להורים וסיים אותו כך:

K - o - m - m - t !!

ב ו א ו !!

בתחילת 1938 הגיע יוליוס לביקור בפלשתינה. בדרך לאונייה הוא הרגיש שעוקבים אחריו וחשש שרוצים לגנוב ממנו את הכסף שהתכוון להעביר לבניו, שניתן לשער שהוציא אותו ללא היתר. בעיר נמל איטלקית הוא נכנס לשירותים והחביא את הכסף במיכל השטיפה שמעל לאסלה. בדרכו חזרה לגרמניה הוא מצא את הכסף. נחמן והרברט לקחו את אביהם לטיול בכל רחבי הארץ – מחיפה בצפון ועד לים המלח בדרום. הרברט צייר מפה של הטיול, שעדיין נמצאת אצלי. כל ניסיונותיהם לשכנע את אביהם להגר לפלשתינה עם אמם כשלו.

כמה חודשים לאחר ששב לגרמניה הגיע ליל ה-9 בנובמבר 1938, ליל הבדולח. בלילה זה נופצו השמשות של רוב בתי העסק היהודיים ברחבי גרמניה, בהם גם בית המסחר של יוליוס. על הנזק הזה הכריחו אותו לשלם מכספו שלו. מעולם לא שמעתי פרטים על אותו לילה או על היום שלמחרת. רק דבר אחד ברור: לאחריו השתכנעו יוליוס ואנה והחליטו להגר לפלשתינה.

יוליוס נאלץ למכור את בית המסחר שלו לאחד מעובדיו ב"מכירת כפייה" (Zwangsverkauf), במחיר נמוך בהרבה משווי האמיתי.

תצהיר משפטי
של עורך השמאל פאול מאייר
בסוגיית הנישואים
של יוליוס בלום והחברה אנה מאייר

שניהם מאוהבים, מאורסים
מלבד זאת ללא רישום פלילי

מועד החתונה
ה-23 לינואר 1910
באולם הגדול של בית ההבראה
בבית הדין המחוזי
של האהבה בעיר אאכן.

LEGAL AFFIDAVIT
Of the left-wing editor Paul Mayer
Regarding the union
of Julius Bluhm &
comrade Anna Mayer.

Both in love, engaged,
and furthermore, without any
criminal record whatsoever.

Wedding date
January 23, 1910
In the great hall of the sanatorium
At the district court of love
in the city of Aachen.

Sermone:

Montag, den 17. Januar:
O. Gott! es lebe und nicht!
Auf sein Leben & Tage sein Leben nicht!

Dienstag, den 18. Januar:
Der feilige Lohle, der nicht!
Der nicht allein, & der nicht!

Mittwoch, den 19. Januar:
Der nicht allein, & der nicht!
Der nicht allein, & der nicht!

Donnerstag, den 20. Januar:
Der nicht allein, & der nicht!
Der nicht allein, & der nicht!

Freitag, den 21. Januar:
Der nicht allein, & der nicht!
Der nicht allein, & der nicht!

Sonnabend, den 22. Januar:
Der nicht allein, & der nicht!
Der nicht allein, & der nicht!

Sonntag, den 23. Januar:
Der nicht allein, & der nicht!
Der nicht allein, & der nicht!

Hand-Akten
des
Links-Anwalts Paul Mayer
in der
Ehe-Sache
von
Julius Bluhm
und
Anna Mayer
hier: wahllos und wahllos, nicht wahllos!

Hochzeits-Termin
am 23. Januar 1910
im großen Saal des Kurhauses
Landgericht der Liebe zu Aachen.

1910
הזמנה לחתונת אנה ויוליוס שכתב ועיצב אחיה של אנה פאול מאייר
Anna and Julius wedding invitation
Written and designed by Omi's brother, Paul Mayer

Julius Bluhm
Anna Bluhm
geborene Mayer
Vermählte
Köln, Blumenthalstraße 58, I.

1910
מודעה בעיתון על נישואיהם של יוליוס ואנה בלום
Newspaper announcement advertising about the
marriage of Julius and Anna Bluhm

1910
כלי כסף, מתנות חתונה עם מונוגרמה של אנה ויוליוס
Silverware, wedding gifts with monogram
of Anna and Julius

*Statt besond. Anzeige.
Durch die glückliche Ge-
burt eines strammen*

Jungen

wurden hocherfreut

**Julius Bluhm
und Frau**

*Anna geb. Mayer.
Blumenthalstraße 58.*

נחמן נחמן

Statt Karten.

*Ein strammer
Sonntags-Junge
angekommen.*

Julius Bluhm und Frau

*Anna geb. Mayer.
Köln, 27. Oktober 1912.
Blumenthalstr. 58.*

הרבט הרברט

Statt Karten.

Die glückliche Geburt unseres dritten

Jungen

zeigen hocherfreut an

Julius Bluhm und Frau

*Anna geb. Mayer.
Köln, Bismarckstr. 48, I., 5. Februar 1917.*

הנס הנס

מודעות בעיתון להולדת הבנים
Newspaper ads for the birth of the boys

שמואל
ה'תר"ל
ה'תר"ל

BARUCH, HANS
Son of Yosef Halevi

נפתלי
ה'תר"ל
ה'תר"ל

NAFTALI
Son of Yosef Halevi

נחמן
ה'תר"ל
ה'תר"ל

NACHMAN
Son of Yosef Halevi

שמות הילדים מתוך ספר רישום משפחתי
The children's names from the family registration book

Leo 3 3/4 Jahre Herbert 1 3/4 Mor.

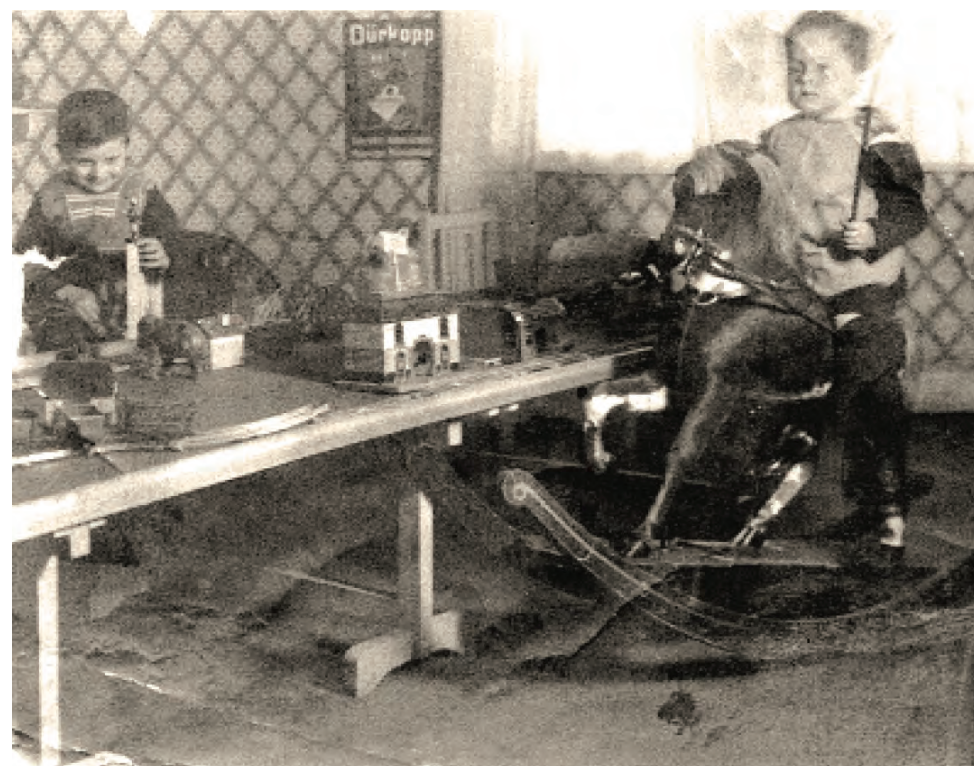
Leo 3 3/4 Jahre Herbert 1 3/4 Jahre
ONKEL NORBERT

Leo 4 Jahre Herbert 2 Jahre
Mutter + Onkel Norbert

Leo 4 Jahre Herbert 2 Jahre

נחמן והרברט בחדר הילדים
Nachman and Herbert in the children's room

אבא יקר.

אצלנו שוב היו מטוסים, אני הייתי בבית הספר והרברט בגינה העירונית במרתף. בגלויה שלך ראיתי את ההרים, כמה הם יפים. אתמול הייתי בתיאטרון, ההצגה הייתה החתול במגפיים.

הרברט הקטן היה חולה, אבל הוא הבריא שוב. מה שלומך, אבא יקר? נקווה שטוב. אבא יקר, חוץ מזה איננו יודע שום דבר חדש, מלבד העובדה שכעת יש אצלנו הרבה עכברים. ועתה קבל ברכות ונשיקות לבביות מליאו שלך.

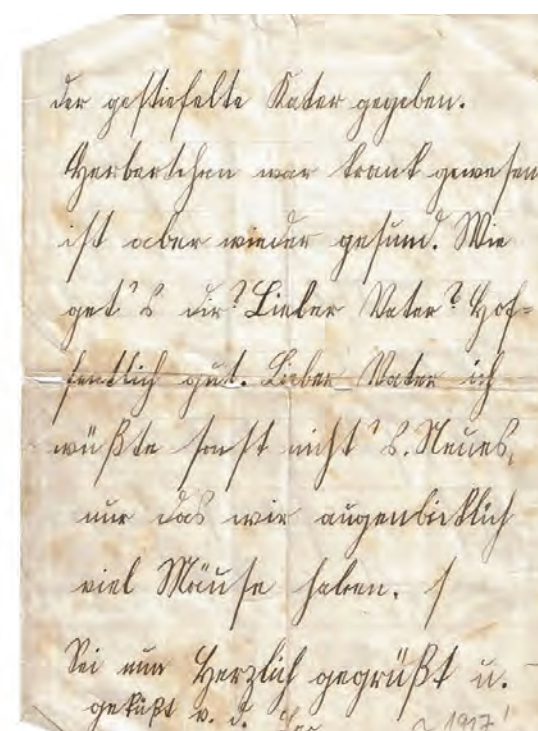
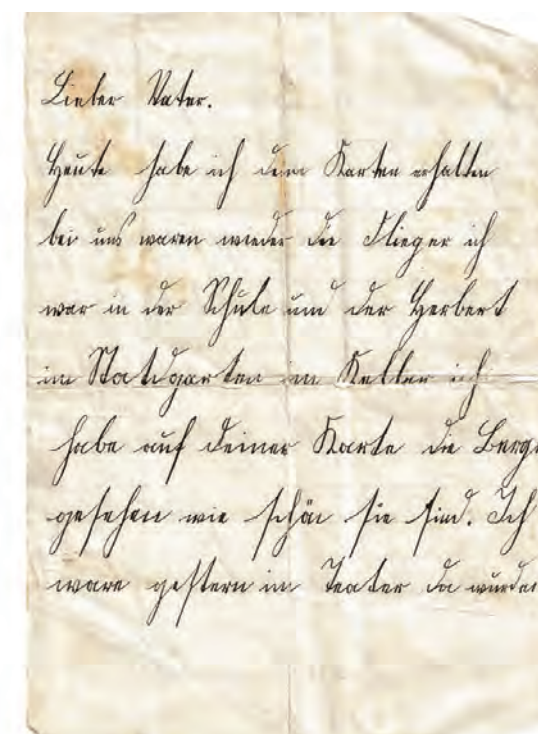
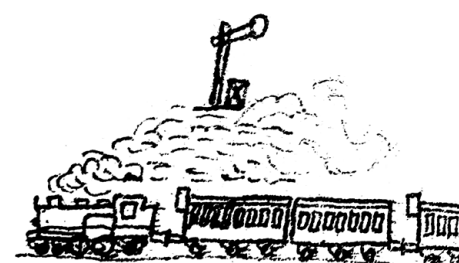
Dear father

We had airplanes again; I was at school and Herbert was in the city garden in the basement. I saw the mountains on your postcard; how beautiful they are. Yesterday I was at the theater, the play was Puss in Boots.

Little Herbert was sick, but he got well again. How are you, dear father? Hopefully you're doing well.

Dear father, there's nothing new to report otherwise, except that we now have a lot of mice.

And now accept my warmest greetings and kisses from your Leo.

1917
מכתב שכתב לאו נחמן לאביו, כשהיה בן 7
A letter written by Leo Nachman to his father, when he was 7 years old

הרברט, יוליוס ונחמן
Herbert, Julius and Nachman

1911
דף בטנה, פורזץ, בסגנון ארט דקו, מתוך אלבום צילומים
שהקדיש הדוד נורברט לנחמן, כשנחמן היה בן שנה
Front endpaper, in Art Deco style, from a photo album that
Uncle Norbert dedicated to Nachman when he was one year old

SCHIEBERCHEN

כיפה אדומה על כף מכסף לאיסוף האוכל לתינוקות
Little Red Riding Hood on a silver spoon for collecting baby food

1914
נחמן והרברט בחדר הילדים
Nachman and Herbert in the children's room

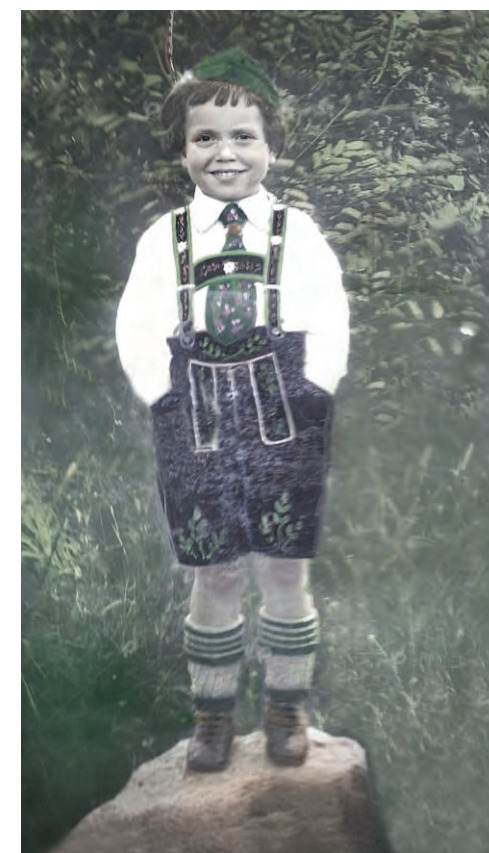

כריכת אלבום צילומים משפחתי, בסגנון ארט דקו
Family photo album cover, Art Deco style

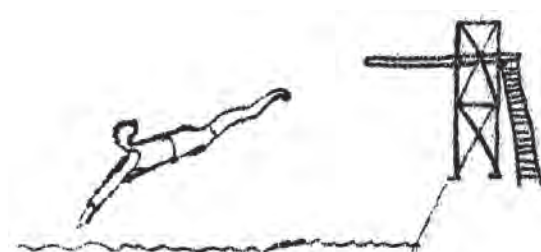
נחמן לאו
Nachman Leo

הנס, הרברט ונחמן בתלבושות בוואריות
צילום שחור לבן, צבוע ידני
Hans, Herbert and Nachman wearing traditional Bavarian attire
Black and white photograph, hand-colored

חופשה בחוף הים הצפוני, נורדני, מקום אהוב על המשפחה
Family vacation on the North Sea island of Norderney, a favorite destination

Bonner Eisenbahnen

Köln

III

752

Köln - Bonner Eisenbahnen

Köln

III

III

III

III

857

הבית ברחוב גוטנברג 21, קולן
KÖLN-EHRENFELD, GUTENBERGSTR.21

“אהבת אחים”
"Brotherly love"
צילום משנות ה-30 עם הנס והרברט
A photo from the 1930s with Hans and Herbert

דירת משפחת בלום בקומה השנייה, מרפסת עליונה
צולם על ידי יונתן כרמלי ונכדיו, 2025
The Bluhm family apartment on the second floor, upper balcony,
Photographed by Yonatan Karmely and his grandchildren, 2025

„Guten Morgen!“

יוליוס ואנה בארוחת בוקר על המרפסת
יוליוס בגינה והמשפחה בחצר הבית
Julius and Anna having breakfast on the terrace
Julius in the garden and the family in the yard

ארוחת צהריים על המרפסת
Lunch on the terrace

רות, נחמן והמשפחה
Ruth, Nachman and the family

מחזיקי מפיית מכסף של יוליוס, נחמן ואנה
Silver napkin holders of Julius, Nachman and Anna

קערת כסף משנת 1900, תוצרת "וילהלם בינדר" ובה היו הממתקים האהובים עלינו
A silver bowl from 1900 made by "Wilhelm Binder", that held our favorite sweets

כלי כסף לחלב או שמנת מסוף המאה ה-19
Silver milk or cream container from the late 19th century

מימין: נחמן, אנה, הנס ויוליוס
 From right to left: Nachman, Omi, Hans and Opa
 האחיות. מימין: לואיזה ופאולה שנספו בשואה, אנה וברטה
 Four sisters. from right to left: Luise and Paula both
 perished in the Holocaust, Anna and Berta

צלחות מחרסינה לפירות, תוצרת "תומאס" גרמניה. תחילת המאה ה-20
 Porcelain fruit plates, made by "Thomas" Germany. Early 20th century

1927-1860
ציור שמן של הנרי שוטון, צייר בלגי,
Oil painting by Henry Schouten, a Belgian painter

שני פסלים קטנים מברונזה.
הימני: פאול שמידט פלינג, פסל גרמני, מסוף המאה ה-19
השמאלי: ז'אן באסטיאן, אומן צרפתי מן המאה ה-19

Two small bronze statues
On the right: Paul Shmidt-Felling, a German sculptor, end of the 19th century
On the left: Jean Bastiane, a 19th century French artist

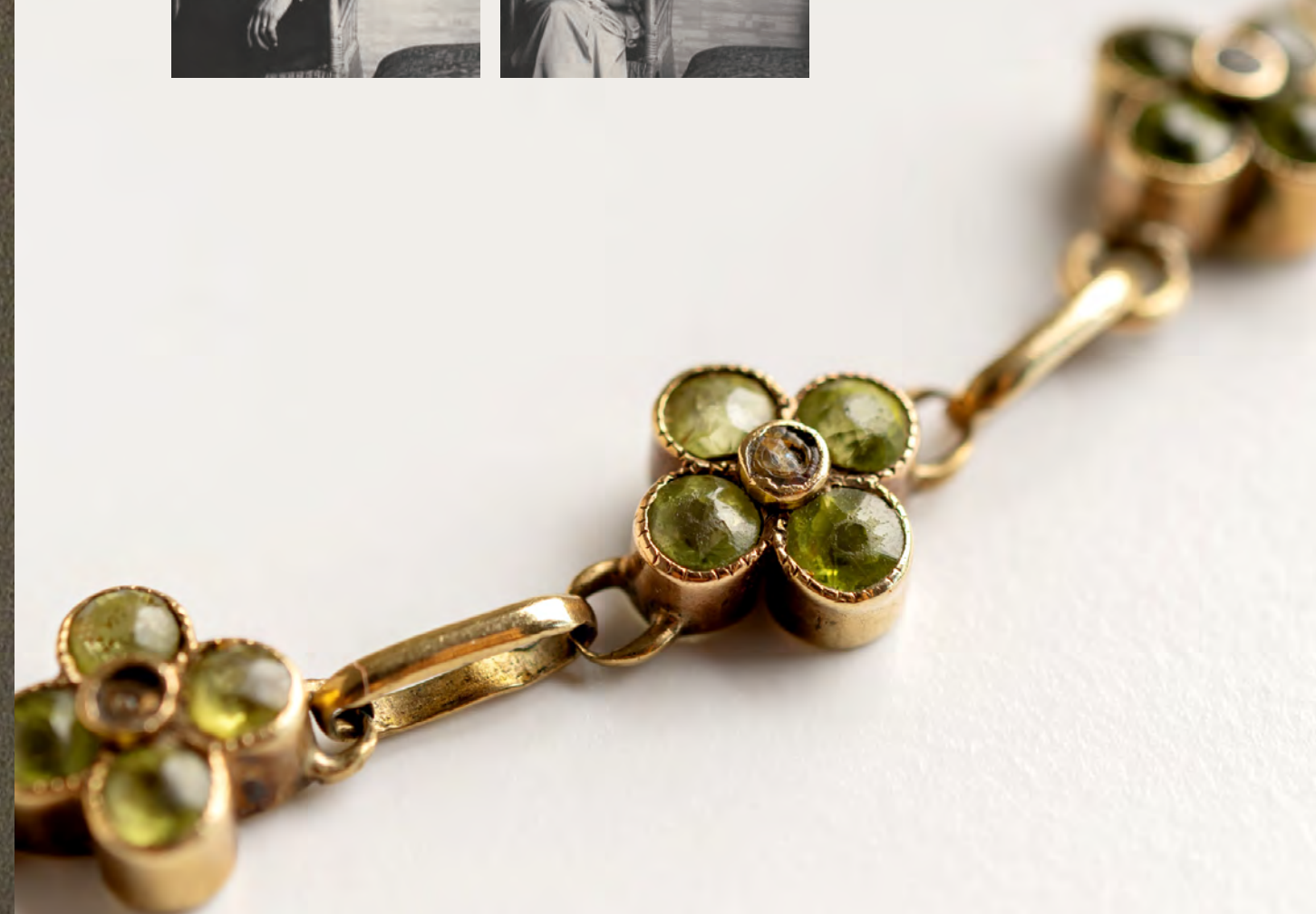
נחמן יחד עם אנה ואחיה ואחותה, פאול ולואיזה, שנספו בשואה
 Nachman, Anna, her brother Paul, and her sister Louise.
 Paul and Louise perished in the Holocaust

ציור שמן, צייר לא ידוע
 Oil painting, unknown painter

1935
הזוג בחגיגת חתונת הכסף שלהם
The couple celebrating their silver wedding anniversary

צמיד זהב של אנה עם שיבוץ של אבני פרידוט
Anna's gold bracelet with Peridot inlays

כוסות יין של חברת "לומינארק" הצרפתית
Wine glasses by "Luminarc" (France)

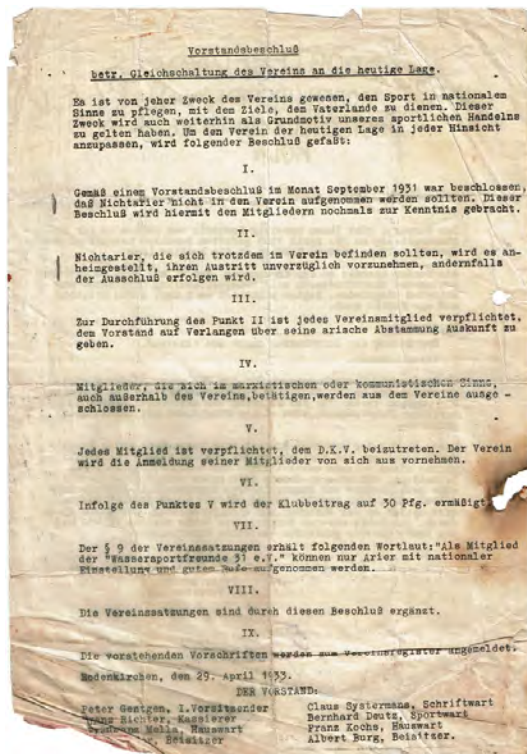
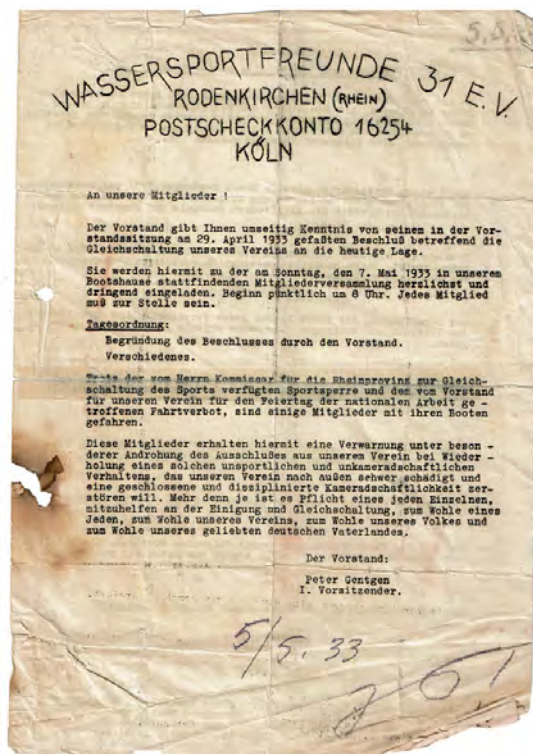

חגיגת 25 שנות נישואין של אנה ויוליוס
Anna and Julius' 25th wedding anniversary celebration

משענות סכינים מקריסטל, למניעת לכלוך על מפת השלחן
Crystal knife rests, to prevent dirt on the tablecloth

כלי הגשה מקריסטל
Crystal serving utensils

Water Sports Club Cologne
The club's goal has always been to combine sport with the broader interests of the nation. This objective will remain central to the club's mission. To align the club with current needs, we have reached the following conclusions:

- Article 1**
According to a decision of September 1931, non-Aryans will not be admitted to the club.
- Article 2**
Non-Aryans who are members of the club will be required to leave immediately.
- Article 3**
In order to implement Article 2, it is the duty of every member of the club to report his Aryan origin to the board of directors.
- Article 4**
Aryans who belong to Marxist or communist organizations will be expelled from the club.
- Article 7**
Only an Aryan with a national worldview and a good reputation will be permitted to be a member of our club.

חברי ספורט המים קולן
מטרת המועדון היתה מאז ומתמיד לאחד את הספורט עם העניין הלאומי במטרה לשרת את המולדת. יעד זה ימשיך להדריך את המועדון כמוטיב מרכזי. כדי להתאים את המועדון לצרכי השעה הגענו למסקנות הבאות:

- סעיף 1**
לפי החלטה מספטמבר 1931, מי שאינם ארים, לא יתקבלו למועדון.
- סעיף 2**
מי שאינם ארים והם חברי המועדון, יעזבו לאלתר.
- סעיף 3**
כדי ליישם את סעיף 2, חובתו של כל חבר במועדון לדווח לדירקטוריון על מוצאו הארי.
- סעיף 4**
ארים המשתייכים לארגונים מרקסיסטיים או קומוניסטיים, יסולקו מהמועדון.
- סעיף 7**
חבר במועדון שלנו, יכול להיות רק ארי בעל השקפת עולם לאומית ומוניטין טוב.

5.5.1933
מכתב סילוקו ממועדון ספורט המים שנשלח להרברט, חבר המועדון
Letter of expulsion from the Water Sport Club sent to Herbert, a club member

1932
נחמן והרברט, חברי מועדון ספורט המים
Nachman and Herbert,
Water Sport Club members

1934
נחמן בתקופת ההתמחות שלו כשרברב בברלין
Nachman during his training period as a plumber in Berlin

1933
כלבו טייטץ בברלין. כאן עבד נחמן בתחילת שהותו בברלין
Tietz Department Store in Berlin
Nachman worked here at the beginning of his stay in Berlin

1936
בהכשרה כחקלאי באיטליה
During his training as a farmer in Italy

מצלמת בוקס שקיבל לבר מצווה
The Box camera he received for his bar mitzvah

הרברט בבית בקלן
Herbert at home in Cologne

1934
בהכשרה כנגר בקלן
During his training as a carpenter in Cologne

4

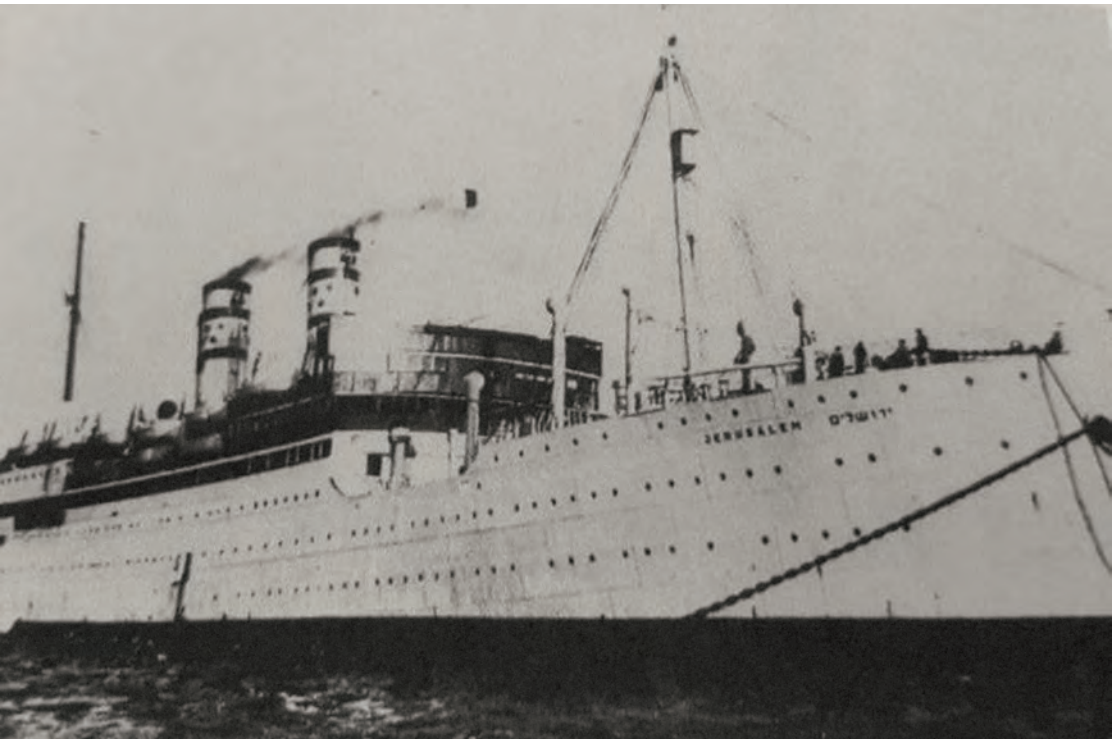

פרק רביעי
CHAPTER FOUR

השנים בפלשתינה
ומדינת ישראל
THE YEARS IN PALESTINE
AND ISRAEL

נחמן והרבֵּרט השיגו ליוליוס ולאנה אשרת כניסה לפלשתינה. השניים ארזו את כל רכושם – כולל רהיטים, כלים, חפצים והמון מכתבים – במכולה גדולה מעץ וב-20.2.1939 עלו לאונייה "ירושלים". ברשימת העולים שבאו לפלשתינה א"י מופיעים שמותיהם בעברית: יוליוס ואנה בלוהם. עד היום אנחנו גאים להשתייך למשפחת בלום עם H. יוליוס היה בן 69, אנה הייתה בת 54.

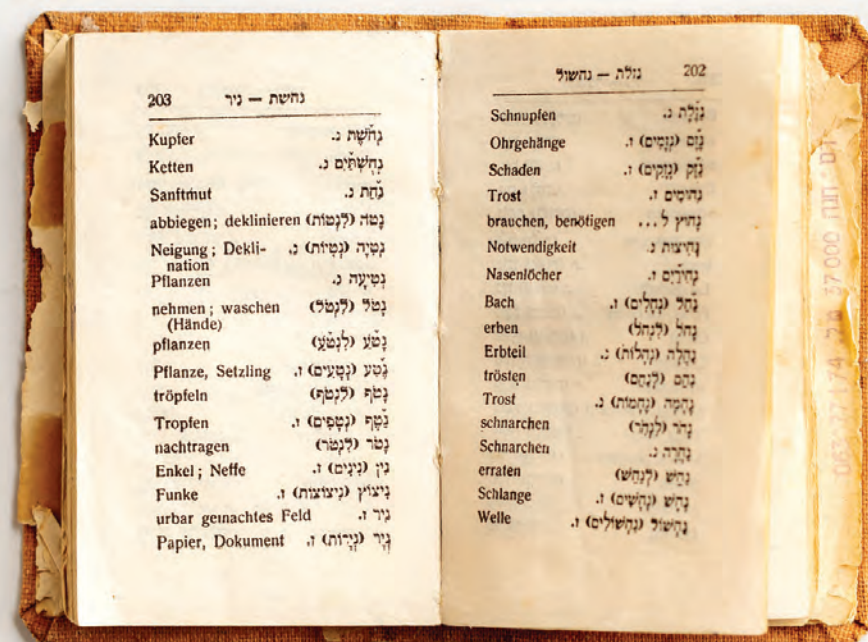
בנמל חיפה חיכה להם נחמן הנרגש. יחד הגיעו לבית הקטן שלהם בתל שלום, שכונה השוכנת בין כרכור לפרדס חנה. רוב התושבים בתל שלום היו עולים מגרמניה, עולי העלייה החמישית. עלייה זו מארצות דוברות גרמנית, (כ-60,000 איש ואישה), נמשכה כל שנות ה-30. היא פסקה בספטמבר 1939, עם תחילת מלחמת העולם השנייה.

האונייה "ירושלים"
The ship "Jerusalem"

העליה של הסוכנות היהודית לא"י					
רשימת עולים שבאו לא"י					
20.2.39					
האניה "ירושלים"					
המשפחה	השם	גיל	סוג	מס. הרשיון	ה
ע ו ל י מ .					
רוזנר	מיכאל	3	א-1/2		
רום	הרסין	61	ד	311	
ראז	אסיל	26	ג		
שיפר	רוזה	53	ד		
שטרן	פרידה	55	ד		
שטיין	אריה	31	ד		
"	ורנר	7	ד		
שכרץ	שרה רוח	4	ד	542	
	אריך	21	ג		
	רוזה	19	"		
שטקלסבר	יוליוס	60	ד		
	ז'ני	59	ד		
שטיינלר	סליו	69	ד		
שטיינר	בביטה	59	ד		
בלוהם	אנה	54	ד		
	סלח	26	"		
אוסטר (אוסטר)	מוריץ	69	ד		
	יוליה	66	ד	364	
בננסון (בננסון)	גידה	29	ג		
בלוהם	יוליוס	69	ד		
במברגר	סימון	40	א-1		ח/א
	גרטרודה	44	"		
גייס	רוברט	37	ב-2		

20.2.1939
מתוך רשימת העולים לארץ באונייה "ירושלים"
בלוהם יוליוס בן 69 ואנה בלוהם בת 54
Extract from the list of immigrants to Israel aboard the ship "Jerusalem"
Bluhm Julius 69 years old and Anna Bluhm 54 years old

מילון כיס עברי-גרמני בגודלו האמיתי
Hebrew-German pocket dictionary, actual size

בבית בתל שלום, שהיה בית שני לי, ביליתי ימים רבים עם כל בני המשפחה. אהבנו לאכול את הממתקים שאנה שמרה בכלים היפים, לראות את סבי מתקן צלחות וכלי חרסינה שבורים ולחגוג יחד ימי הולדת. אהבנו את הטיולים ואת הפיקניקים המשותפים, אליהם נסענו יחד במכוניות העתיקות של אבי ושל נחמן. והתענגנו על האוכל הטעים שהכינה סבתי, שכנערה צעירה נשלחה לצרפת ולמדה בישול צרפתי. במיוחד אהבנו את החגים, אותם חגגנו יחד. בעיקר את חג הפסח. אנחנו, הילדים, צחקנו על העברית המשובשת של דודי נחמן ושל אבי ויחד איתם קראנו את ההגדה במבטאים שונים ותוך עיוות של הטקסט. למשל, במקום "דזבין אבא בתרי זוי", להם ולנו התאים יותר לומר "Gib den Aba bittere Sauce" – תן לאבא רוטב מר.

משפחת בלום בתל שלום ניזונה ממשק כמעט אוטרקי. ליליוס היה לול תרנגולות בחצר הבית, אותן שחט בעצמו. היו לו גם ארנבות (Kaninchen), שגם אותן הוא שחט, וזו הייתה מנת הבשר שהמתנה לנו במרכז שולחן הסדר. רק שנים רבות לאחר מכן הבנתי שארנבת אינה חיה כשרה. לנו דווקא היה טעים. בהגדה של פסח מפראג מ-1526, בעמוד הברכות הנאמרות במוצאי שבת, סדר הברכות הוא יין-קידוש-נר-הבדלה-זמן, או בקיצור: יקנה"ז. למאייר ההגדה, שכלל לא ברור אם היה יהודי, הזכירו ראשי תיבות אלה צייד ארנבות, שכן בגרמנית המילים דומות: יגנהזן או הזן יגר (Hasen Jeger). לכן הוא צייר ליד הברכות אילוסטרציה של צייד ארנבות. אם מותר היה להוסיף להגדת פסח איור של ארנבות, מן הסתם היה מותר גם לנו שתופיע ארנבת על שולחן הפסח.

ליליוס היה גן ירק בשטח הסמוך לביתו, בו גידל עצי פרי שונים: שזיפים, שסק, תפוחי עץ, תפוזים, גויאבות, תות לבן, שקדיה ואשכוליות. הוא גם גידל עגבניות, אספרגוס, מלפפונים, שעועית, אפונה ואפילו ענבים. ליד הכניסה לדירה של סבי וסבתי גדל עץ חבושים ענק, ממנו הכינה אנה את הלפתן (הקומפוט) הכי טעים שיש. כל כך אהבנו לקטוף ולאכול את הפירות ישר מהעצים ותמיד, אחרי בילוי של כמה ימים באכילת פירות בתל שלום, חזרתי לירושלים עם קלקול קיבה.

שבועות ספורים לאחר בואם, לבש יוליוס הסנוב בן ה-70 בגדי חאקי ומילא תרמיל גדול ומזוודה בכלי בית עשויים מבקליט (החומר שקדם לפלסטיק). כשהתרמיל על גבו והמזוודה בידו, הוא נסע באוטובוס ועבר מבית לבית, בישובים קרובים ורחוקים, ומכר את סחורתו. כל נהגי האוטובוס באזור הכירו אותו ושנים לאחר מותו עוד זכרו במושבים באזור את האיש הזקן בעל חוש ההומור, שהגיע באוטובוס וביקש למכור להם את סחורתו. האיש שהתהלך עם צילינדר בקלן, שהייתה לו מכונית ונהג פרטי, שהיה מכובד ומוכר בעירו – עבר מהפך ומעולם לא התלונן. לא הוא, לא בניו ונשותיהם.

1526
איור צייד ארנבות מתוך הגדה של פסח מפראג
Illustration of rabbit hunting from the Prague Passover Haggadah

בשנות ה-50 החלו יוליוס ואנה בהליכים לקבלת שילומים מגרמניה. לאחר כמה שנים הם הגיעו ובכל חודש התקבל בח' שבון הבנק שלהם סכום נאה, שכלל גם פיצוי על ניפוץ השמשות של כלבו בלום בליל הבדולח, אותם יוליוס דרש לקבל.

למשפחת בלום היו שתי סיסמאות. הראשונה חקוקה על קברם של אבי ואמי: "Humor ist wenn man trotzdem lacht". הומור זה כאשר צוחקים למרות הכול. הסיסמה השנייה, שהייתה כתובה על מדף קטן בחדר השירותים בתל שלום, היא: "Immer ran an den Speck und weg von dem Dreck". תמיד להיצמד לטוב (למנת הבייקון) ולהתרחק מהרע.

ב-1951 הפליגו אנה ויוליוס לארגנטינה, לביקור ארוך של שנה אצל הנס ומשפחתו. במהלך השנים הגיע הנס לביקור בארץ כמה פעמים, ובכל פעם הייתה זו שמחה גדולה לשלושת האחים, להוריהם ולנו. בשנים אלו ניירות כתיבה היו יקרי ערך. ליליוס ואנה היו ניירות שאותם הביאו מגרמניה, ניירות מודפסים רשמיים של Kaufhaus Julius Bluhm. ברשותי נמצאים עשרות מכתבים שנכתבו בהתכתבות בין תל שלום לירושלים על ניירות אלה, בצידם הריק ובצידם המודפס.

יוליוס מת ב-1958, שבועיים לאחר שהתגלה שהוא חולה בסרטן. אנה המשיכה את חייה הטובים עד ל-1979. היא היתה מוקפת כל השנים באהבה גדולה. שושנה, אשתו של דן נכדה, טפלה בה במסירות במשך חודשיה האחרונים. שבועות לפני מותה היו לאנה הזיות, היא ראתה מדרגות וגברים ערומים עולים ויורדים בהן. היא מתה כשהיא יושבת על כיסא נוח על דשא ביתם של דן ושושנה, קוראת בעיתון "ידיעות חדשות" בגרמנית.

סבתי הייתה אישה עם חוש הומור נהדר, אופטימית ובעלת חכמת חיים מופלאה. היה לה להטוט של ממש כדי להיזכר בדברים: היא הייתה קושרת קשר בממחטה שלה וטומנת אותה בחזייה. לא תמיד היא זכרה מדוע השתמשה בתכסיס זה. סבתי הייתה מוזמנת לכל חגיגה ומסיבה אפשרית ונכחה בכולן. היא טעמה שם ממיטב העוגות, כולל הקצפת, והיו ימים בהם ביקרה אפילו בשתי מסיבות – אחת בשעות הבוקר ואחת בשעות אחר הצהריים. במקרים אלה היא נהגה לקחת בין המסיבות תרופה משלשלת כדי להיפטר מהעוגה של הבוקר ולפנות מקום לעוגות חדשות.

חותמת בית בלום
"Immer ran an den Speck" תמיד להיצמד לחיים הטובים - מנת הבייקון
Stamp: Bluhm House, always cling to the good life - to the bacon portion

תל שלום, כרכור
TEL SHALOM, KARKUR

1979
הבית בתל שלום, כרכור.
ציור של הרברט בלום
The house in Tel Shalom, Karkur
painted by Herbert Bluhm

2024
המבט לרחוב שלום
The view towards Shalom Street

1956
תל שלום, יוליוס חוזר מהעבודה
Tel Shalom, Julius returns from work

1954
יוליוס ואנה בפתח הבית בתל שלום
Julius and Anna at the entrance to the house in Tel Shalom

2024-1941
הבית בתל שלום אז והיום
The house in Tel Shalom then and now

Kaufhaus Julius Bluhm Köln-Ehrenfeld.

Engagements-Bedingungen u. Geschäftsordnung.

Vor* und Zuname:
Wohnung:
Stellung als: Abteilung:
Eintritt hat zu erfolgen am:
Probezeit unverbindlich vom: bis:
Gehalt pro Monat Mk.: pro Woche Mk.:
Kündigungsfrist: Vor dem Dienstantritt darf nicht gekündigt werden.
Sonstige Bedingungen: *Bitte von mit + Gehalt angegeben*
Wohnung mit mehren Räumen
ausgegeben

Der Anspruch auf Gehalt beginnt erst mit dem Tage des Antritts, bzw. mit der Aufnahme der Tätigkeit. Wenn die Stellung nicht angetreten wird, zahlt ^{Fraulein:} Herr:
eine Strafe in der Höhe eines Dreimonatsgehalts an die Firma Kaufhaus Julius Bluhm.

Krankheitstage und fehlende Tage werden nicht bezahlt und dürfen vom Gehalt in Abzug gebracht werden.

Auf Prämien, welche eventuell gewährt werden, besteht kein Rechtsanspruch; sie sind eine freiwillige Vergütung der Firma.

Geschäftsordnung

Bei Antritt der Stellung muß sich jeder Angestellte mit seinen Papieren im Büro melden.
Jeder Angestellte hat pünktlich im Geschäft zu erscheinen und sich der vorgesehenen Geschäfts-Kontrolle zu unterwerfen.
Eine Verspätung bis 5 Minuten wird mit 10 Pfg. bestraft. Die Strafen fließen in eine besondere Kasse und werden in der Ferienzeit für unbemittelte Angestellte nach Gutdunken des Chefs verwandt.
Die Garderobe sowie Handtaschen sind in den dazu bestimmten verschließbaren Schränken abzulegen. Beim Antritt der Stellung erhält jeder Angestellte einen Schrank-Schlüssel und hat diesen, falls er ihn verliert, selbst zu ersetzen. Schadenersatz für entwendete Garderobenstücke, Geldbeträge und sonstige Gegenstände wird nicht geleistet.
Die Mittagspause währt 2 Stunden. Die Frühstückspause und Kaffeepause je 1/2 Stunde und dürfen nur in dem dazu bestimmten Räume gehalten werden. Es ist untersagt, außer den festgesetzten Pausen, im Geschäftslokal zu essen und zu trinken.
Die Dienste der Lehrlinge oder Hausdiener für Privatzwecke in Anspruch zu nehmen, sowie Privatzwecke im Geschäft zu erledigen, ist untersagt.
Einkäufe dürfen im Geschäft abwechselnd nur von 8 1/2-9 1/2 Uhr morgens gemacht werden und bleiben die Pakete bis zur Mittagszeit an der Kasse zur Kontrolle.
Von den Bestimmungen und Bedingungen des Chefs bzw. seines Vertreters ist ohne Widerrede Folge zu leisten. Bedingung aller Käufer hat aufs aufmerksamste, auch bei einem Umtausch zu geschehen.
Bei Unzufriedenheit mit dem Geschäft oder bei anderen Umständen, welche zu einer Kündigung führen, ist dies sofort mitzutheilen und wird sofort entlassen.
Bei Auszahlung des Gehalts werden im Voraus bezahlt:
die evtl. Krankheits- und Fehltage, Warengehulden, Strafen, sowie gesetzlichen Kranken-, Invaliditäts- und Lebensversicherungs-Beiträge.

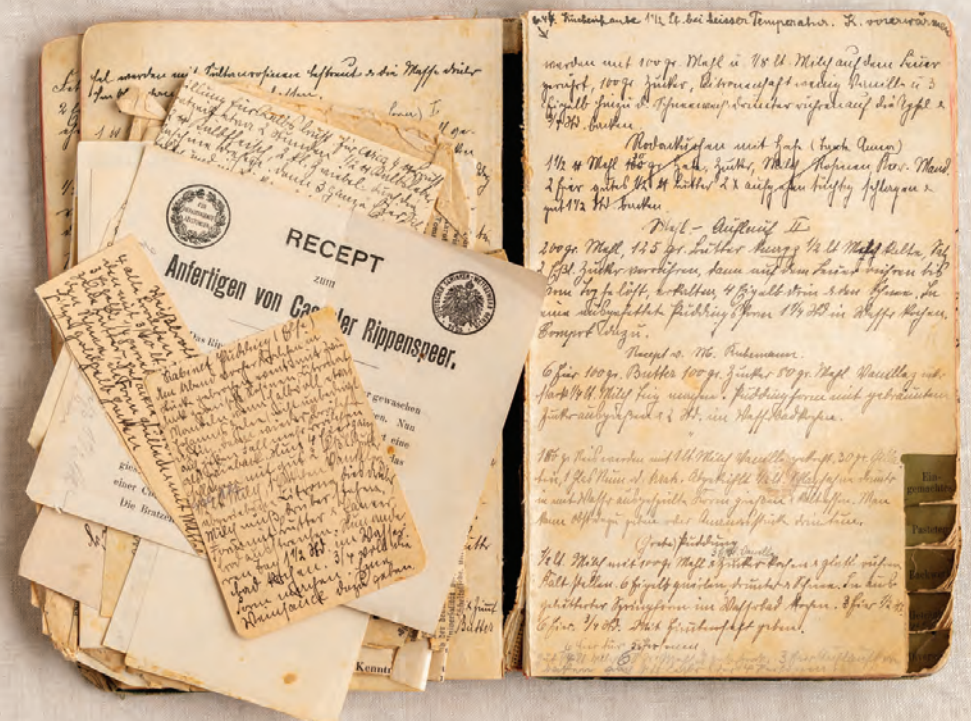
Mit allen vorstehenden Bedingungen erkläre ich mich einverstanden.
Dieser Vertrag ist zweifach ausgestellt und beiderseits unterschrieben.

Köln-Ehrenfeld, den
Unterschrieben:

21.6.1941
מכתב מיוזיוס ואנה מתל שלום, כתוב על טופס מכלבו בלום בקלן
Letter from Julius and Anna, from Tel Shalom,
on a form from the Bluhm department store in Cologne

1967
אנה במטבח וספר המתכונים שלה
Anna in the kitchen and her recipe book

1946
 ארוחה בחצר עם אותם כלי הגשה
 A meal in the courtyard with the same serving utensils

כלי הגשה מגרמניה
 Serving utensils from Germany

5

פרק חמישי
CHAPTER FIVE

נחמן לאו בלום
NACHMAN LEO BLUHM
1910-1994

דודי נחמן ואשתו רות היגרו לפלשתינה ב-1936, עם קבוצה מגובשת מתנועת "החלוץ". הם הגיעו לחיפה, שם חיכו להם נציגים מקיבוץ משמרות. בקיבוץ הכיר נחמן קבוצה שעסקה בעבודות בניין בקיבוץ ובאזור – בפרדס חנה, בזיכרון יעקב וביישובים נוספים. הוא הצטרף אליהם כשרברב. רות הצטרפה לקבוצה אחרת שסללה כבישים ובנתה בתים בגבעת עדה. עם הגיעם לקיבוץ הם גרו באוהל ובהמשך עברו כנראה לדירה קטנה.

ב-19.11.1937 נולד בנם הבכור, יונתן, נכד ראשון לאנה ויוליוס. לאחר כמה שנים, העריכו נחמן ורות כי יוכלו להסתדר כלכלית גם מחוץ לקיבוץ והחליטו לעזוב. אחת הסיבות לעזיבתם היה רצונם להעלות את הוריו של נחמן, יוליוס ואנה, והידיעה שהקיבוץ לא יוכל לפרנס אנשים מבוגרים כמותם. הם שכרו בית בפרדס חנה. רות עבדה אצל שתי משפחות במשק בית ועל יונתן שמרו השכנים. לשכת העבודה שלחה את נחמן לעבוד בפרדסים, אך כשהתחיל להתפרסם כשרברב הוא קיבל עבודות מאנשים פרטיים ויכול היה לעסוק רק בזה. כלי העבודה שלו ניתנו לו עוד בגרמניה, כמתנה מה-Meister אצלו התמחה בברלין.

אחרי חצי שנה הם עברו לגור בבית ששכרו בשכונת תל שלום. לפני שנים רבות התראיין נחמן ואמר ש"נכנסנו לדירה בתל שלום שנעזבה כי בעל הדירה נהרג באחד הפרדסים שבפרדס חנה. דמי השכירות היו 1.50 ל"י (לירה ישראלית)". סיפורה של השכונה מתחיל בשלום מאיר, תעשיין, איש ציבור ופעיל ציוני שנפטר ב-1929. בנו – מרדכי, משה ובנימין – ביקשו להמשיך בדרכו, אך לאחר מות האב הורע מצבה הכלכלי של המשפחה והאם פנתה לעזרה לחברת "פיקא" (Palestine Jewish Colonial Association) – מפעל התיישבותי גדול ומנוף פיננסי שייסד אדמונד דה רוטשילד. "פיקא" סייעה למשפחת מאיר להתיישב בפרדס חנה, שהוקמה באותה שנה. המשפחה קנתה שם בית ועבדה בחקלאות, בעיקר בפרדסנות, ובשיווק תוצרתם.

ב-1936 קנו האחים מאיר חלקת אדמה בין כרכור לפרדס חנה ובנו בה 60 בתים קטנים, שגודל כל אחד מהם היה 49 מ"ר. כל בית נבנה על שטח של שני דונם והיה בן שני חדרים. הם קראו לשכונה תל שלום, על שם אביהם. רוב התושבים בתל שלום היו בני העלייה החמישית, הייקית, והשפה השלטת הייתה גרמנית. מספרים שגם הפועלים הערבים פטפטו בגרמנית כדי לתקשר עם תושבי המקום.

כדי להעלות יהודים בגילם של יוליוס ואנה, היה צריך להוכיח לבריטים שיש מישהו בארץ שיוכל לכלכל אותם ולכן ביקש נחמן מהאחים מאיר לקנות מהם את אחד הבתים. מאחר שלא היה לו הסכום הדרוש, הוא הציע שבשלב הראשון הוא ישלם מקדמה והם ייתנו לו אישור על קניית הבית. כך הוא יוכל להגיש בקשה עבור הוריו. את שאר הסכום הוא ישלם כאשר הם יגיעו לפלשתינה. אם ייוותר חוב ישלם אותו בעבודות אינסטלציה ופחחות, סוג של סחר חליפין.

ב-15.8.1938 נחתם החוזה, בו סוכם כי כספם של יוליוס ואנה יועבר באמצעות חברת העברה, שהוקמה על בסיס הסכם שנחתם באוגוסט 1933 בין ראשי הסוכנות היהודית וביניהם חיים ארלוזורוב, לבין המשטר הנאצי. על פי ההסכם, יהודים שרצו להגר לפלשתינה הפקידו את כספם בבנק בגרמניה. בכסף נקנו סחורות גרמניות על פי הזמנות ממשקיעים בפלשתינה. כשהסחורות הגיעו ליעדן, הן נמכרו וחלק מהכסף הועבר ליהודים עם הגיעם לפלשתינה. הסכם זה הציל אלפי יהודים, אפשר ליהודי גרמניה להציל לפחות חלק מרכושם, וסייע רבות לכלכלת הארץ. האחים מאיר עזרו בדרך זו לכל מי שרצה להביא את משפחתו מאירופה ונזקק לאשרה. הם המשיכו בעסקיהם, וב-1965 חנכו את מגדל שלום מאיר בתל אביב.

לאחר שנחתם החוזה, הגיש דודי לבריטים בקשה לאשרה עבור יוליוס ואנה. ארבעה שבועות לאחר מכן היא התקבלה, אך מאחר שהשניים סירבו בשלב זה לעזוב את גרמניה האשרה הוחזרה לשלטונות. רק כמה שבועות לאחר מכן, בנובמבר 1938, לאחר ליל הבדולח, הסכימו סבי וסבתי להגר והבנים הגישו עבורם בקשה חדשה. בזכות חוזה קניית הבית והאישור שכבר ניתן והוחזר, האשרה התקבלה בתוך ימים ספורים.

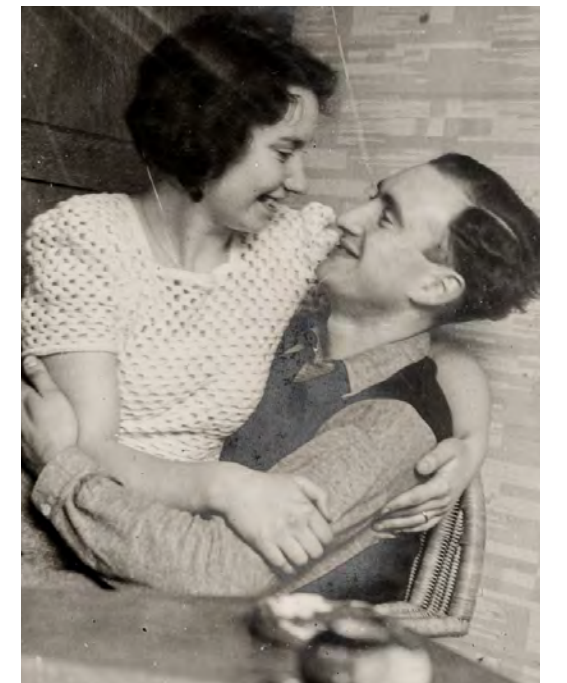
יוליוס ואנה הגיעו לארץ ב-20.2.1939. הם הגיעו עם מעט כסף ועם מכולה גדולה מעץ ובה כמעט כל תכולת דירתם בקלן. נחמן שילם לאחים מאיר חלק מהחוב ואת היתרה שילם בעבודות אינסטלציה בבתים שבנו האחים מאיר בתל שולם. לפי עדותו של נחמן, "למאירים שלמתי עבור המגרש 105 סטרלינג והבניין עלה לי עוד בערך 160 סטרלינג. גם אז זה נחשב זול, כי חלק מהעבודה עשינו בכוחות עצמנו".

אבי, הרברט, היה ממייסדי קיבוץ משמר הדרום בהגיעו ארצה. בסוף 1939 עזב את הקיבוץ ועבר לגור בתל שולם עם נחמן, רות, יוליוס, אנה ויונתן הקטן. הוא עבד כנגר אצל התושבים בשכונה. השניים – הרברט בנגרות ונחמן באינסטלציה ובפחחות – יחד עם עובדי בניין נוספים, השלימו את בניית הבית, שכללה גם את הרחבת המטבח. הבית היה קטן עבור שש נפשות ולכן הרברט ונחמן בנו ממכולת העץ, ה"ליפט" שהביאו ההורים, שני חדרים נוספים. באחד מהם גר הרברט ואת השני השכירו. ב-1940 נולד לרות ונחמן בנם השני, דן, וב-1945 נולדה אילנה. לאחר לידתו של דן עזב הרברט את השכונה ועבר לירושלים.

בסוף שנות ה-40 הורחב הבית שוב. הם בנו חדרים נוספים, שירותים, מטבח גדול יותר וחדר אוכל. אז נבנתה גם המרפסת, החלק החשוב בבית ומקום ההתכנסות לכל נושא – מהתעמלות ועד לארוחות טעימות וחגיגות ימי הולדת. המבנה החדש חולק לשני אגפים עם כניסות נפרדות – דירה אחת נועדה לנחמן, לרות ולילדים, השנייה נועדה ליוליוס ולאנה. בין שתי הדירות היה מעבר. הם גם מכרו את העץ של המכולה ובכסף שקיבלו קנו לבנים אדומות ובנו בחצר את מה שכונה ה"צריף" – בניין לבנים ובו חדר אחד עם שירותים ומטבח, אותו השכירו במשך כמה שנים. בשנות ה-70, במקום גן הירק של סבי, נבנתה בחצר בריכה, לשמחת כולם.

הכביש הראשי בשכונה, רחוב שולם, שהוביל לבית בלום, זכור לי כדרך חולית בקיץ ובוצית בחורף. כנראה שרק בשנות ה-70 נסלל שם כביש אספלט. השלט "תל שולם" הוסר מזמן אך קיים צילום של דן ושל יונתן, יחד עם מרי אשתו של דודם הנס, כשהשלט בידם.

תל שולם הייתה שכונה מבודדת ומוקפת חולות. במלחמת העצמאות נערכה בין התושבים תורנות שמירה בלילות. כדי להגן על היישוב הם חפרו חפירות מסביבו ונחמן סיפר שהם גם בנו מגדל שמירה מעל אחד הבתים. התקשורת בין היישובים נעשתה באמצעות איתות של פנסים ומאוחר יותר הם קיבלו מכשירי טלפון.

רות ונחמן בקלן, גרמניה
Ruth and Nachman in Köln, Germany

לפני המלחמה היו נחמן ואחד השכנים שלו אחראים לפעולות "ההגנה" במקום. בתל שולם היו שני סליקים – אחד מהם בחצר של משפחת בלום. נחמן סיפר: "מובן שהיו אצלנו גם סליקים. חפרנו בור בעומק של מטר, שמנו חבית ובתוכה כלי נשק, מעליה להסוואה שמנו צינור, כך שכאשר יבואו האנגלים עם מגלה מוקשים כדי לגלות מתכת מוסתרת, ייתקלו בצינור ולא יגלו את הסליק". בהמשך קיבלו התושבים נשק חוקי מהגפירים-נוטרים, בפיקוחם של הבריטים ותחת פיקודם. נוסף על כך, אחד מתושבי השכונה נלחם במלחמת העולם השנייה עם הצבא הבריטי בקרב אל עלמין שבמדבר לוב. הוא הביא אתו כשלל מקלע גרמני מסוג "שמייסר", מפורק לחלקים ועטוף בסמרטוטים, אותו החביא בין בגדיו. הוא הרכיב את החלקים ומסר את הנשק להגנת תל שולם. עד היום קיים ברחוב שולם שבשכונה המבנה הקטן, בו הוחזק הנשק החוקי. המפתחות שלו היו אצל נחמן. גם הנשים עזרו בהגנת השכונה ורות שהיתה יו"ר ועדת תרבות ניקתה יחד עם חברותיה את כלי הנשק, עבודה שדרשה זהירות רבה. התריסים הוגפו והגברים שמרו מחוץ לבית. נשות השכונה למדו גם להטיל רימונים.

ב-9.4.48 הגיעו לוחמי אצ"ל לבושים במדים בריטיים למחנה הצבאי הבריטי הסמוך לתל שולם, "מחנה 80". הם גנבו משם כלי נשק ובקרב שהתפתח נהרגו מפקד המחנה בדרגת קולונל, שבעה מחייליו ולוחם אצ"ל אחד. בעקבות האירוע הודיעו הבריטים על כוונתם לפוצץ את מגדל המים של תל שולם. כל התושבים נעמדו סביבו כדי למנוע את הריסתו והבריטים חזרו בהם. מזל שכך. עד היום המגדל הזה הוא הסמן שלי לפנייה לתל שולם.

בשנות העלייה הגדולה לארץ נחמן ורות עזרו בהתנדבות לעולים הפרסים במעברה שהוקמה סמוך לתל שולם. הם לקחו אותם בעגלה רתומה לסוסים לסיור בסביבה והם ותושבים אחרים בשכונה אספו עבורם בגדים ועזרו להם לטפל בילדים.

המשפחה התפרנסה מעבודתו של נחמן כשרברב. סיפור שסיפרו לי דן ויונתן: בשנות ה-50 נגנב ארנקו של יוליוס. הגנבים רוקנו אותו והשליכו אותו לאסלה בתחנת אגד בפרדס חנה. הארנק סתם את הבויב, אז למי קראו? לנחמן השרברב. הוא פתח את הסתימה ולתדהמתו מצא שם את ארנקו של אביו. באותן שנים התחילו נחמן ורות בתהליך של קבלת שילומים מגרמניה. כאשר החלו לקבלם בשנות ה-60 השתפר מצבם הכלכלי.

נחמן פיתח תחביב חדש-ישן: רכבות. הייתה זו אהבתו הגדולה מאז היה ילד וברשותי צילום של האחים הרברט ונחמן בחדר הילדים בקלן, משחקים ברכבות. בכל מקום בו ביקר בעולם הוא קנה רכבות חשמליות מיניאטוריות, עם כל האביזרים שלהן: פסים, פנסי איתות, תחנות רכבת, בתים לצידי הפסים, מנהרות וגשרים. את כל החלקים הוא הרכיב על שולחן גדול באמצע החדר שב"צריף". כל המשפחה, הילדים והמבוגרים, נהנתה מהמשחק ברכבות השועטות לאורך הפסים המעוקלים, נכנסות ויוצאות מתוך מנהרות וגשרים. נחמן לא הסתפק בזה ושאל לדבר האמיתי: הרכבות שהלכו ונבנו ברחבי המדינה. היה לו ידע נרחב על עולם הרכבות והוא הוזמן לכל קטע חדש שרכבת ישראל חנכה. כך חרש את הארץ בנסיעות ברכבת.

תחביב נוסף של נחמן היה צילום במסרסת סופר שמונה מילימטר צבעונית. הוא צילם מאות סרטים קצרים, חלקם נשמרו עד היום, של נסיעותיו ברכבת, של פתיחת תחנת רכבת חדשה, של נוף הארץ וכמובן – של המשפחה. נחמן הוזמן לחוגים שונים והרצה בהם על עולם הרכבות בעזרת סרטים אלה.

רות מתה ב-1981 ממחלת הסרטן. לנחמן הייתה בהמשך חייו חברה שגרה בחיפה, ריימונדה, איתה נסע לטיולים בארץ ובחו"ל. נחמן היה אדם נדיב, מצחיק, נמרץ ואהוב מאוד. הוא נהג לאסוף אנשים שבקשו טרמפ ותמיד היו לו ממתקים ומתנות שחילק לכל ילד שפגש, לקרוב משפחה או לעולה חדש. הוא עזר למי שהיה זקוק לעזרה, הגיע לכל לקוח, גם בלילות, וחילק בקבוקי יין בכל חג לדוורים ולעובדים. נחמן מת ב-1994.

ב-2012, במפגש של תושבי תל שולם, נאמר: "תל שולם לא הייתה שייכת לפרדס חנה, לא לכרכור, אלא הייתה מין תל כזה של שולם בין כל הצדדים – עצמאית בשטח".

1938-1936
 רות, נחמן ויונתן בקיבוץ משמרות
 Ruth, Nachman and Yonatan at Kibbutz Mishmarot

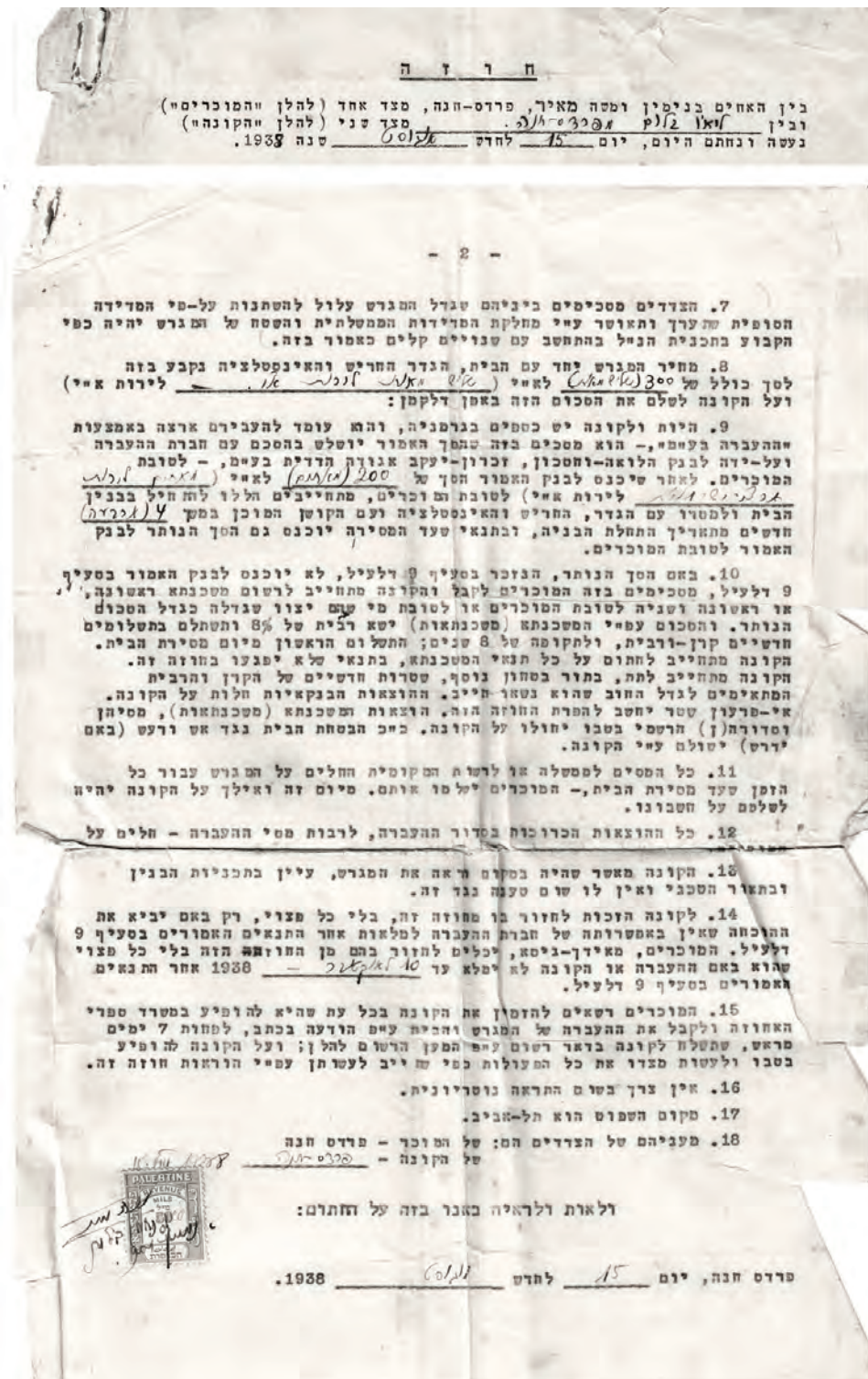

4.10.1948 יונתן ודן

רות והבנים
Ruth and the sons

אילנה, יונתן ודן
Ilana, Yonatan and Dan

15.8.1938
החווה למכירת המגרש בתל שלום בין האחים שלום ובין לאו בלום
The contract for the sale of the lot in Tel Shalom between the
Shalom brothers and Leo Bluhm

1953
יונתן, מרי, אשתו של הנס ודן בתל שלום
Yonatan, Mary, Hans' wife and Dan

1938
הבית בתל שלום
The house in Tel Shalom

1952
עירית, יעל, מיה ומניה בתל שלום
Irit, Yael, Maya and Manya in Tel Shalom

1957
רותי בלום בתל שלום
Ruti Bluhm in Tel Shalom

אילנה, דן ויונתן
Ilana, Dan and Yonatan

1956
כל הילדים במכונית הראשונה של הרברט
All the kids in Herbert's first car

מכונית אופל של נחמן משנת 1948
Nachman's Opel car from 1948

נחמן והבנים
Nachman and the boys

2024
ה"צריף"
The "shack"

נחמן בתל שלום על יד ה"צריף"
Nachman in Tel Shalom by the "shack"

נחמן ותחביביו: רכבות וצילום סרטים
Nachman and his hobbies: trains and filmmaking

דן, יונתן ונחמן מרכיבים דוד שמש
Dan, Yonatan and Nachman installing a solar water heater

נחמן השרברב בעבודה
Nachman the plumber at work

הבריכה בתל שלום
The swimming pool in Tel Shalom

6

פרק שישי
CHAPTER SIX

הרב רט נפתלי בלום
HERBERT NAFTALI BLUHM
1912-2006

אבי כתב יומנים מגיל 16, כולם שמורים אצלי. הם כתובים בגרמנית, בעיפרון בכתב יד קטן וצפוף, כמעט בלתי קריא. בכל זאת הצלחתי לאתר שם סיפור אהבה שחוה בגיל 20, אותו חלק עם נחמן בכתב הקצרות הגרמני שלמדו בבית הספר. כל התפתחות חדשה בסיפור האהבה שלו תוארה בכתב זה. ב-1934 הוא התחיל ללמוד עברית, בהצלחה מעטה בלבד.

ב-19.4.37, בהיותו בן 25, הגיע הרברט לחיפה באונייה "הגליל" עם קבוצתו מ"החלוץ". הכוונה הראשונית של הקבוצה הייתה להגיע לקיבוץ הזורע, שהוקם ב-1936 בידי חלוצי ה-"Werkleute". אולם עם הגיעם לפלשתינה הם החליטו להקים קיבוץ חדש בדרום הארץ, בשטח המושבה גן יבנה. הם קראו לקיבוץ החדש משמר הדרום. באוקטובר 1939 התאחד הקיבוץ עם קיבוץ שמיר.

במשמר הדרום גר הרברט באוהל ועבד בנגרות ובחקלאות. תנאי החיים היו קשים ושעות העבודה היו ארוכות. ב-1939, הוא החליט לעזוב את הקיבוץ ועבר לגור בתל שלום, עם הוריו, עם רות ונחמן ויונתן הקטן, שבאותו זמן עברו לשכונה. הוא התפרנס כנגר בתל שלום ובסביבתה ובנה יחד עם נחמן ועובדים נוספים את הבית בתל שלום. רות הייתה אז בחודש האחרון להריונה השני. בינואר 1940 נולד בנם דן. הבית נהיה קצת צפוף והרברט עזב לירושלים.

הוא עבר בין כמה דירות. תמורת 25 גרוש בחודש הוא שכר שולחן נגרים בנחלת שבעה ועבד שם בלילות עם נגרים נוספים. ב-1940 הוא פגש את אילזה (עליזה) קופף והתאהב בה מיד. אחרי חיזורים ממושכים היא נעתרה לו. השניים גרו בדירת חדר קטנה בקומת גג ברחוב הטורים (היום שכונה חרדית) וביוני 1941 הם התחתנו.

אמי הגיעה לפלשתינה עם ארגון עליית הנוער ב-1936, בהיותה בת 15, מ-Gleiwitz שבגרמניה. אחרי שנתיים בכפר הנוער בן שמן היא עברה לירושלים, שם גר אחיה לוטר. אביה מת בתחילת שנות ה-30 מהתקף לב בעת שהאזין לנאום של גבלס ברדיו. אמה, מרתה, דחתה את עלייתה לארץ. אמי ואחיה ניסו לקבל סרטיפיקט עבודה, אך בקשותיהם סורבו. ב-1942 היא נלקחה לאושוויץ, שם נספתה. אמי למדה בבית הספר לאחיות בבית החולים "שערי צדק" ולאחר מכן עבדה כאחות בבית החולים "ביקור חולים". מאוחר יותר היא עבדה כמלצרית בקפה "ורה" בעיר. אמי הייתה אישה יפה, למדה ריקוד במשך שנים ואהבה לרקוד בכל הזדמנות. הרברט תיעד את חייה המשותפים עד 1957 בשני ספרונים מצויירים, הנמצאים ברשותי.

כשאלזה אמי הרתה חיפשו השניים דירה גדולה יותר. הם שכרו דירה בשכונת בקעה הערבית-יהודית אצל מר מיתואלי, מהנדס בעיריית ירושלים. ב-30.7.44 נולדה אחותי הבכורה יעל, הנכדה הראשונה ליוליוס ולאנה. הרברט כתב ביומן "Die Aljah – Hachadaschah". בהמשך הגעתי גם אני לעולם.

הרברט ייסד את חברת "המשור" עם חברו הקרוב פאול אלסברג, שהפך ברבות הימים לגנז המדינה. הם ייצרו ומכרו כלים ורהיטים קטנים וזולים, שהתאימו לכיסם הריק של תושבי העיר. באוקטובר 1947 שכר אבי נגרייה בנחלת שבעה.

משמרות, 28.11.37

סבים והורים יקרים!

מזל טוב להולדת הנכד!

זאת הייתה הפתעה עבורכם והיה לי מאד קשה להסתיר זאת מכם במשך כל כך הרבה זמן. כשלאו שאל אותי בחודש מאי מה דעתי אם אהפוך לדוד, הייתי המום ולא ידעתי לרגע אם לצחוק או לבכות. אחר כך התרגלתי לרעיון בהדרגה ועשיתי כל מה שביכולתי (במחשבה) כדי שזה יהיה בן. עכשיו הברנש כאן והוא נראה כמו צפרדע. את האף הוא קיבל מרות ואת הגולגולת שנראית כמו אבטיח, מלאו. אבל זה הולם אותו.

כשהגיעה אלי ההודעה לגן יבנה (וישבתי כבר שבועיים על קוצים) הפכתי את כל הקיבוץ וערכתי נשף. זה הסתדר בדיוק טוב כי סיימתי ביום רביעי שעבר את העבודה וכך יכולתי לארוז ביום חמישי בבוקר את התיק שלי ולנסוע חיש מהר לאחיין, ז.א. שהיתי עוד יום אחד בתל-אביב והתמלאתי שם באוכל טוב. ביום שישי יצאתי בשעה 5 בבוקר והגעתי בשבע וחצי לחדרה, שם לאו (האבא) קיבל את פניי במוניית. הוא כמעט לא השתנה בתור אבא וגם לא ממש יודע מה הוא אמור לעשות עם הדבר הזה. המפגש היה בהתאם לנסיבות רגע היסטורי, אבא ודוד, שני אחים בתפקידים חדשים ומכובדים ש"הרגישו" גם ככה!! כשבאנו לרות היא נראתה מצוין, עם החיוך העדין והמאושר הזה שרק אמא יכולה לחייך. לעת עתה הילד שייך אך ורק לה, תמורת זה יש לה גם את כל הדאגות. בעשר וחצי התקיים טקס הכנסת הבן לברית האבות, לאחר שהסכמנו בסיום התייעצות בת 5 דקות על השם יונתן, דבר שלא עבר בלי בעיות כי שום שם לא נראה לנו מספיק יפה. השם יונתן אמנם קצת ארוך, לפי דעתה של רות, אבל אפשר להגיד בכל זאת שזה שם יפה. הייתם צריכים לראות איך הבחור מצץ את כדור צמר הגפן הספוג ביין שנחמן הצמיד לו לפה בזמן שהמוהל ערך את הטקס.

אני חושב שאני גם צריך להתחיל לדאוג לעצמי ולא להשאיר תמיד את הכל לאחרים.

עכשיו אני יושב שוב כאן אצל ילדיכם הגדולים וחווה שמחה משפחתית ראשונה ממקור ראשון. רות נראית יותר יפה מאי פעם והקיבוץ כולו מתפלא איך הכל עבר אצלה כל כך חלק ובקלות. הרי עליכם לדעת שכאן במשמרות יש כרגע גל של לידות ראשונות. 80% מהבנות של העלייה הגרמנית שהגיעו לכאן עם לאו ורות הן בהריון ורות הייתה הראשונה. היא מהווה מעין דוגמא ומופת עבור האחרות וכל אחת רוצה לדעת איך היה, עד לפרטי פרטים.

בכל אופן, אדע כבר הכל היטב כשאביא את הילד הראשון שלי לעולם

הייתי רוצה לראות את הפרצופים שלכם כשקיבלתם את ההודעה. אבא בטח שתה כמה כוסיות בערב ויש להניח שהזוג שטיבל לא פספס את אירוע הרמת הכוסית לכבוד הסבא והסבתא הטריים.

בנוגע אלי, אשאר עוד יומיים, עד יום שלישי כאן כדי לנוח ולהתפנק מכל מלאי האוכל שהצטבר אצל השניים במהלך חודש נובמבר, ואז אחזור וכנראה לא אראה את "השלושה" במשך חצי השנה הקרובה. - עכשיו אני יושב בסלון הקטן שלהם שמרוהט בצורה מקסימה באמת ועבור מי שיודע כמה עבודה ואהבה הושקעו בכל פריט (הרי הכל עשו בעצמם!) זה נראה יפה כפליים, והרגשתי כאן לראשונה כמו בבית. כשרות חזרה לפני יומיים, כל הרהיטים נצבעו מחדש ועל השולחן עמדו עוגות, פירות, דברי מתיקה ופריחים.

אצלנו באוהלים הכל נראה יותר פרימיטיבי, בכל זאת אני שמח כבר לחזור לגן יבנה כי לשם אני שייך עכשיו. אנחנו עכשיו 12 איש בגן יבנה, כי אנחנו לא יכולים להאכיל שם 50 איש בגלל האבטלה הגדולה. 35 חזרו להרצליה לקטיף התפוזים והם יישארו שם עד סוף אפריל, עד לסוף היבול. השד יודע מה יהיה אתנו ה-12, בטח ישלחו גם אותי לכמה חודשים לאיזה מקום, ולא יהיה לי אכפת.

תישארו בריאים. אנחנו מצפים כבר למכתבכם המפורט, כפי שהשניים שמחו מאוד על המברק המהיר שלכם. נשיקה גדולה! שלכם, הדוד הרברט.

הערב שלושתנו נחוג חנוכה בחוג מצומצם ביותר ובהזדמנות זאת אני מאחל לכם מזל טוב וברכה לחג ועוד שלושה נכדים.

Herbert, 28/11.37 I.
Liebe Gross- und Eltern!
Herzliche Gratulation zum Enkel! —
Das war eine ganz Überraschung für Euch und
es fiel mir ordentlich schwer es Euch so lange zu
verschweigen. Als Leo mir ^{erst} ~~erst~~ sagte, als ich
das ~~erste~~ mal ^{erste} mal ~~sagte~~ sagte, was ich dann
meinte wenn ich Enkel würde, hab' ich glatt die
Sprüche verloren u. warste im 1. Moment nicht
da ich lachen oder weinen sollte. Dann hab' ich
noch so was u. nach an den Gedanken gewöhnt u.
hab' das glücklichste Lächeln getragen (-in Gedanken-)
dass das Kind ein Junge würde. Und nun
ist der Kerl da u. aussagen hat er mir ein
Lächeln. Die Nase hat er, ~~von~~ von
Ruth und den Hinterkopf von Leo
 wie eine Schale steht ihm aber gut.
Das Junge sieht aus wie neugeboren.
Na, als ich die Nachricht bekam
nach San Janner (u. ich war seit 2 Wochen

28.11.1937

מכתב שכתב הרברט להורים בגרמניה לכבוד הולדת יונתן
Letter written by Herbert to his parents
in Germany in honour of Yonatan's birth

עד 1947 היו היחסים עם בעל הבית והשכנים בבקעה מצויינים. הרברט הצטרף לארגון "ההגנה" והחביא בדירה שני סליקים של רימונים – האחד באמבטיה והשני בתוך עציץ במרפסת. המצב הביטחוני החמיר ו"ההגנה" דרשה מהיהודים לעזוב את שכונת בקעה. ביום המעבר, מר מיתואלי הגן על המשפחה מפני ערביי השכונה. ארבעתנו עברנו לגור בשכונת רחביה היהודית, אצל פאול אלסברג ומשפחתו. גרנו אצלם במשך חודש.

הרברט עבד אז עם מעצבת פנים, הגברת שפסקי, שהייתה בוגרת הבאוהאוס. היא סיפרה לו שב"בית קדימה", אותו אפשר היה לראות מחלונות הבית בו גרנו, מחלקים חדרים לחברי "ההגנה" שפנו משכונות אחרות בעיר. הרברט התייצב ביום החלוקה יחד עם משפחות נוספות. הגברת הדסה סמואל, כלתו של הרברט סמואל שהיה הנציב הבריטי הראשון בארץ, עמדה שם וחלקה חדרים.

"בית קדימה" נקרא כך על שם החברה שבנתה את הבניין ב-1946. זהו בניין מנדטורי שנועד לקצונה הבריטית בירדן שלים ותוכנן על ידי אוטו הופמן, אדריכל וינאי שחי אז בארץ. אלא שהקצינים לא הספיקו לגור בו. הבריטים בקשו מהאוי"ם למנות ועדה לעניין ארץ ישראל. 11 מדינות שלחו את נציגיהן, שהתכנסו בבית קדימה. זו הייתה ועדת אונסקו"פ (UNSCOP: United Nation Special Committee of Palestine). הוועדה ישבה בבניין במשך חודשיים ולבסוף המליצה על סיום המנדט הבריטי ועל חלוקת הארץ לשתי מדינות. חברי הוועדה נסעו מבית קדימה לבניין האו"ם בניו יורק להצבעה ההיסטורית ב-כ"ט בנובמבר 1947.

לאחר שהוועדה עזבה, הועבר הבניין ל"מועצת החירום" שבדצמבר 1947 הכניסה אליו את משפחות המפונים. 60 משפחות שוכנו ב-21 דירות, חדר אחד לכל למשפחה. אחרי שפרצה מלחמת העצמאות הפך הבניין למוצב של "ההגנה". במשך ארבעה חדשים הוא ספג אש כמעט ללא הפסקה. אמי נהגה לתלות את החלוק האדום שלה על המרפסת שבחלקו האחורי של הבניין הפונה לכיוון רחביה, כדי להזהיר את השכנים לא לשוב הביתה כי קיימת סכנה. כשהמצב נרגע וניתן היה לחזור, היא תלתה סדין לבן.

כעבור זמן, בגלל הצפיפות והסכנות, עזבו חלק מהדיירים. המשפחות שונתרו, ובהן משפחת בלום, קיבלו תוספת של שני חדרים. הבניין התנהל כמו קיבוץ של ייקים. כמעט כולם היו דוברי גרמנית והפסקת הצהריים, ה-Schlafstunde המפורסמת, נשמרה בקפדנות. ילדים רבים נולדו בבניין והיינו חבורה עליזה. חגגנו יחד את החגים, ובמיוחד את חג הסוכות, אז בנו כל הילדים סוכה באחד מפיתולי הבניין הגדול. עד היום משמש המקום לבניית סוכה לילדי הבית.

הרברט נלחם באבו טור, במושבה הגרמנית, בקטמון, בדרך חברון, במלחה ובהר ציון, שם נפצע בישובנו ושוחרר מהלחימה. הוא קיבל במתנה אופנוע מאחיו נחמן ותמיד התגאיתי כשהסיע אותי עליו לבית הספר. בתקופת הצנע הקשה של סוף שנות ה-40 ובתחילת שנות ה-50 קיבלנו מדי חודש חבילות מהדוד הנס מארגנטינה ובהן קופסאות של בשר משומר ושל שוקולד לבן, ששימח אותי מאוד. בין לילה הפכתי למלכת הכיתה כשהבאתי לבית הספר חפיסת שוקולד לבן וחילקתי לילדים.

ב-12.11.1953, נולדה אחותנו רותי. הדוד הנס הגיע לארץ לכבוד המאורע המשמח. במלחמת סיני הרברט גוייס שוב, אך הפעם הוא נותר במחנה ג'וליס וזלל בננות. הורי הגישו בקשה לקבלת שילומים מגרמניה. התהליך היה ארוך ומסובך אך בסופו קיבלו אבי ואמי מדי חודש סכומים שעזרו מאוד לכלכלת הבית.

מ-1959 ועד כמה חודשים לפני מותו הרברט צייר. תמיד היה לו בלוק קטן בכיס אחד ועפרון בכיס אחר. הוא צייר את בתי נחלת שבעה, אנשים ברחוב, בבריקה ובאוטובוס ונושאים רבים אחרים. עד 1967 הוא עבד כנגר לפי דרישת הלקוחות, בסוגי עצים שונים. מאותה שנה הוא התחיל לייצר סדרת רהיטים שכולה מעץ אורן בהיר. את סדרת הרהיטים "בלום - רהיטי עץ אורן" עיצב הרברט וייצר עם עובדיו בנגריה שלו. גם אילזה היתה לעזר והנגריה עבדה במרץ. רהיטי בלום נמכרו בשלוש חנויות – בתל אביב, בחיפה ובירושלים.

החופשות שלנו היו בנהריה, באשקלון ומאוחר יותר בטנטורה, לפעמים יחד עם המשפחה מתל שלום. הרברט נהנה לפסל בחולות של טנטורה (חוץ דור).

ב-1967, במלחמת ששת הימים, התגייסה רק המכונית, שחזרה מנוקבת מכדורים. ב-1973, במלחמת יום כיפור, נשלחה עוד מכונית לחזית וחזרה מחוררת כמסננת. ב-1975 מכר הרברט את הנגרייה והוציא את עצמו לפנסיה. הוא פתח גלריה וסטודיו במקום בו היה בעבר מחסן העצים שלו ברחוב נחלת שבעה 5. הוא ייבש בור מים והפך אותו לסדנת הדפס. אמו אנה נתנה לו במתנה מכבש תחריטים ומאז לא הפסיק להדפיס את עשרות התחריטים שלו. הוא עבר השתלמות ב"בצלאל" והתקבל כחבר באגודת הציירים והפסלים, היה חבר ב"בית האמנים" בירושלים ומדי פעם ערך תערוכות ומכר ציורים. באחד התחריטים נראית סבתי אנה יורדת ברחוב שלום החולי בתל שלום. בעקבות התקף לב מכר הרברט את הסטודיו ועבר לצייר בבית. החדר הרביעי בדירתנו הפך לסטודיו.

אמי חלתה באלצהיימר והלכה והתרחקה מאתנו. לדירה התווספה וילמה, מטפלת פיליפינית שהפכה לחלק מהמשפחה. כשאמי עזבה למחלקה סיעודית, נשאר הרברט בבית עם וילמה שביקרה את אמי מדי יום. הוא צייר בסטודיו לצלילי מוסיקה קלאסית, במשך כמה שנים עד ימים ספורים לפני מותו. בגיל 94 מת אבי בשנתו ואמי מתה שנה אחריו ב-2007. ב-2010 חזרתי לגור בבית קדימה.

בטקס בו ציינו שנה למותו, כתבתי את הדברים שלהלן:

אנחנו, הבנות, גדלנו עם אבא שבכל יומולדת צייר לנו ציור וכתב לנו ברכה. בכל חג פורים הכין לנו תחפושת מקורית וחכמה, תיאטרון בובות דרך חלון שפתח בדלת ובדיחות וצחוקים ללא הרף. מין אבא שכזה, חבר, מדריך, שומע ומקשיב. איש קטן, מצחיק, אופטימי, אקטיבי ככספית. נוגס מן החיים, מכל הכיוונים. אגואיסט, אך במידה, ונדבן ללא תמורה. מוכשר, דייקן, ריאליסט והומניסט. בנגריה הוא מנגר, בסטודיו מצייר, בטנטורה מפסל, על הנייר הוא משורר, ואת החברה הוא מבדר. לפעמים הוא בעננים, לא ממש בעניינים, וגם לא כל כך מבין כשאותו מתחמנים. רומנטיקן, סנטימנטלי, ממציאן פנומנלי. לפעמים נאיבי להחריד, אבל תמיד מה זה מצחיק. ממציא את הבדיחות, תמיד מקוריות, אף פעם לא גנובות. ובאיוז חריצות ובכמויות. כל כך הרבה ציורים, רישומים ותחריטים, צילומים וניירות, צבתות ופטישים, מסמרים וברגים, מכתבים והגיגים. הוא לא למד לזרוק ורק מילא ארונות. כפי שעבר ברחובות קלן לבוש בגדי עבודה, סינר נגרים ומריצה, בעוד אביו מביט בו כשכובע צילינדר לראשו, כך גם הגיע לאסיפת הורים עם מסמר במקום הכפתור החסר. אבוי לבושה, כמה שאמי התביישה. את העברית הוא כיסח, ולכן היו לו המצאות מצחיקות. צעיף הוא סעיף, פנס הוא פרנס. ריפוי בעיסוק: רכוש נטוש. סבתא רבתא בגרמנית: Urgrossmutter, שעון בגרמנית: Uhr התרגום המתבקש: סבתא שעון. אתה הוא את ואת היא אתה. הוא הוא היא והיא היא הוא. אותה הגברת שהתחלף לה "שינוי האדרת" ב"כובע אחרת". רק אצלו בקבוק מים "נביעות" הוא סקסי בגלל מותניים צרות. היה Mensch, נטול פוזה וצורך בכבוד, לא מתחנף לחזקים ומכבד חלשים.

1952
אילזה, הרברט והאופנוע שקיבל מאחיו נחמן
Ilse, Herbert and the motorcycle he received from his brother Nachman

1948
נטיעות ט"ו בשבט בבית קדימה
Planting trees in Tu BiShvat at "Kadima House"

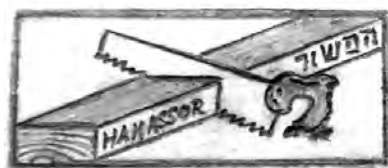
אילזה, יעל, מיה ורותי בבית קדימה, ירושלים
Ilse, Yael, Maya and Ruti in "Kadima House", Jerusalem

אילזה בשכונת בקעה, ירושלים
Ilse in Baka neighborhood, Jerusalem

הלוגו של חברת "המשור"
עוצב על ידי הרברט
The logo of the "Hamassor" company,
Designed by Herbert

אילזה על גג בית קדימה
Ilse on the roof of "Kadima House"

1953
הרברט בבנייני האומה בירושלים
Herbert at the International Convention
Center in Jerusalem

1999
בסטודיו בבית קדימה
At the "Kadima House" atelier

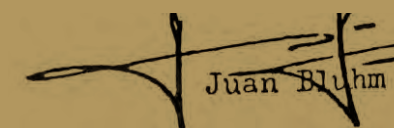

1972
בטנטורה, חוף דור
Tantura, Dor beach

תחריט של הרברט:
אנה הולכת ברחוב שלום בתל שלום
Engraving by Herbert:
Omi walking along Shalom St. in Tel Shalom
בסטודיו בנחלת שבעה
At the atelier in Nahalat Shiv'a

7

פרק שביעי
CHAPTER SEVEN

הנס חואן בלום
HANS JUAN BLUHM
1917-1990

ב-1934, שנה לאחר שהיטלר עלה לשלטון, הודיע דודי הנס להוריו שמשוהו מפחיד קורה בגרמניה ושהוא רוצה לעזוב. הם התנגדו נחרצות, ויוליוס אמר לו: "אם אתה רוצה לעזוב, עשה בעצמך את כל הסידורים. לא תקבל ממני עזרה". הנס, שהיה אז בן 17 בלבד, שאל מאחיו הבכור נחמן את מעילו, שכמובן היה גדול עליו וגרם לו להיראות מבוגר יותר וכך הצליח לארגן לבדו את מסמכיו מול המוסדות.

חבר ילדות שלו, הנס מנדל, היגר כבר לארגנטינה והזמין את הנס לבוא לעבוד איתו. הוא הצליח להשיג ויזה ושני אחיו ליוו אותו לנמל המבורג, שם עלה על האונייה Cap Arcona, אוניית נוסעים מפוארת שנסעה לדרום אמריקה. אונייה זו התפרסמה אחרי המלחמה, כאשר ב-3.5.1945, כשהיא עמוסה בניצולים ממחנות ריכוז, תקף אותה בטעות חיל האוויר הבריטי ואלפים מנוסעי האונייה מתו.

הנס הגיע לבואנוס איירס עם מעט מאוד כסף. בתחילה עבד בעיתון בשפה הגרמנית, "Tageblatt". במשך הזמן הוא למד ספרדית ועבר ל-Rio Negro, שם עבד באריות תפוחים ובחממת ורדים ולמד להרכיב ורדים בצבעים שונים. משכורתו הייתה גבוהה הודות לזריותו והוא תמיד התרברב שהוא הרוויח יותר מנשיא ארגנטינה. מהכסף שחסך קנה הנס עדר פרות וסוסים ועבר לגור ב-Chos Malal בהרים, סמוך לגבול עם צ'ילה, שם הפך לבוקר (Cowboy). הוא חצה את ההרים כשהוא רוכב על סוס, העביר את העדר לצ'ילה ומכר אותו. כשהרוויח די כסף, הוא עלה צפונה והתיישב ביישוב קטן מאוד, Las Ovejas. ב-2022 גרו בו רק 1,700 תושבים. שם הוא קנה בית ופתח חנות לציד לבוקרים.

הנס מנדל ליווה אותו מהרגע בו הגיע לארגנטינה. ב-1944, כשהנס היה בן 27, הוא הכיר לו את מרי הולצר, צעירה בת 18. השניים התכתבו במשך כמה חודשים, שלאחריהם נסע הנס לבואנוס איירס ופגש את מרי בתחנת הרכבת. עשר שעות הם טיילו בעיר ולמחרת התארסו. לאחר שבוע הם נישאו.

מרי נולדה באוסטריה. אמה מתה כשהייתה צעירה מאוד, אביה ניהל מפעל לטקסטיל והיגר איתה ועם אחיה לארגנטינה. שלושתם גרו בבניין שרוב דייריו היו ממוצא אוסטרי והונגרי. משפחת ססקאס, שגרה באותו בניין, הייתה עבור מרי כמשפחה שנייה והם דאגו לכל צרכי חתונתה. מיד לאחריה, נסעו הנס ומרי ל-Las Ovejas, שם ניהלו יחד את החנות. לא הייתה להם מכונית והם התנהלו ממקום למקום ברכיבה. כשמרי הייתה בחודש השמיני להריונה, רכבו השניים שעות ארוכות על סוסים ל-Chos Malal ושם, בביתם של חברים של הנס ובעזרת מיילדת, נולדה סילביה (קוקי).

לאחר הלידה חזרו השלושה לביתם, אך למרי היה קר מדי בהרים והם עברו לגור ב-Chos Malal. כאן נכנס הנס לשותפות עם חבר ויחד שכרו מקום גדול תחת השם "בלום-גוטרמן". זה היה מקום מפגש לבוקרים שירדו מההרים. מעין חאן, עם מקום לסוסים ולממכר כל צרכי הבוקרים. שם פגש הנס את פדרו שהפך לחבר קרוב.

עם השנים נולדו גם דיאנה וריקרדו – שניהם נולדו בבית בעזרת מיילדת. מרי, שעוד בהיותה באוסטריה שמעה על דודה שהוכה קשות על ידי הנאצים, חששה שייודע שהיא יהודייה, שמא יוביל הדבר לגילויי אנטישמיות. מסיבה זו היא לא ערכה לריקרדו ברית מילה והמשפחה לא חגגה את החגים היהודיים, אם כי הנס נהג לצום ביום כיפור. במקום זאת, הילדים נלקחו בחג המולד לכנסייה. רק ב-1964, כשקוקי הייתה בת 19 ועברה לגור בארה"ב, היא החלה לדבר על יהדותה.

ב-1950, אחרי שריקרדו נולד, שכרו הנס ומרי אומנת בשם כרמן שעברה לגור עם המשפחה. כרמן הייתה בת 16, ממוצא אינדיאני-ספרדי, שנולדה ב-Los Molles שבהרים. היא טענה שאבות אבותיה היו ממוצא יהודי. כרמן הפכה לחלק מהמשפחה ומרי לימדה אותה קרוא וכתוב.

ב-1951 הגיעו יוליוס ואנה לביקור שנמשך שנה בארגנטינה. שנה לאחר מכן, כשריקרדו היה בן שלוש, הגיעו הנס ומרי לביקור בארץ, ללא ילדיהם שנותרו בטיפולה של כרמן ושל שני שותפיו של הנס. אני הייתי אז בת שבע ואני זוכרת היטב את הביקור ואת השמחה הגדולה באיחוד של משפחת בלום, אחרי 17 שנים של נתק. הנס צילם אותנו במסדרת שמונה מילימטר שהייתה לו ועד היום שמורים אצלי הסרטים הצבעוניים שצילם. לאחר שנה של טיולים בארץ ובאירופה, שבו הנס ומרי לארגנטינה. לתדהמתם, שותף אחד סירב בתחילה להחזיר את ריקרדו והשותף השני רוקן להנס את החנות. אלה היו שתי סיבות טובות לעזוב את Chos Malal ולעבור לעיר הבירה בואנוס איירס.

יחד עם חברו פדרו גילה הנס מרבצי נחושת, גופרית, ברזל ואפילו מעט זהב בהרים שליד Chos Malal. השניים נפגשו עם נשיא ארגנטינה, חואן פרון, במחשבה שסייע להם להפיק את המחצבים. פרון קיבל אותם בשמחה, נתן להם מדליות, לקח מהם את הזהב ושלח אותם לדרום. השניים לקחו הלוואה מהבנק וסללו דרך כדי להגיע למכרות. מאז, בכל קיץ ובמשך כשלושה חדשים, עלה הנס להרים, עבד במכרות, רכב על סוסים והיה מאושר. בתמימותם, סברו הנס ופדרו שהמחצבים שהם כורים יהיו שלהם. אלא שהמכרות היו שייכים למדינה ובסופו של דבר לא רק שהם לא הניבו הכנסה, הם נאלצו לשלם מיסים גבוהים. כשהנס נפטר, העניקו הילדים לפדרו את המכרות, מהם רק רצו להיפטר.

הנס נקלע לקשיים כלכליים, אם כי לדברי קוקי הילדים כלל לא היו מודעים לכך. הנס היה תמיד אופטימי וקיווה שיום אחד יתעשר. הוא עבד בכמה מקומות ובין השאר היה שותף בתחנת דלק והייתה לו חברה בשם "Juan Bluhm" של משאיות שהובילו מלט למפעל בצפון המדינה. אך גם מעבודות אלה הוא לא הצליח להתעשר. אני זוכרת את הסיפורים שסיפר לי אבי על אחיו החולם, האופטימי והתמים.

ב-1961, נולדה להנס ולמרי בתם קרינה. שנתיים לאחר מכן, ב-1963, ניקתה מרי בת ה-36 את רצפת דירתם עם חומר שהכיל בנזין. מעט מהחומר הגיע למקור חשמל ובדירה פרצה שריפה. מרי, שהייתה לבושה בבגדי ניילון, נפגעה קשות ולאחר שלושה שבועות מותה מפציעה. הנס יצא מדעתו מרוב צער. הוא התמכר לאלכוהול והתקשה להמשיך בחייו. כרמן עזרה בבית, בעיקר בטיפול בקרינה, עד שלאט לאט חזר הנס לעצמו. הוא וכרמן הפכו לזוג, כרמן התגיירה לפי בקשתה והשניים התחתנו בדירתם בחתונה יהודית. מאז כרמן דאגה שהמשפחה תציין את החגים היהודיים. השניים ביקרו בארץ ואני זוכרת אותה כאישה קטנה ועליזה. כיום קרינה וכרמן גרות יחד בדירה בבואנוס איירס.

ב-1990 נסע הנס בן ה-73 לחופשה עם כרמן ועם בן דודה לעיירת מעיינות חמים בצפון המדינה. במהלך הטיול הוא חש ברע, נשלח לניתוח ממנו כבר לא התאושש. בית הקברות היה סגור שכן זה היה ראש השנה, והארון נלקח באמבולנס לבואנוס איירס הרחוקה. בדרך התקלקל האמבולנס והוחלף באחר, אך בזמן הנסיעה נפתחו דלתותיו והארון גלש לכביש. דבר כזה יכול היה לקרות רק להנס ההרפתקן. הוא נקבר בבית הקברות בבואנוס איירס ליד מרי. על קברו חקוק השם "אלחנן בן יהודה", למרות ששמו היה ברוך בן יוסף הלוי. לאף אחד לא היה באמת אכפת שכן ממילא הם לא ידעו לקרוא עברית. על קברה של מרי כתוב "מרים", למרות שאף אחד לא ידע שזהו שמה היהודי.

קוקי ביקרה בארץ כמה פעמים. פעם אחת, לרגל יום הולדתו של אבי, הגיעו גם דיאנה וריקרדו. גם קרינה הגיעה לביקור פעם אחת.

הנס ומרי
Hans and Mary

הנס בחנות ב-Chos Malal
Hans at the Chos Malal store

1954
הנס ופועליו במכרות הגופרית בגובה 3200 מטר
Hans and his workers at the sulphur mines, 3,200 meters above sea level

1951
הנס, דיאנה, יוליס, אנה, ריקרדו, מרי וסלביה (קוקי), בבואנוס איירס
Hans, Diana, Opa, Omi, Ricardo, Mary and Silvia (Kuky), in Buenos Aires

ביקור של הנס בתל שלום, שנות ה-60
Hans's visit to Tel Shalom, 1960s

ריקרדו וכרמן בבואנוס איירס
Ricardo and Carmen in Buenos Aires
טרה, ריקרדו, כרמן, חברה, קוקי, קרינה ודיאנה
Teresa, Ricardo, Carmen, a friend, Kuky, Karina and Diana

1972
הנס וכרמן ביום חתונתם בבואנוס איירס
Hans and Carmen on their wedding day, Buenos Aires

1953
השלושה בבית קדימה, ירושלים.
The three at "Kadima House", Jerusalem

1932
שלושת האחים בקלן
The three brothers in Cologne

הרבט ונחמן בשנות ה-80 בתל שלום
Herbert and Nachman in Tel Shalom, the 1980s

הרבט, נחמן והנס בשנות ה-60 בתל שלום
Herbert, Nachman and Hans in Tel Shalom, the 1960s

1953
האחים על גג בית קדימה
The brothers on the rooftop of "Kadima House"

1962
משפחת בלום בפינת האוכל בתל שלום
The Bluhm family dining in Tel Shalom

נחמן, יונתן, אילנה, דן ורות בתל שלום
Nachman, Yonatan, Ilana, Dan and Ruth in Tel Shalom

1979
בני הדודים: יעל, אילנה, דן, רותי, יונתן ומיה, בחתונה של רותי
The cousins: Yael, Ilana, Dan, Ruti, Yonatan and Maya at Ruti's wedding

1946
יוליסט, אנה והרבנט, יונתן, יעל, אילנה, רות, אילנה ודן, בתל שלום תחת עץ החבושים
Opa, Omi and Herbert, Yonatan, Yael, Ilse, Ruth, Ilana and Dan in Tel Shalom under the quince tree

8

פרק שמיני
CHAPTER EIGHT

עדוּתה של אלן פאלק
ELLEN FALK'S TESTIMONY
1931-2018

אחותו של סבי, רוזה, נישאה לאדולף לוי, שכמו הוריו ואחיו עסק בטקסטיל. לבתם קראו ברטה והורינו ואנחנו, הילדים, קראנו לה ברטל. היא נישאה לולטר פיינה ונולדה להם בת אחת ששמה אלן. פרק זה מוקדש לה ולאמה.

ב-1997, כשהייתה בת 66, התראיינה אלן ל-USC Shoah Foundation וסיפרה, במשך כשעתיים, על שעבר עליה ועל אמה בתקופת השואה. וכך סיפרה:

היא נולדה ב-1931 בעיר קטנה בגרמניה. להוריה הייתה חנות טקסטיל קטנה. ב-1936, כשגבר הלחץ על המשפחה עד כדי התנכלויות לילדה בת החמש והחרמת החנות, היגרה המשפחה עם סבה אדולף וסבתה רוזה לאמסטרדם שבהולנד. שם, בעזרת קרוב משפחה, התפרנס וולטר כסוכן נוסע למוצרי טקסטיל. כשנאסר על יהודים לנסוע בחופשיות, הוא מצא עבודה במפעל לבגדי נשים באמסטרדם. כדי לעזור בפרנסת המשפחה, תפרו אלן וברטל בביתן חגורות למכירה וכך התאהבה אלן בעולם התפירה.

הם גרו בדירה נעימה עם הסבא והסבתא, שגרו בקומה העליונה. אלן למדה בבית ספר יהודי בעיר. לאחר מותו של אדולף, עברה רוזה לגור יחד עם אלן בחדר אחד. בבית הם דברו גרמנית והולנדית. הכיבוש הגרמני הפך את החיים לבלתי נסבלים ובכל יום ניתנה הוראה חדשה: נאסר על יהודים לנסוע בתחבורה הציבורית, אסור היה להם להחזיק מכשיר רדיו בבית והאוכל היה קצוב. כשנסגר המפעל בו עבד אביה, עבדה כל המשפחה בבית בתפירת החגורות. בקשתם להגר לארצות הברית סורבה. ללא אשרות, הפחד הלך וגבר.

באחד הלילות בפברואר 1943, שמעה המשפחה כיצד נלקחות משפחות מהבניין שלהם ומבניינים סמוכים. לבסוף דפקו גם על דלתם. כמה אנשי SS נכנסו לדירה ולקחו את וולטר, ברטל ואלן. רוזה התכסתה בשמיכת פוך והם לא הבחינו בה. אלן לא ראתה עוד את סבתה ולא ידוע מה עלה בגורלה.

הם לקחו איתם מעט בגדים. כל דברי הערך, כל רכושם נותר בדירה. יחד עם אחרים, הם הועמסו על משאיות ונלקחו לבניין "התיאטרון ההולנדי", שהוסב לתחנת ריכוז של יהודי אמסטרדם בטרם שליחתם למחנות. בבוקר הם נלקחו לתחנת הרכבת והוסעו ברכבת נוסעים רגילה למחנה הריכוז Fucht. הגברים הופרדו מהנשים ואביה של אלן נפרד מהן. הן קבלו מיד מדי אסירות והורו להן לתפור מדים לאנשי ה-SS.

עוד ועוד נשים הגיעו למחנה. אחת מהן הייתה מהנדסת בחברת פיליפס. החברה ארגנה קבוצה שנקראה "פיליפס קומנדו", שהייתה מורכבת מנשים שהיו כשירות לעבודה. החברה הפעילה במחנה סדנאות, בהן הועסקו עובדי כפייה יהודים. היא הצליחה להקל על תנאי העבודה במחנה וסיפקה לנשים מזון, נוסף על מרק הכרוב הדלוח ופרוסת הלחם היבשה שקבלו. כמו כן ניתן להן היתר לקבל חבילות ממכרים ומחברים באמסטרדם, כולל חבילות מזון. בקבוצה, נוסף לאלן ולאמה, היו עוד עשרות נשים. אלן הייתה הצעירה ביותר, רק בת 12, ואמה ברטל הייתה בת 36.

האחראי לארגון של ה"פיליפס קומנדו" היה מנהל החברה, פריץ פיליפס, ששנים לאחר מכן הוכר על ידי "יד ושם" כחסיד אומות עולם שהציל מאות יהודים. העבודה שלהן היתה הכנת נורות וחיבורן למכשירי רדיו שנועדו למטוסים הגרמניים. היא נעשתה בשיטת הסרט הנע, כשלכל אישה תפקיד ייחודי בייצור. מדי פעם ראתה אלן את אביה דרך הגדר, עד שבנובמבר 1943 הוא נלקח למקום לא ידוע ומאז היא לא ראתה אותו.

נוסף על העבודה נדרשו הנשים לנקות את הצריפים ואת המחראה שהייתה בחוץ. הן ישנו על קרשים ללא מזרונים. בבוקר ובערב נערך להן מפקד, במהלכו נספרו. בכל יום הן עבדו 12 שעות, שבעה ימים בשבוע. נשות ה-SS היו אחראיות עליהן ואלן סיפרה שהן היו סדיסטיות ושהן דחפו אותן והתעללו בהן.

אלן פאלק ואמה ברטל
Ellen Falk and her mother Bertel

אלן וברטל נשארו במחנה עד פברואר 1944, אז הועלו הנשים בקבוצה לקרונות שנועדו להובלת בקר, ללא כיסאות, כשבפינת הקרון הייתה מחראה. האוויר נכנס דרך הרווחים בקורות העץ. הן נסעו כך ארבעה או חמישה ימים, כשמדי פעם קבלו מרק דליל של כרוב ותפוח אדמה ופרוסת לחם יבשה. לבסוף הגיעו למחנה ההשמדה אושוויץ. בתוך הרעש וההמולה עמדו אנשי SS עם כלביהם על הרציף וערכו את הסלקציה. הן עברו יחד כקבוצה ועקפו את מנגלה ואת עוזריו ואז הוכנסו לאולם גדול. שם הן הופשטו, נבדקו בידי אנשי SS גברים, ראשן גולח ועל זרוען הוטבע מספר. המספר של אלן היה 78493. הן קבלו בגדי פסים והמספר שהוטבע בהן נתפר גם על הבגד. משם הן נלקחו לצריפים, בהם היו מיטות מסודרות בשלוש קומות של דרגשי עץ, עליהם היה מעט קש. הדרגש היה רחב ועל כל אחד שכבו שש נשים בצפיפות. אלן תיארה זאת: "כמו חיות". היא בנתה סביבה חומה, השאירה את כל מה שחוותה בחוץ, "Blocked out everything".

גם כאן היו, בבוקר ובערב, מפקד, צעדה, מרק דליל של כרוב ותפוח אדמה ופרוסת לחם יבשה. הן אולצו להיכנס לצריף בפקודה ולצאת ממנו לסירוגין. בספר שכתבה אחת מבנות הקבוצה, הילדה איזאק, יש עדות לכך שהקבוצה הוכנסה בשלב כלשהו לתאי הגזים אבל הגז לא הופעל וזאת, כך העידה, בהוראה שמפקד המחנה קיבל ברגע האחרון מאלברט שפר, שר החינוך שהיה יד ימינו של היטלר.

הן נשארו באושוויץ חמישה ימים. ביום השישי נצטוותה הקבוצה לצעוד לכיוון תחנת הרכבת, משם הובלו בקרונות משא למחנה הריכוז Reichenbach שבגרמניה. שוב הוכנסו לחדר עם דרגשים מעץ, אך הפעם היה לכל אחת דרגש משלה. המחראות היו מחוץ לצריף והחורף היה קר מאוד. במחנה זה עבדה הקבוצה במפעל של חברת Telefunken הגרמנית, באותה עבודה שעשו עבור חברת פיליפס ההולנדית. אלן עבדה במשמרות של 12 שעות. שוב אותו אוכל – מרק כרוב ותפוח אדמה דליל ופרוסת לחם יבשה. אחרי המסדר ומפקד הבוקר הן צעדו למפעל, כשמימינן ומשמאלן צעדו אנשי SS עם כלביהם. באותו מפעל עבדו גם פועלים גרמנים, אך כנראה שהם עבדו בשכר. אלן הרגישה שהיא בתנאי עבדות. בסיום יום העבודה, שוב צעדו לצריפים, התרחצו במים קרים בכמה כיוורים שהיו בצריף והלכו לישון.

בנובמבר 1944, עזבה הקבוצה את מחנה רייכנבאך. זאת, כך סברה אלן, בגלל שהצבא הרוסי התקדם והגרמנים נאלצו לסגור את המפעל. הן הוסעו בקרונות משא למקום בשם Sportschule (בית ספר לספורט), שם גרו בצריפים ועבדו בתפירת מדים לצבא הגרמני ובתיקונם. ושוב, בכל בוקר, מפקד וספירה, צעדה, עבודה, מרק דליל ופרוסת לחם, צעדה, מפקד וספירה, שינה וחוזר חלילה. שם הן כבר שמעו פיצוצים ורעש של מטוסים שטסו מעליהם.

אלן הייתה שקועה בעצמה ולא פיתחה קשרים עם הנשים האחרות, להבדיל מאמה ברטל. גם כאן, נשות ה-SS, שהיו אחראיות עליהן, היו רעות לב. הן נשארו שם כמה חודשים ואז החלה "צעדת המוות" מערבה. הנשים צעדו ימים ארוכים, בשלג ובקור, כשמשני הצדדים ליוו אותן אנשי SS עם כלביהם. מי שנפלה, הושארה בשטח או נורתה. אלן חושבת שלא הרגו אותן רק כי הקבוצה הייתה מיומנת ומקצועית ולכן חיונית לגרמנים. הן המשיכו לצעוד ביום וללון בלילה בבקתות או באסמים בדרך. אסור היה להן לדבר זו עם זו. אלן סבלה מאבעבועות קור ברגליה ובקושי הלכה, כל הזמן היא קיוותה לנס והאמינה שיש משמעות וסיבה לכל מה שקורה לה. הן הגיעו למקום שאלן לא זכרה את שמו, שם נשארו כמה ימים ולאחריהם שוב עלו על קרונות משא. הקרונות נסעו הלך ושוב, ככל הנראה הגרמנים לא ידעו מה לעשות עם הקבוצה.

המטוסים וההפצצות התקרבו. הן הגיעו לעיר Porta Westfalica, הסמוכה לעיר מינדן שהוזכרה כבר בתולדות משפחתה של סבתי. שם נלקחו לעבוד במפעל לייצור נורות רדיו לטיל הבליסטי של הגרמנים (V2). כנראה שהמפעל היה בתוך מכרה מלח והן נלקחו במעליות לעומק רב מתחת לאדמה. שוב דרגשי עץ, מחראות בחוץ, מרק דליל. אלן הפכה לאדישה יותר ויותר לנעשה סביבה.

לאחר כמה שבועות הסיעו אותן ל-Ludwigslust שבגרמניה, מחנה שנועד לצוענים ולאחרים. הן גרו שם בתוך קרונות להובלת פחם שהיו פתוחים כך שניתן היה, לפחות, לנשום בקלות. בלילה הן ישנו על הרצפה ויצאו רק למפקדים כדי לקבל את המרק הדלוח. המחראה הייתה בתוך הקרון. בסוף אפריל 1945 הן הגיעו למקום שהיה קרוב לעיר המבורג, משם ראו את העיר המופגזת. בזמן הזה הן המשיכו לגור בקרונות, ששוב נסעו הלך ושוב. בשלב זה כולם כבר הבינו שהמלחמה קרובה לסיומה, הן שמעו את אנשי ה-SS מדברים על כך ביניהם.

ב-1.5.1945 הגיעו אנשי הצלב האדום השוודי ושיחררו את קבוצת פיליפס. סוף סוף מקלחת, אוכל, בגדים חדשים ובדיקות רפואיות. בבדיקות נמצא שאלן נשאית של חיידק הדיפטריה, והיא הושמה בבידוד. היא ואמה, וכנראה נשים נוספות, נסעו ברכבת נוסעים נוחה לשוודיה, שם הוכנסה אלן לסנטוריום וטופלה במנות גדולות של פניצילין, שנכנס לשימוש רק שלוש שנים קודם לכן. כך ניצלו חייה.

לאן ולאמה לא היה לאן ללכת, אז הן החליטו להישאר. הן שכרו חדר בעיר גטבורג ולמדו שוודית. הן עבדו בתפירה ולאחר כשנה חזרו להולנד ושם, במימון חבר קרוב של המשפחה, כשהיא בת 15, למדה אלן עיצוב אופנה במשך שנתיים. ברטל תפרה ערכות לקוסמטיקה ומכרה אותן. אחד מהדודים שלהן שהיו בארץ – הרברט או נחמן, אלן לא הייתה בטוחה – ייעצו להן לבוא לישראל, אך הן החליטו להגר לארה"ב. כשאלן עברה בדיקות נוספות, התברר שהייתה לה גם שחפת ועד יום מותה הריאות שלה היו מצולקות.

בניו יורק למדה אלן בבית ספר את שיטות העבודה האמריקאיות ובערבים למדה אנגלית. היא עבדה במשך שנים בעיצוב בגדי ילדים ונשים. ב-1951 היא נישאה לולטר פאלק ונולדו להם שני בנים – פיטר וגרי. פיטר נפטר בגיל 19 מסרטן. גרי למד רפואה והוא רופא גסטרוולוג מומחה. כשנשאלה אלן מדוע היא מתראיינת, היא ענתה "בשביל גרי". זו הייתה הפעם הראשונה במשך הריאיון בה פרצה בבכי. עד לאותו מעמד, כשגרי היה כבר בן 42, היא לא היתה מסוגלת לדבר על מה שהיא עברה.

בזמן כתיבת שורות אלה גרי כבר בגמלאות, נשוי ואב לשניים. ברטל ביקרה בארץ לפני שנים רבות ואני זוכרת אותה כאישה נחמדה ואצילית. היא מתה בשיבה טובה ב-1999. את אלן ואת משפחתה הכרתי כשהייתי בניו יורק ב-1976. כולם ביקרו בארץ כמה פעמים. ב-2018 מתה אלן בשיבה טובה.

ברטל, יוליס ואחותו, רוזה
Bertel, Opa and his sister Rosa

אלן וולטר בירח הדבש
Ellen and Walter on their honeymoon

אלן, דויד, לין, גרי ואמי
Ellen, David, Lynn, Gary and Ami

1997
ולטר ואלן
Walter and Ellen

1989
ברטל, אמה של אלן
Bertel, Ellen's mother

9

פרק תשיעי
CHAPTER NINE

האנה, אלה וגוסטל ויטגנשטיין
HANNA, ELLA AND GUSTEL
WITTGENSTEIN

סיפורן של שלוש האחיות לבית ויטגנשטיין

THE STORY OF THE THREE WITTGENSTEIN SISTERS

גוסטל, אלה והאנה
Gustel, Ella and Hanna

שמונה מבני משפחת בלום הקרובה וארבעה מבני משפחתה של סבתי נספו בשואה. בחרתי להביא כאן את הסיפור של משפחת אחותו של סבי, ברטה בלום. היא נישאה לאויגן ויטגנשטיין ונולדו להן שלוש בנות - אלה, האנה וגוסטל ובן אחד, ריצ'ארד, שנפל בקרבות במלחמת העולם הראשונה, בהיותו בן 19, תשעה ימים בלבד לפני סיום המלחמה.

הזוג ברטה ואויגן גרו בעיר בוכום, שם היה להם בית מסחר לחפצי סדקית ולצעצועים. אויגן מת ב-1931 ולאחר מותו ניהלה ברטה לבדה את החנות. עד 1939 היא גרה עם בתה האנה ועם נכדתה, בתה של אלה, האנלורה. אלה עצמה חיה בעיר אחרת, לשם עברה כדי להתמחות בתפירה לאחר מותו של בעלה. ב-1935, כמו כל היהודים, היא פוטרה מעבודתה וחזרה לבוכום, שם עבדה בבית מלאכה לדגמי נשים שהיה בבעלותה.

ב-9.11.1938, בליל הבדולח, צפו אלה ובתה האנלורה מחלון דירתן כיצד בית הכנסת עולה באש. ברטה שלחה מכתב לחברים שלה שהיגרו לארה"ב, בו סיפרה על המצב הקשה וביקשה עזרה כספית כדי לעזוב את גרמניה, אך ללא הועיל.

בתחילת 1939 פורסם צו שאסר על יהודים להיות בעלי עסקים והאנה נאלצה לסגור את העסק הקטן שלה, "סדנאות לאופנת נשים". באותה השנה היא התחתנה עם אריך מאיר וב-1940 נולד בנם יונתן. גם אחותה אלה התחתנה בשנית באותה השנה ובאותו התאריך עם אוטו מאיר, שהיה מהנדס במקצועו. עד זמן קצר לפני החתונה היה אוטו עצור במחנה הריכוז Oranienburg הסמוך לברלין, לשם נלקח בליל הבדולח. באותו יום אביו התאבד.

ב-1939 פרסמו השלטונות תקנה נוספת: על כל היהודים לעבור לדירה ב"בית היהודים" – בתים מיוחדים שהוסבו למטרה זו. ברטה עברה לבית היהודים שהיה בבעלותו של קרוב משפחה יהודי.

ב-3.2.1939, הנלורה, בתה של אלה, נשלחה עם Kindertransport לאנגליה יחד עם עוד כ-10,000 ילדים יהודים. פגשתי אותה כשהגיעה לביקור בארץ והיא סייעה לי בהשגת המידע אודות המשפחה. הוריה, אלה ואוטו, הצליחו להגר לצ'ילה יומיים לפני שפרצה המלחמה והנלורה הצטרפה אליהם אחרי המלחמה. מאוחר יותר היא היגרה לארה"ב. את אלה הכרתי כשהגיעה לבקר בארץ. היא נפטרה בגיל 101 בצ'ילה.

גוסטל, הבת הצעירה, נישאה לצלם זיגפריד וולף. בתחילת שנות ה-30 היגרו השניים עם בתם מריאנה לצרפת. הם גרו בעיר ליון, שם נולד בנם פייר. לאחר הכיבוש הגרמני התחבאה המשפחה במשך זמן רב במרתף קטן וצפוף מתחת לביתם של כפריים צרפתיים. האב ושני הילדים שרדו, אך גוסטל נתפסה ברחוב על ידי אנשי "הקצב מליון", קלאוס ברבי. היא נשלחה למחנה גירס שליד הגבול עם ספרד ונחשבת "נעדרת".

את מריאנה הכרתי כשביקרה פעמיים בארץ וכולנו, בני הדודים, התאהבנו בה. לפעמים היו לה הפסקות בשיחה עם מבט מרוחק ומנותק, אני זוכרת זאת היטב. את פייר ומריאנה פגשתי בצרפת בביקורי שם ב-1985.

ב-1942, האם ברטה, בתה האנה, בעלה אריך ובנם יונתן בן השנתיים נשלחו בטרנספורט לגטו ריגה שבלטביה. מאז נחשבו ל"נעדרים". מאוחר יותר נודע מפי מכרים ניצולים כי אריך מת ברעב. שתי הנשים ויונתן התינוק הוחזקו יחד. בנובמבר 1943 החלו אקציות שילוח של ילדים מהגטו וכל הילדים שהיו בני פחות מ-12 נשלחו אל מותם. שתי הנשים סירבו להיפרד מיונתן ושלושתם נרצחו ביער ביקרניקי, אחד משני אתרי ההריגה של יהודי ריגה.

גוסטל, אמם של מריאנה ופייר, ואמה ברטה
Gustel, the mother of Marianne and Pierre, and her mother Berta

האנה, יונתן ואריך, ימים לפני הגירוש
Hanna, Erich and Jonathan days before deportation

אבני נגף לזכרם של ברטה והאנה בעיר בוכום
Stumbling blocks (Stolpersteine)
in Bochum honouring Berta and Hanna

מריאנה, אובר ובתם בריגיט בפתח חנותה של בריגיט בפריס
Marianne, Hubert and Brigitte, their daughter
in front of Brigitte's shop in Paris

ברטה והנלורה
Berta and Hannelore

10

פרק עשירי

CHAPTER TEN

סיפורים, שירים, פתגמים

ונימוסי שולחן

STORIES, SONGS, PROVERBS

AND TABLE MANNERS

סבי וסבתי דיברו רק גרמנית ולכן זו היתה השפה הראשונה שאחיותי בני ובנות דודי דיברנו. למרות זאת, סבתי הייתה משחילה פה ושם מילה בעברית. דוגמה טיפוסית למשפט שלה:

"Du mach die Trissim runter und dann gehe in die Miklachat, ich gehe jetzt in die Makolet"

את תוריד את התריסים ואחר כך לכי למקלחת, אני הולכת עכשיו למכולת.

זו הייתה שפת האם שלנו. חינוכו אותנו בגרמנית, כעסו עלינו בגרמנית ואהבו אותנו בגרמנית. מוצג כאן אוסף של פתגמים, הוראות, שירים וסיפורים, שכולנו חיינו לאורם:

The first language that my sisters and cousins spoke, was German. My grandparents spoke only German. Omi occasionally included Hebrew words. For example:

"Close the Trissim (shutters) and then go in the Miklachat (shower). I'm going now to the Makolet (Grocery store)."

Our sole means of communication with them was in German, our native language. Our education was conducted in German, we experienced their anger in German, and we received their affection in German. Presented here is a compilation of proverbs and guidelines that shaped our lives.

נחמן בבית הספר בקלן
Nachman at the school in Cologne

Die Geschichte vom Zappel-Philipp.

„Ob der Philipp heute still
Wohl bei Tische sitzen will?“
Also sprach in ernstem Ton
Der Papa zu seinem Sohn,
Und die Mutter bliete stumm
Auf dem ganzen Tisch herum.
Doch der Philipp hörte nicht,
Was zu ihm der Vater spricht.
Er gaukelt
Und schaukelt,
Er trappelt
Und zappelt
Auf dem Stuhle hin und her.
„Philipp, das mißfällt mir sehr!“

“Und wenn sie nicht gestorben
sind, so leben sie noch heute”

ואם הם לא מתו, אזי הם חיים עד עצם היום הזה. כך הסתיימו כל האגדות.
And if they have not died, they are still alive today. That is how all the fairy tales ended.

CHILDHOOD STORIES סיפורי הילדות

DER STRUWWELPETER
יהושע הפרוע
Shock-Headed Peter

SCHNEEWITTCHEN
שלגיה
Snow White

RUMPELSTILZCHEN
עוץ לי גוץ לי
Rumpelstiltskin

MAX UND MORITZ
מקס ומוריץ
Max and Moritz

HÄNSEL UND GRETEL
הנזל וגרטל, עמי ותמי
Hansel and Gretel

DORNRÖSCHEN
היפיפיה הנרדמת
Sleeping Beauty

ASCHENBRÖDEL
לכלוכית
Cinderella

ROTKÄPPCHEN
כיפה אדומה
Little Red Riding Hood

יהושע הפרוע ומקס ומוריץ
Max and Moritz and Shock-Headed Peter

ספרי הילדים של שלושת הבנים
The three boys' children's books

Leo 9½ Herbert 7½ Hans 3 Jahre

שירי הילדות CHILDHOOD SONGS

מדי פעם, ההורים וסבתא שלנו, שרו לנו שירי ערש בגרמנית.
Our parents and Omi occasionally sang us lullabies in German.

"Alle meine Entchen schwimmen auf dem See,
Köpfchen in das Wasser, Schwenzchen in die Höh".
כל הברוזים שלי שוחים באגם, ראשם הקטן במים, זנבם מונף אל על.
All my ducks are swimming in the lake, their little heads
in the water, their tails raised high.

"Guten Abend, gute Nacht...Morgen früh wenn
Got will wirst Du wieder geweckt".
ערב טוב, לילה טוב...מחר בבוקר אם ירצה אלוהים, שוב נעיר אותך.
זהו שיר ערש שכתב יוהאנס ברהמס. נקרא בגרמנית Wiegenlied.
Good evening, Good night...Tomorrow morning, God willing,
you'll be woken up again.
This Wiegenlied (lullaby) was written by Johannes Brahms.

"Kommt ein Vogel geflogen und setzt sich neider auf meinem Fuss,
hat einem Zettel im Schnabel, von meinem Bruder einen Gruss, flieg
weiter, liebes Vogel, nimm mit einen Gruss und Kuss, den ich kann dich
nicht begleiten, weil ich hier bleiben muss".

ציפור מגיעה במעוף ומתיישבת על רגלי, יש לה פתק במקור דרישת שלום
מאחי, המשיכי לעוף ציפור, קחי איתך ברכה ונשיקה, אני לא יכול לבוא איתך,
כי אני צריך להישאר כאן.

A bird comes flying and lands jealously on my foot, with a note in its beak,
a greeting from my brother, fly on, dear bird, take with you a greeting and
a kiss, for I cannot accompany you because I must stay here.

"HOPPE HOPPE REITER"

שיר שכולנו מאוד אהבנו, שהושר כמה פעמים שרצינו.
ישובים על ברכי אחד המבוגרים תוך שירה והקפצת הברכיים
כשבסוף השיר הילד כמעט מופל אל בין הברכיים בקולות צהלה הודית:

"Hoppe Hoppe Reiter, wenn er faelt dann schreit er,
faelt er in den Graben, fressen ihn die Raben, faelt er in den Sumpf,
macht der Reiter plumps".

קדימה פרש, כשתיפול תצעק, תיפול לשוחה יאכלו אותך העורבים,
תיפול לביצה תנחת עם חבטה.

Move forward, rider. Should you fall, you may cry out;
if you slip into a ditch, the ravens will consume you;
if you fall into a swamp, you will land with a thud.

זהו הלחן המקורי לשיר "יונתן הקטן" בעברית:

"Hänschen klein ging allein in die weite Welt hinein,
Stock und Hut steh'n ihm gut ist gar wohlgemut,
Aber Mutter weinet sehr hat ja nun kein Hänschen mehr,
"Wünsch dir Glück", sagt ihr blick "kehr nur bald zurück".

הנס הקטן יצא לבדו לעולם הרחב,
מקל הליכה וכובע הולמים אותו מאוד ורוחו עולצת.
אבל אמא בוכה מאוד, הרי אין לה כבר את הנס הקטן.
"דרך צלחה" מאחל מבטה, "רק תשוב במהרה".

Little Hans went out into the world all alone,
Stick and hat suit him well, he's in a good mood.
But mother cries a lot, she is without Little Hans,
"I wish you luck" her gaze says, "just be back soon".

Opa תמיד הצחיק אותנו:
Opa always made us laugh:

"Ich sage Dir was, puff, Deine Hand ist nass"

אני אומר לך כך: (יריקה יבשה על כף היד), היד שלך רטובה.

I tell you this: (dry spit on palm), your hand is wet.

1921

מתוך הכריכה של ספר הילדים "הדבורה מיה"
From the cover of the children book "Maya the Bee"

"DIE BIENE MAJA"

PROVERBS

פתגמים

ICH HABE SCHON MAL MEHR GELACHT
כבר צחקתי יותר.
בתשובה לשאלה, למשל, מה שלומך
It used to be much easier for me to laugh.
(In response to a question, for example,
how are you?)

QUATSCH MIT SOSSE
שטויות ברוטב.
Applesauce, nonsense.

WENN MAN MUSS, MUSS MAN
כשצריך, צריך.
A man's got to do what he's got to do.

GEBURTSTAGSTISCH
שולחן יום ההולדת, עמוס במתנות.
הכינו אותו ערב קודם והכניסו אותו
לחדר בעיניים עצומות.
The birthday table, laden with gifts. They
prepared it the night before and brought us
into the room with our eyes closed.

WIE BESTELLT UND NICHT ABGEHOLT
כמו דבר שהזמינו ולא באו לקחתו.
סיטואציה של מבוכה.
Ordered and not picked up,
An embarrassing situation.

ES SOLL DIR NICHTS SCHLIMMERES PASSIEREN
שלא יקרה לך דבר גרוע מזה.
Nothing worse should happen to you.

FAULE FISCH UND KLÖPP DAZU
גם דגים מסריחים וגם מכות.
צרה כפולה ומכופלת.
Rotten fish and a blow. Double trouble.

KAFFEEKLATSCH
רכילות של קפה.
פגישת חברים לקפה ועוגה.
Coffee chat: Gossip over coffee and cake.

ES IST MIR SCHEISSEGAL
מעניין את התחת
שלי, לא משנה לי.
I don't give a shit.

APRIL, APRIL - DER WEISS NICHT
WAS ER WILL
אפריל, אפריל, הוא אינו יודע מה הוא רוצה.
חודש הפכפך.
April, April - it doesn't know what he
wants. A volatile month.

ORDNUNG MUSS SEIN
סדר חייב להיות.
Order must be maintained.

HOCH SOLLST DU LEBEN DREIMAL HOCH
שלוש פעמים יחי/תחי! הושר בעת הרמת כוסית
לכבוד ה"Geburtstagskind".
יום הולדתו של הצאצא, לא משנה בן כמה.
Long live thrice: Sung when raising a
toast to the "Geburtstagskind",
during the birthday of the offspring,
No matter how old they were.

WAS ICH NICHT WEISS-MACHT
MICH NICHT HEISS
מה שאינני יודע לא מרתיע אותי.
What I don't know doesn't bother me.

WIE BEI DER REBBEZEN IM BETT
כמו אצל הרבנית במיטה.
מטפורה לבלגן איום ונורא.
Like the Rebbetzin in bed.
A metaphor for a terrible mess.

SCHLAFSTUNDE
שעת שינה. פרישה מן העולם כל יום בין השעות
שתיים לארבע. אסור היה להרעיש ולהפריע.
Sleep time. Withdrawal from the world
every day between two and four o'clock. It
was forbidden to make noise or disturb.

MORGEN MORGEN NUR NICHT HEUTE,
SAGEN ALLE FAULEN LEUTE
מחר, מחר, רק לא היום,
אומרים כל העצלנים.
Tomorrow, tomorrow - only not
today, so all lazy people say.

WER NICHT KOMMT ZUR RECHTEN
ZEIT MUSS ESSEN, WAS ÜBRIG BLEIBT
מי שלא מגיע לארוחה בזמן, יאכל את השאריות.
Whoever does not come at the right
time must eat the leftovers.

WIE KOMMT SPINAT AUF'S DACH?
איך מגיע התרד
לגג? מה הקשר?
How does spinach get on the roof?
How is this even relevant?

WENN SCHON - DENN SCHON
אם כבר, אז כבר.
If you're going to do
something, do it right.

MORGENSTUNDE HAT GOLD IM MUNDE
לשעת הבוקר, זהב בפיה.
The morning hour is golden.

ICH BIN SPRACHLOS
נעתקו המילים מפִי.
I am speechless.

TRÄUME SÜSS VON ZUCKER UND ANIS
חלום חלומות מתוקים של סוכר ואניס.
Sweet dreams of sugar and anise.

DAS SCHMECKT NACH GAR NICHTS
יש לזה טעם של כלום.
This tastes like nothing.

WARUM IST DIE BANANE KRUMM?
למה הבננה עקומה?
תשובה למי ששואל יותר מדי שאלות.
Why is the banana crooked?
An answer to those who ask too
many questions.

Coloured scraps began to appear in 1820. They were used to decorate "memory albums", greeting cards and letters. They appeared either as individual pieces or in series. They were printed using chromolithography. After 1910, colour separation was achieved through photographic methods using line screens. All the scraps on these pages were printed using chromolithography. The scraps collection of my grandmother was donated to the Israel Museum in honour of Ruth and Nachman Bluhm.

משנת 1820 החלו להופיע תמונות צבעוניות גזרות לצרכי קישוט "ספרי זכרונות", כרטיסי ברכה ומכתבים. הם הופיעו כבודדים או כסדרות. עד שנת 1910 בערך, הודפסו בשיטת הדפס אבן. לאחר מכן הודפסו בשיטת אופסט, הדפס רשת. כל ה"פרסים" בעמודים אלה הודפסו בהדפס אבן. אוסף ה"פרסים" "תמונות חלקות" של סבתי, נתרם למוזיאון ישראל לזכרם של רות ונחמן בלום.

“ORDNUNG MUSS SEIN”

סדר חייב להיות

ORDER MUST BE MAINTAINED

חינוך ונמוסי שולחן

אנחנו, הדור הצעיר, צברים ישראלים, היינו מחונכים דיינו. אבל ברגע שסבא וסבתא שלנו עלו לארץ, החלה סדרת חינוך נוספת, בעיקר בכל הנוגע לנימוסי שולחן:

יש לאכול בפה סגור. לא לדבר בזמן האוכל. להצמיד את המרפקים לגוף בזמן האכילה כדי לפנות מקום לשכן. אסור ללקק את הסכין (המבט שסבתי הייתה שולחת כשראתה אותנו עושים זאת, הרתיע לימים ארוכים). בשום אופן אסור להשעין את המרפקים על השולחן. אסור לאכול עם הידיים, רק עם כלי האוכל.

EDUCATION AND TABLE MANNERS

We, the younger generation of Israeli sabras, were well-educated. Upon the arrival of our grandparents in Israel, we underwent further education, particularly focused on table etiquette.

Eat with your mouth closed and avoid talking while eating. Keep your elbows close to your body to provide space for your neighbor. It is important not to lick the knife. Elbows should not rest on the table at any time. Use eating utensils only and avoid using hands for consuming food.

כלי ההגשה המופיעים בצילום משמאל משנות ה-20
The serving utensils which appear in the photo from the 1920s

שלושה בנים ושתי משרתות
Three boys and two maids

1913
 יוליוס, אנה והילדים. במרכז-הדוד נורברט, אחיו של יוליוס
 Opa, Omi and the boys. At the center is Uncle Norbert, Opa's brother

תחתית לעוגה מחרסינה מתחילת המאה ה-20
 A porcelain cake base dating from the early 20th century

KEKSDOSE

קופסת עוגיות וביסקוויטים
מסוף המאה ה-19
A box of cookies and biscuits
from the late 19th century

Leo 4 Jahre Herbert 2 Jahre

קנקן מים מזכוכית כבדה עם צילינדר פנימי לקוביות קרח
Heavy glass water jug with inner cylinder for ice cubes

1920
כלי להגשת אספרגוס מכסף וחזכית
Silver and glass asparagus serving dish

1952
דן, יעל, מיה, אילנה ויונתן בחוף קסריה
Dan, Yael, Maya, Ilana and Yonatan on the beach of Caesarea

Beny Yarkoni

Orna Karmely

Gustavo Corizzo

Teresa Perlender

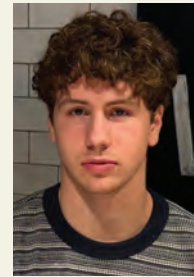
Shoshana Bluhm

Nina Linardi

Nir Bluhm

Thomas Nadel

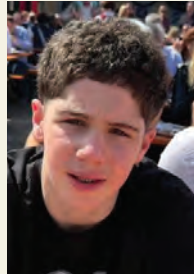

Tamar Yad Shalom

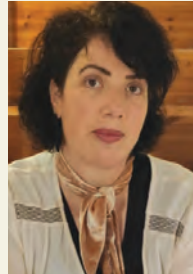
ענפים חדשים באילן
NEW BRANCHES
OF THE FAMILY TREE

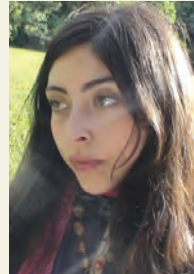
Mor Shalit

Yonatan Nadel

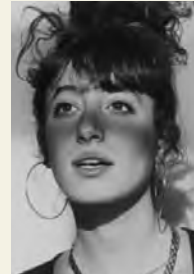
Sagit Bluhm

Sofia Bluhm

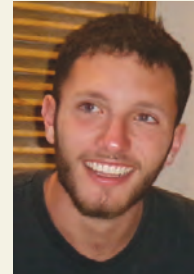
Hagar Yad Shalom

Alex Slavin

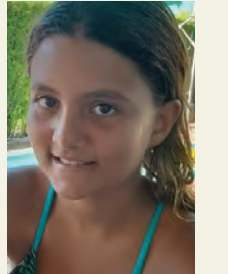
Laura Corizzo

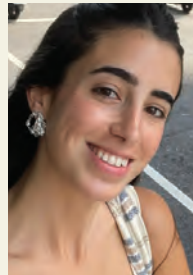
Itamar Uchovsky

Anna Bluhm

Senda Torres

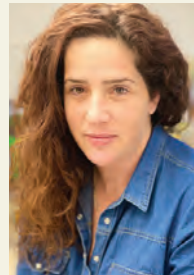
Talia Bluhm

Gal Magen

Veronica Corizzo

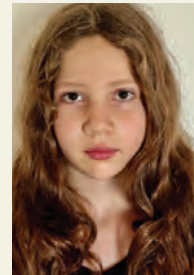
Carmit Nadel

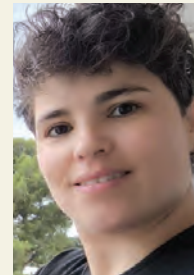
Juana Bluhm

Yali Uchovsky

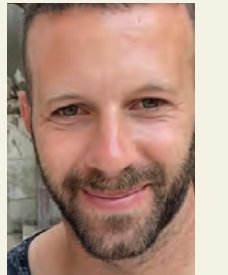
Alma Nadel

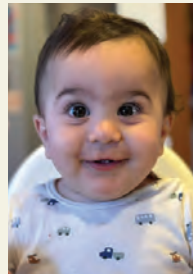
Anat Tal

Florencia Bluhm

Ohad Slavin

Oren Shalit

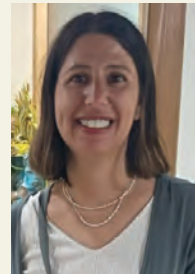
Nahual Torres

Ami Falk

Luca Spadafore

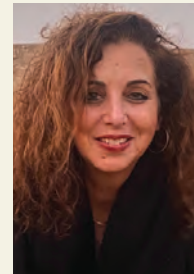
Vered Magen

Carolina Bluhm

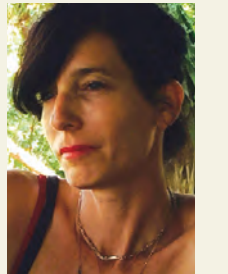
Noam Magen

Einat Bluhm

Ana Linardi

Shlomit Slavin

Dror Shalit

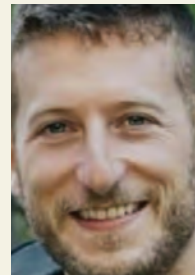
Leo Bluhm

David Falk

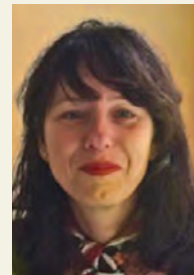
Michal Karmely

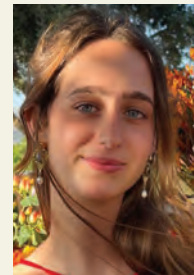
Yanay Yad Shalom

Nicolas Bluhm

Mira Karmely

Danielle Bluhm

Indaia Torres

Yiftach Yad Shalom

עיצוב גרפי והפקה: עינת בלום	Graphic design and production: Einat Bluhm
עימוד וביצוע: זוהר נווה	Layout: Zohar Naveh
תרגום: קדם ברגר	Translation: Kedem Berger
עריכה לשונית: יעל שטיין	Hebrew language editing: Yael Stein
צילום: איה וינד	Photography: Aya Wind
ביצוע: טליה בלום	Execution: Talya Bluhm
ארכיון העיר קלן	Cologne City Archives
דפוס ע.ר. הדפסות בע"מ, תל אביב	Printing: A.R. Printing Ltd., Tel aviv

ינואר 2026	January 2026
------------	--------------

כל הזכויות שמורות לאוסף משפחת בלום	© All rights reserved to the Bluhm Family Collection
---------------------------------------	---

אין לצלם, לשכפל או להעתיק ללא אישור משפחת בלום	No part of this publication may be photographed, reproduced, or copied without permission from the Bluhm family
---	---

נדפס בישראל	Printed in Israel
-------------	-------------------

CHAPTER NINE

HANNA, ELLA AND GUSTEL THE STORY OF THE THREE WITTGENSTEIN SISTERS

Eight members of the immediate Bluhm family perished in the Holocaust. Four members of the Mayer family perished as well. I chose to tell one story about three sisters and their mother: my grandfather's sister, Berta Bluhm, who married Eugen Wittgenstein, and their three daughters, Hanna, Ella and Gustel. Their brother Richard died in battle during World War I at the age of 19, nine days before the war ended. Berta and Eugen lived in the city of Bochum, where they had a store selling haberdashery and toys. Eugen died in 1931. After his death, Berta ran the store. Until 1939, Berta resided with her daughter Hanna and granddaughter Hannelore, while Ella, Hannelore's mother, worked as a dressmaker in another city in a textile store. Her husband, who managed a store and was a merchant, passed away. She remained employed there until 1935, when she, along with all Jewish employees, was dismissed from her position. Subsequently, she returned to Bochum and operated her own independent women's pattern workshop.

On Kristallnacht, November 9, 1938, the mother and daughter recounted looking out of their apartment window and seeing the synagogue go up in flames. Berta wrote to friends in the US, describing her desperate situation and asking for financial help to leave Germany. To no avail, unfortunately.

In 1939, Hanna married Erich Meyer. Earlier that year, a decree was enacted which prohibited Jews from owning businesses. As a result, Hanna closed her small enterprise, Women's Fashion Workshops. In 1940, their son Jonathan was born. On that very same day, Ella entered into matrimony with Otto Mayer, an engineer by trade. Otto had been a prisoner in the Oranienburg concentration camp near Berlin until shortly before the wedding, where he had been taken during the Kristallnacht riots. His father committed suicide on that day.

In 1939, the authorities issued another decree: all Jews must move into an apartment in the "Jewish House", special houses converted for this purpose. Berta moved into the Jewish House owned by a Jewish relative. On March 2, 1939, Hannalore, Ella's daughter, was sent to England on a Kindertransport with 10,000 other Jewish children. She later moved to the US. Her parents immigrated to Chile two days before World War II began. I knew Ella, she visited Israel and passed away at the age of 101 in Chile.

The youngest daughter Gustel married photographer Siegfried Wolf. In the early 1930s, the couple emigrated to France with their daughter Marianne. They lived in the city of Lyon, where their son Pierre was born. Following the German occupation, Siegfried and his two children concealed themselves in a confined cellar beneath the residence of French villagers for an extended period. They managed to endure and survive. Gustel, the mother was caught on the street by the men of the 'Butcher of Lyon', Klaus Barbie, and sent to the Gurs internment camp near the border with Spain. She is considered missing to this very day. I knew Marianne well. She had been to Israel twice and all of us cousins fell in love with her. She occasionally paused mid-conversation with a distant look. I recall it clearly. In 1985, I met Pierre and Marianne again in France.

In 1942, Berta, her daughter Hanna, her husband Erich, and their two-year-old son Jonathan were sent by transport to the Riga ghetto in Latvia. Since then, they have been considered as missing. Subsequent reports from surviving acquaintances revealed that the husband had succumbed to starvation. The two women and Jonathan were kept together. Beginning in November 1943, the systematic deportations of children from the ghetto commenced. All children under the age of 12 were sent to their deaths. While waiting for such a deportation, the two women refused to part with Jonathan, and so all three perished. They were murdered in the Bikernieki Forest, one of the two large mass killing sites of the Riga Jews.

I was also acquainted with Hannelore. She visited Israel, corresponded with both my father and me, and aided by offering information regarding the sisters and their mother.

youngest, 12 years old, and her mother, Bertel, was 36 years old. The women were ordered to clean the barracks and the outer latrine, and they slept on boards without mattresses. A census and body count were conducted in the morning and evening; the work lasted 12 hours a day, seven days a week. The SS women were assigned to the women, and Ellen says that they were sadistic, pushing and abusing them. Despite the challenging circumstances, they persevered, since there was no alternative. The women expressed their gratitude towards the Philips engineer who prevented their transfer to other camps. Until February 1944, Ellen and Bertel remained in the camp. Then all the women were taken as a group to Auschwitz in cattle cars without seats, standing or sitting on the floor. There was a latrine in the corner of the car. Ellen says that air entered through the gaps in the wooden beams. They traveled like this for four or five days. Every now and then they received watery cabbage and potato soup as well as a slice of dry bread.

They arrived at the Auschwitz extermination camp. Amidst the noise and commotion, SS men with their dogs stood on the platform and conducted the selection, but they passed together as a group and bypassed Mengele and his assistants. Afterwards, they were taken into a large hall, stripped naked, examined by male SS men, their heads shaved, and a number seared on their arms. Ellen's number: 78493. They were given striped clothes and the number they had seared on their flesh was also sewn onto the clothes. They were put into barracks. The beds were on three levels of wooden slats with a little straw on top. The bunk was wide, and six women lay crowded together in it. Ellen described it thus "We were treated like animals". Ellen isolated herself, keeping all experiences at a distance. "I Blocked out everything". Here too, there was a morning and evening command, a march, watery cabbage soup and a slice of dry bread. They were ordered to enter and exit the barracks alternately. In a book written by one of the group's members, Hilde Isaak, she maintains that the group was ushered into the gas chambers, but the gas was not activated, and this, as she testifies, was on orders that the camp commander received at the last minute from Albert Speer, the Minister of Armaments, Hitler's right-hand man. They stayed in Auschwitz for five days. On the sixth day, the group was ordered to march towards the train station, and once again, they were transported to the Reichenbach concentration camp in Germany, in cattle cars. Each individual was assigned their own wooden bunk bed this time.

The latrines were outside the barracks, and the winter was very cold. In this camp the group worked in the German Telefunken factory, doing the same work they did for the Dutch Philips company. Ellen worked 12-hour shifts at night. Once again, the same food, watery cabbage and potato soup and a slice of dry bread. After the morning roll call and command, they marched to the factory, accompanied right and left by SS men with their dogs. German workers were also employed in the factory, reportedly receiving wages. Ellen felt like they were working in conditions best described as slavery. At the end of the workday, they marched back to the barracks, washed in cold water in several sinks in the barracks, and went to sleep. In November 1944, the group left Reichenbach. Ellen attributes this closure to the advancement of the Russian army, which necessitated the German forces to shut down the factory. From there, they were transported in freight cars to a location known as Sportschule (sports school). They lived in the barracks and worked there, repairing and sewing uniforms for the German army. Their daily routine consisted of counting, marching, working, eating watery soup and bread, and then sleeping, repeatedly. Explosions could already be heard, accompanied by the sound of planes flying overhead.

Ellen exhibited a tendency towards self-absorption and did not cultivate relationships with her female peers. In contrast, her mother, Bertel, actively fostered connections. Here too, the SS women in charge were mean-spirited. They stayed there for several months. The westward march began. The women

walked for long days, stopping at every hut they found each night. The march, known as the Death March, was done in freezing conditions and in the snow. They were flanked again by SS men with their dogs. Those who fell were left behind or shot. Ellen believes that the group's skills and professionalism made them valuable to the Germans, which is why they were spared. Thus, they marched on during the day and spent the night in huts or barns along the way. Talking was forbidden during the march. Ellen suffered from cold sores on her feet and could barely walk. All the time, she hoped for a miracle, and she believed that there was a meaning and a reason for everything that was happening to her. They reached a place that Ellen did not remember the name of, stayed there for several days, and then they got back on freight cars and drove west.

So it went on, back and forth. They probably didn't know what to do with the group. The planes and the bombings were getting closer. They arrived at the town of Porta Westfalica near the town of Minden, which has already been mentioned in Omi's family history. They halted and resumed work in a factory producing radio tubes for the V2 ballistic missile, likely in a salt mine accessed by elevators deep underground. They stayed there for several weeks. Wooden benches, latrines outside, watery soup. Ellen exhibited a growing indifference to her surrounding circumstances. They traveled further and arrived at the town of Ludwigslust in Germany, a camp for gypsies, among others. There they lived in open coal wagons, where they could breathe easily. At night they slept on the floor. They went out only for the censuses and to get the watery soup. The latrine was inside the wagon. At the end of April 1945, they arrived at a place near the city of Hamburg. They saw the bombed city and continued to live in the wagons. From there they traveled back and forth, with everyone aware that the war was nearing its end, as they overheard the SS men discussing it among themselves.

On May 1, 1945, the Swedish Red Cross freed the Philips group. They received showers, food, new clothes, and medical care. Ellen was identified as a carrier of the diphtheria bacterium and subsequently placed in isolation. She and her mother, and probably several other women, traveled by comfortable passenger train to Sweden. Ellen was placed in a sanatorium and treated with large doses of penicillin, which had been introduced three years earlier. This likely saved Ellen's life. In Sweden, Ellen and her mother learned Swedish. They had nowhere else to go, so they stayed there and rented a room in the city of Gothenburg, working as a seamstress.

After approximately one year, they returned to the Netherlands. With the financial support of a close family friend, Ellen pursued a two-year program in fashion design. At this point, Ellen was 15 years old. Bertel manufactured cosmetic kits, which she successfully marketed and sold. Ellen had an uncle in Israel (Nachman or Herbert), who advised them to immigrate there, but they decided to immigrate to the United States instead. Subsequent testing revealed that Ellen had tuberculosis, and up until her passing, her lungs were severely scarred.

In New York, Ellen studied American work methods by day and English by night. She spent years designing children's and women's clothing. In 1951, she married Walter Falk. They had two sons, Peter and Gery. Peter passed away at the age of 19 from cancer. Gery studied medicine and specialized in gastroenterology. He is now retired, married, and has two children. Bertel visited Israel many years ago. I remember a nice and noble woman. Bertel died in 1999 after living a long life.

I met Ellen and her family during my stay in New York in 1976. They all visited Israel several times.

Ellen died in 2018, like her mother Bertel, at an advanced age.

CHAPTER EIGHT

ELLEN FALK'S TESTIMONY

My grandfather's sister, Rosa, married Adolf Levi, who, along with his parents and brother, was involved in the textile industry. They had a daughter, Berta. Our parents called her Bertel. She married Walter Peine. Her only daughter was Ellen. I dedicate this chapter to her and her mother.

In 1997, 66-year-old Ellen Falk gave a two-hour testimony to the USC Shoah Foundation about her and her mother's experiences during the Holocaust. These are her words:

Ellen was born in 1931 in a small town in Germany. Her parents owned a small textile shop. In 1936, when the pressure on the family increased to the point of harassment of the five-year-old girl, Ellen, and the shop being confiscated, the family emigrated with her grandfather and grandmother Rosa to Amsterdam, Holland. With the help of a relative, the father earned a living there as a traveling salesman for textile products. When travel restrictions were imposed on Jews, he secured employment at a women's clothing factory in the city. To contribute to the family's income, Ellen and Bertel made belts to sell in the shop, and Ellen developed an interest in sewing. They lived in a nice apartment, with her grandparents on the top floor. Following her grandfather's passing, Ellen's grandmother relocated to live with her in a single room. They spoke German and Dutch at home. Ellen attended a Jewish school until 1943. During the German occupation, new decrees were issued daily, making life unbearable. Jews were not allowed to travel on public transportation and could only use bicycles. Radios were banned from homes, and food was rationed. When the factory closed, the entire family worked at home, sewing belts with Allen. Their request to immigrate to the United States was denied due to entry quotas. Without visas, they faced uncertainty.

In February 1943, the family heard disturbances throughout the night as other families were being taken from their building and surrounding buildings. Eventually, there was a knock on the door of their apartment. Several SS men entered the apartment and took the family. Grandma Rosa covered herself with a duvet, so they didn't notice her. Everyone except her left the house. Ellen never saw her grandmother, Opa's sister, again, and it is unclear what happened to her. They took a few clothes with them, all their valuables, their possessions, remaining in the apartment. They were loaded onto trucks and brought to the Dutch Theater, which was converted into a concentration camp for Amsterdam Jews before being sent to the camps. After a night in the theater building, they were taken to the train station. From there, they traveled by regular passenger train to the Fucht concentration camp. At that location, the men and women were separated and Ellen's father bid them farewell. In the camp, they immediately received prisoner uniforms, and their job was to sew uniforms for the SS men. More and more women arrived at the camp. Ellen remembers that one of them was an engineer at Philips. Philips managed to organize women who were fit for work and set up workshops in the camp that employed forced laborers. She managed to ease the working conditions in the camp, providing the women with food in addition to the sour cabbage soup and dry slice of bread they received. They were allowed to receive packages from acquaintances and friends in Amsterdam, including food packages.

The person in charge of the organization known as the "Philips Commando" was the company's director, Fritz Philips. He was recognized by Yad Vashem as one of the Righteous Among the Nations for saving hundreds of Jews. The assignment for the Philips company involved manufacturing light bulbs and integrating them with radios designed for German aircraft. The work was done on a conveyor belt, and each woman was assigned a different role in the production. Occasionally, Ellen would see her father through the fence. In November 1943, her father was taken to an unknown location, and she has not seen him since. The "Philips Commando" was spared as the women efficiently met German needs. In addition to Ellen and her mother, there were dozens of other women in the group. Ellen was the

Ricardo was born in 1950, at which time the nanny Carmen joined the household. Carmen, who was of Spanish Indian heritage and 16 years old, originated from Los Molles in the mountains. She asserted that her ancestors were of Jewish descent. Mary provided Carmen with instruction in reading and writing, and Carmen subsequently became an integral member of the family.

In 1951, my grandparents came to visit Argentina and stayed there for a year. Two years later, Hans and Mary came to visit Israel. At the age of seven, I distinctly recall the visit that marked the joyful reunion of the Bluhm family after two decades of separation. Hans documented this occasion using an 8-millimeter film camera he possessed. I still have the films he shot. When Ricardo was three, Hans and Mary spent a year away from Argentina, leaving the children with Carmen and their partner. When they returned, the partner refused to give Ricardo back! During his absence, Hans' store had been emptied. This presented two compelling reasons to depart from Chos Malal and move to Buenos Aires, the capital city.

Hans and Pedro identified deposits of copper, sulphur, iron, and traces of gold in the mountains near Chos Malal. They contacted Argentine President Juan Peron, anticipating that he would be interested in meeting them and assisting in the mineral extraction process. He received them with gratitude, awarded them medals, collected the gold, and sent them on their way. The two individuals then secured a loan from the bank and constructed a road to access the mines. Each summer, Hans would spend about three months in the mountains working in the mines, riding horses, and enjoying himself. Hans and Pedro were under the mistaken impression that the output of the mines was their property; they were unaware that the mines were state-owned. Hans got into financial difficulties.

According to Kuky, the children were not affected by these difficulties. The mines generated minimal revenue and were subject to significant taxation. Despite these challenges, Hans remained optimistic and aspired to achieve financial success. I recall my father narrating stories about his brother, who was characterized by his idealistic, hopeful, and somewhat naive nature. When Hans passed away, the children could not pay the taxes so Pedro got the mines. Hans always had multiple jobs. He partnered in a gas station and ran a trucking company, "Juan Bluhm", transporting cement to a northern factory. He did not achieve substantial wealth from these positions either.

Karina was born in 1961. In 1963, Mary, aged 36, was cleaning with a gasoline-based substance. It ignited when it contacted an electrical outlet, causing a fire. Mary, wearing nylon clothes, sustained serious injuries and died three weeks later.

Hans experienced profound grief, leading to alcohol addiction and an inability to maintain his daily responsibilities. Carmen assumed household duties, with a primary focus on caring for the baby, Karina. Hans gradually recovered, and he and Carmen formed a relationship and decided to marry. Carmen visited a rabbi and converted. The family observed Jewish holidays under her guidance, reconnecting with their faith. Karina and Carmen currently reside together in an apartment in Buenos Aires. Hans and Carmen visited Israel, and I recall Carmen as a cheerful little woman. In 1990, Hans, who was 73 years old, traveled with Carmen and her cousin to a town in the northern part of the country known for its hot springs. During the trip, Hans experienced health issues and was subsequently sent for surgery. Unfortunately, he did not recover from the procedure and died.

Kuky flew to them. Due to Rosh Hashanah, the cemetery was closed. The coffin was transported by ambulance to Buenos Aires, but the car broke down and another one was brought in. Halfway through, the car doors opened, and the coffin fell onto the road. The family drove straight to the cemetery in Buenos Aires and buried Hans alongside Mary. This could only have happened to Hans the Adventurer. His gravestone is inscribed with the name Elchanan ben Yehuda, even though his name was Baruch ben Yosef Halevi. No one cared, since the family couldn't read Hebrew anyway. Mary's gravestone is inscribed with "Miriam" even though no one knew that was her Jewish name.

Kuky has made several visits to Israel. On one occasion, for my father's birthday, Diana and Ricardo arrived as well. Karina also visited Israel on a separate occasion. I stay in touch with the family in Argentina, particularly Kuky, who lived in the US for eight years and speaks English and German.

1951
Omi, Hans and Opa in Argentina

CHAPTER SEVEN

HANS BARUCH JUAN
1917-1990

In 1934, a year after Hitler rose to power, my uncle Hans told his parents he wanted to leave Germany due to looming dangers. They opposed his decision. Julius told his son Hans, "If you want to leave, handle everything yourself. I won't help." Hans borrowed his brother Nachman's oversized coat. Appearing older than his actual age, he diligently organized his documents with the relevant institutions and successfully secured a visa for Argentina.

He had a childhood friend, Hans Mendel, who had emigrated to Argentina. He invited him to his place and promised to help him get by.

Hans immigrated to Argentina in 1934 at the age of 17.

He arrived in Buenos Aires with little money and started working at the German-language newspaper "Tageblatt". He then learned Spanish and moved to Rio Negro. He worked in a rose greenhouse, assembling roses in various colors and packing apples. He earned a lot due to his agility and often boasted that he made more than the president of Argentina. Hans used his earnings to buy cows and horses, then moved to Chos Malal near the Chilean border and became a cowboy. He sold the herd in Chile after crossing the mountains on horseback.

After saving enough money, he moved north to the mountains and settled in the small town of Las Ovejas. According to Google, in 2022 there were 1700 inhabitants there. He purchased a property in the area and established a retail store catering to the needs of cowboys. His associate, Hans Mendel, supported him throughout the acclimatization process. In 1944, in Buenos Aires, Mendel introduced him to an 18-year-old woman named Mary Holzer. At that time, Hans was 27 years old. The two engaged in correspondence for several months. One day he arrived in Buenos Aires and met Mary at the train station. They walked around the city for ten hours. They got engaged the next day and married a week later.

Mary was born in Austria, where her father ran a textile factory. After her mother died, she moved to Argentina with her father and brother. They lived in a building with many Austrian and Hungarian residents, and met the Saskas family, who assisted with all the wedding arrangements. Following their wedding, Hans and Mary returned to Las Ovejas, where they jointly managed the store. Without a vehicle, all their activities were carried out on horseback. When Mary was eight months pregnant, she and Hans traveled for several hours on horseback to Chos Malal. At a friend's house, with the assistance of a midwife, their child Silvia (Kuky) was born. Following the birth, the family of three returned to their residence in the mountainous region of Las Ovejas. Due to Mary's discomfort with the cold climate, they subsequently relocated to Chos Malal. Hans formed there a partnership with a friend, and they rented a large space under the name Bluhm Gutterman. It served as a gathering place for cowboys who arrived from the mountains. The establishment served as both an inn and a supply centre for cowboys, featuring accommodation for horses and provisions for their needs. It was the largest store in the city and it was here that Hans formed a close friendship with Pedro.

Over the years, Diana and Ricardo were born as well, both delivered at home with the assistance of midwives. Hans and Mary communicated fluently in both German and Spanish; however, Mary harbored concerns about revealing her Jewish heritage. While still in Austria, she learned about her uncle who had been severely beaten by the Nazis. Due to concerns about anti-Semitism, Ricardo was not circumcised. The family did not traditionally observe Jewish holidays. Instead, the children attended church services during Christmas, although Hans observed fasting on Yom Kippur. In 1964, at the age of 19, when Kuky relocated to the United States, she disclosed for the first time that she was Jewish.

Ruti, our sister, was born on November 12, 1953. Uncle Hans from Argentina came to Israel to celebrate the happy occasion. During the Sinai War, my father was drafted, but this time he stayed in Julis and devoured bananas. My parents started a process to apply for compensation from Germany. The procedure was extensive and complex, but eventually, my father and mother received monthly payments that assisted with household finances. From 1959 until shortly before his death, Herbert engaged in painting. He consistently carried a small sketchbook and pencil. His subjects included the houses of Nahalat Shiva, people on the street, individuals in the pool, and passengers on the bus. Until 1967, he crafted various wooden items based on customer requests. After that, he focused on making furniture exclusively from light pine. The series, which he meticulously designed, was developed using conveyor belt technique by the workers in his carpentry shop. This marks the inception of the "Bluhm, Pinewood Furniture" period, initiated by my father with the substantial assistance of my mother. In 1967, during the Six-Day War, only the car was conscripted, returning from the conflict bearing bullet holes. The carpentry shop operated diligently. Bluhm furniture were sold in three stores located in Tel Aviv, Haifa, and Jerusalem.

We vacationed in Nahariya, Ashkelon, and Tantura, often with family members from Tel Shalom. My father enjoyed sculpting sand at Tantura's Dor Beach.

In 1973, during the Yom Kippur War, another vehicle was dispatched to the front lines and subsequently returned with significant damage, including numerous perforations. In 1975, after completing his training at Bezalel Art school, Herbert retired. He sold the carpentry shop and transformed his former lumberyard at 5 Nahalat Shiva Street into a gallery and studio. He drained a cistern and turned it into a printing workshop, received an engraving press as a gift from Omi, and since then has not stopped printing dozens of his engravings. He occasionally held exhibitions and sold paintings. In one of the engravings, Omi is depicted walking along the dusty Shalom Street in Tel Shalom.

My father became a member of the Painters and Sculptors Association and continued to paint and hold exhibitions at the Artists' House. After experiencing two heart attacks, he sold his studio and began painting at home. The fourth room in our apartment was converted into his studio.

My mother was diagnosed with Alzheimer's and gradually became less communicative. Wilma, a Filipino caregiver, joined the apartment and became part of the family. My mother moved to a nursing home. My father remained at home with Wilma, who visited my mother daily. For several years, he painted in his studio while listening to classical music. He continued to paint until just a few months prior to his passing. At the age of 94, he was diagnosed with cancer. A year later, he was moved to a hospice for terminally ill patients on Mount Scopus, where he painlessly passed away in his sleep after two days without pain. My mother passed away a year later, in 2007.

In 2010, after my parents passed away, I moved back to "Kadima House". At the ceremony marking the anniversary of my father's death, I wrote the following:

Every birthday, our father drew a picture and wrote a greeting for us girls. During each Purim holiday, he meticulously created unique and inventive costumes for us. He also constructed a puppet theater using a window he installed in the door. His demeanor was consistently filled with humor and good cheer. More than just a father, he was also a friend, a guide, and an attentive listener. A little man, humorous, optimistic and energetic like quicksilver, embracing life fully. Confident, but within reasonable

limits, and a person who gave generously without expecting anything in return. Talented, punctual, realist and humanist. In the carpentry shop he was a carpenter, in the studio he painted, in Tantura he sculpted in sand. He was a poet and a social entertainer. Occasionally, he appeared to be disconnected from immediate concerns, and at times, he did not realize when he was being manipulated. Romantic, sentimental, a phenomenal inventor. Sometimes terribly naive, but always funny in the extreme. His humour was consistently original, never plagiarised, and always delivered diligently and in substantial quantities. So many paintings, drawings and engravings, photographs and papers, pliers and hammers, nails and screws, letters and musings. He did not acquire the skill of decluttering, resulting in the cupboards becoming overfilled. Similarly, as he walked through the streets of Cologne in work attire, including a carpenter's apron and a wheelbarrow, his father observed him while wearing a top hat. Additionally, he attended a parents' meeting with a nail replacing a missing button. My mother was deeply embarrassed. His Hebrew was a wreck, re-inventing the language in a most amusing manner. A scarf was a section (tzaif-saif), a flashlight was a provider (panas-parnas). Occupational therapy: abandoned property. Great-grandmother in German: Urgrossmutter. Uhr means watch in German, so the obvious translation: Grandma watch. Mixing up genders, which in Hebrew is a calamity. Only he thought a mineral water bottle was enticing because of its "narrow waistline".

He was a "Mensch", showing respect for the weak rather than seeking respect from or flattering the powerful. This was Herbert Naftali, my father.

In Mishmar Hadarom, my father lived in a tent and worked in carpentry and agriculture. Living conditions were difficult and the working hours were long. After approximately eighteen months, he departed from the kibbutz due to internal disagreements. In October 1939, the kibbutz merged with Kibbutz Shamir.

In 1939, when Ruth and Nachman moved to the Tel Shalom neighborhood, between Pardes Hanna and Karkur, my father, Herbert, moved to live with them, my grandparents, and little Yonatan. Here, together with Nachman and with the assistance of builders, he constructed the house in Tel Shalom. Herbert earned his living as a carpenter in and around the neighborhood. Nachman and my father constructed two rooms using wood from shipping containers that their parents provided. My father lived in one of them and they rented out the other. Ruth was in her last month of pregnancy. The second son, who was also the second grandson, was born and given a shorter name, Dan. Due to increasing overcrowding, my father relocated to Jerusalem in January 1940.

He resided in multiple apartments in Jerusalem. He rented a carpenter's table in Nahalat Shiva for 25 Grushes per month and worked nights with several other carpenters who had similar working arrangements. In 1940, he met Ilse (Aliza) Kopf. My mother immigrated to Israel at the age of 15 in 1936 from Gleiwitz, Germany, with the Youth Aliyah organization. She spent two years at Ben Shemen youth village before joining her brother in Jerusalem. Her father died from a heart attack in the early 1930s during Goebbels' radio speech. Martha, her mother opposed her immigration to Israel. Despite efforts by my mother and her brother to obtain a certificate for her, their request was denied. In 1942, she was taken to Auschwitz and murdered. My mother attended nursing school at Sha'arei Tzedek Hospital and worked as a nurse at Bikur Holim Hospital in Jerusalem. Subsequently, she worked as a waitress at the Vera Cafe in the city. An accomplished dancer who had studied the art for many years, she seized every opportunity to engage in dancing. After an extended period of courtship, my mother consented. The two lived in a small one-room apartment on the top floor of a building on Haturim Street (now an orthodox neighborhood). In June 1941, the two were married. Herbert recorded their life together until 1957 in two small illustrated books.

When Ilse became pregnant, they searched for a larger home. They rented an apartment in Baka neighborhood from Mr. Mithueli, an Arab engineer at the Jerusalem municipality. Until 1947, there were excellent relations with the landlord and the neighbors. Herbert joined the Hagana and stored two arms caches of hand grenades in our apartment, one in the bathtub and another in a balcony flowerpot. Previously, I mentioned the first grandson to my grandparents. On July 30, 1944, my eldest sister, Yael, was born, marking the arrival of the first granddaughter. My father noted this in his diary as "Die Aliyah – Hachadaschah" (the New Immigrant).

He co-founded the "Hamassor" company with his friend Paul Alsberg, who later became state treasurer. I still have my father's sketches for the company's logo. They manufactured and marketed affordable tools and furniture that met the financial constraints of the local residents. Later, I entered the world. In October 1947, my father rented a carpentry shop in Nahalat Shiva. As the security situation deteriorated, the Haganah advised the Jews to leave the Baka neighborhood. Mr. Methueli provided protection for the family from the local Arabs. We relocated to Rehavia, a Jewish neighborhood, with our close family friends, Paul Alsberg and his family. We lived with them for a month. My father was then working with the well-known interior designer, Mrs. Schapsky, a Bauhaus graduate. She informed my father that in

"Kadima House", a building visible from the windows of our temporary residence, rooms were being allocated to displaced neighborhood residents who were members of the Haganah. On distribution day, my father arrived with other evacuee families. Mrs. Hadassah Samuel, daughter-in-law of Herbert Samuel, the first British Commissioner, allocated the rooms. "Kadima House" derives its name from the company responsible for constructing the building in 1946. Originally intended as a Mandate building for British officers stationed in Jerusalem, it was designed by Otto Hoffman, an architect from Vienna. The officers did not have the opportunity to reside in the building. The British requested that the United Nations establish a committee to address the issue pertaining to Israel. Representatives from eleven countries met at "Kadima House" as part of the UNSCOP committee (United Nations Special Committee on Palestine). After two months, they recommended ending the British mandate and dividing the land into two states.

The committee members then traveled to the United Nations in New York for the historic vote on November 29, 1947. After the committee left, the building was replaced and handed over to the Jewish Emergency Council. The evacuees' families moved in by December 1947. Sixty families resided in twenty-one apartments, with each family allocated one room. Following these events, the War of Independence ensued, and the building was transformed into a Hagana outpost. For a period of four months, the building was subjected to continuous bombardment. My mother would place her red robe on the balcony at the rear of the building to inform neighbors who had exited towards Rehavia that it was unsafe to return due to imminent danger. She would display a white sheet, signifying that the situation had stabilized, and it was now safe to return home.

Due to difficulties, some tenants left over time and the remaining families, including the Bluhm family, received two extra rooms. The building operated as a kibbutz. Most people spoke German. The afternoon rest period, known as the Schlafstunde, was diligently followed. Owing to cessations of hostilities, many children were born in the building, resulting in a merry group. We observed holidays together, with particular emphasis on Sukkot. The children constructed a sukkah in one of the winding sections of this large building. The decorations were handmade, and the location continues to be used for constructing a sukkah for the children.

My father served in the Hagana and participated in combat operations in various locations, including Abu Tor, the German Colony, Katamon, Hebron Road, Malcha, and Mount Zion. He sustained an injury in his backside near Mount Zion and was subsequently discharged from active combat duty. He received a motorcycle as a gift from his brother, Nachman. I always felt a sense of pride when he drove me to school on it. During the harsh Austerity period of the late 1940s and early 1950s, we received monthly packages from uncle Hans from Argentina containing canned meat and white chocolate, which made me very happy. Overnight, I became the queen of the class when I brought a bar of white chocolate to school and distributed it to the children.

Mishmarot, November the 28th, 1937

Dear grandparents and parents!

Congratulations on the birth of your grandson!

This was a surprise for you, and it was very difficult for me to hide it from you for so long. When Leo (Nachman) asked me in May what I thought about becoming an uncle, I was shocked and for a moment I didn't know whether to laugh or cry. Then I gradually got used to the idea and did everything I could (in my mind) so that it would be a boy. Now the guy is here and he looks like a frog. He got the nose from Ruth and the skull that looks like a watermelon from Nachman, but it suits him.

When I finally received the message in Gan Yavne after two anxious weeks, I celebrated by throwing a party for the entire kibbutz. It worked out just fine because I finished work last Wednesday and was able to pack my bag on Thursday morning and quickly drive to my nephew's, meaning I stayed one more day in Tel Aviv and filled up on good food there. On Friday I left at five in the morning and arrived at Hadera at seven thirty, where Leo (the father) greeted me in the car. He had hardly changed as a father and didn't really know what he was supposed to do.

The meeting was historic, with a father and an uncle, two brothers in new respected positions, sharing the same feelings. When we came to see Ruth, she looked great, with that gentle and happy smile reserved for mothers. Currently, the child is solely under her care, and she assumes all the responsibilities associated with that role. At 10:30, the ceremony of introducing the son to the Covenant of Our Fathers took place, after we agreed on the name Yonatan in a five-minute consultation. It didn't go without problems, because none of the names seemed sufficiently appealing to us. The name Yonatan is a bit long, in Ruth's opinion, but you could still say it's a pretty name. You should have seen how the boy sucked on the cotton ball soaked in wine that Nachman held to his mouth while the mohel performed the ceremony.

I think I should also start taking care of myself instead of always leaving everything to others.

I am currently present with your adult children, sharing in the family's joy firsthand. Ruth looks more beautiful than ever, and the entire kibbutz is amazed at how everything went so smoothly and easily for her. You should know that here in Mishmarot, there is currently a wave of first births. 80% of the girls of the German immigrants who came here with Leo and Ruth are pregnant and Ruth was the first one to give birth. She is an example and role model for others, and everyone wants to know what it was like, down to the smallest detail.

Anyway, I will already be an expert when I bring my first child into the world.

I would like to see your faces when you receive the news. Dad must have had a few drinks in the evening, and I assume the couple Stiebel didn't miss the toast in honour of the new grandparents.

As for me, I will stay here for two more days, until Tuesday, to rest and indulge in all the food that the two of them have accumulated during November, and then I will return and probably will not see the "trio" for the next six months. Now I am sitting in their small living room, which is truly charmingly furnished and to me, knowing how much work and love went into each item (after all, they did everything themselves!), it looks doubly beautiful. I felt at home here for the first time. When Ruth returned two days ago, the furniture had been repainted and the table was set with cakes, fruit, sweets and flowers.

Everything looks more primitive here in our tents, and yet I am already happy to be back in Gan Yavne because that is where I belong now.

We are now 12 in Gan Yavne because we cannot support 50 people due to high unemployment. 35 returned to Herzliya to pick oranges and they will stay there until the end of April, the end of the harvest. The devil knows what will happen to us 12, they will probably send me somewhere for a few months. I wouldn't mind.

Stay healthy. We are already looking forward to your detailed letter. The two of them were very happy with your quick telegram.

A big kiss,

Yours, Uncle Herbert

CHAPTER SIX

HERBERT NAFTALI
1912-2006

My father began writing diaries at the age of 16 and maintained this practice daily for several years. All these diaries are currently in my possession. Unfortunately, they are written in German, in pencil in a small, dense, and illegible script. Despite these challenges, I discovered an account of a romantic relationship he experienced at the age of 20. He told the story of his affection to Nachman, utilizing the German shorthand they had acquired during their schooling. Each new development in his romantic journey was noted in shorthand. Beginning in 1934, he attempted to learn Hebrew, though it should be acknowledged that his efforts met with limited success.

On April 19th, 1937, at the age of 25, my father arrived in Haifa aboard the ship "HaGalil" along with his group from Hechalutz. They were preparing to go to Kibbutz Hazorea, founded in 1936 by the members of Werkleute. Shortly after their arrival, they chose to establish a new kibbutz in the south named Mishmar Hadarom in the Gan Yavne colony territory, as part of Werkleute B. Nachman and Ruth immigrated in 1936 and arrived at Kibbutz Mishmarot. They initially lived in a tent, then moved to a small apartment. On November 19, 1937, Opa and Omi's first grandchild, Yonatan, was born to Ruth and Nachman. I have a letter from my father written to his grandparents in Germany. As this is their first grandchild, the letter will be attached here, translated into English:

Defekt! 00

Opa and Omi arrived in Israel on February 20, 1939. They brought with them limited financial resources and a large wooden container that housed nearly all the possessions from their apartment in Cologne. Nachman settled part of his debt to the Meir brothers through monetary payment. He cleared the remaining balance by providing plumbing services at their residences in Tel Shalom. Nachman testified, "I paid the Meir's 105 sterling for the plot, and the building cost me another 160 sterling. This was considered inexpensive, as we did some of the work ourselves."

My father, Herbert, was a founding member of Kibbutz Mishmar HaDaron upon his arrival in Israel. Toward the end of 1939, he left the kibbutz and moved to Tel Shalom with Nachman, Ruth, my grandparents, and little Yonatan. There he worked as a carpenter for the settlers in Tel Shalom. My father, who worked in carpentry, and Nachman, who specialized in plumbing and metalwork, along with other construction workers, completed the house construction, including the kitchen expansion. The residence remained insufficiently spacious to accommodate six individuals comfortably. My father and uncle Nachman converted the wooden container, the "lift", into two rooms. My father resided in one of the properties and leased the other. During the late 1940s, the house underwent expansion. An extra room, additional bathrooms, a kitchen, and a dining room were included. Finally the balcony has been completed, serving as a significant feature of the apartment and a venue for activities ranging from exercise to dining and birthday celebrations. The house consisted of two wings, each with its own entrance to separate apartments. Nachman, Ruth, and their children occupied one apartment, while my grandparents lived in the other apartment, connected by a passageway. With the money from selling the wood, they bought red bricks and built a "shack" in front of the house in Tel Shalom. It had one room and all the services. Later, they rented it out.

Tel Shalom was located in an area surrounded by sand dunes. The neighborhood functioned as an independent unit within the Hagana. Nachman and others were responsible for the Hagana operations there. There were two "sliks", (secret weapon stashes) in Tel Shalom. One was in the yard of the Bluhm family. Nachman explains, "Of course we also employed sliks. A one-meter-deep hole was excavated, and a barrel containing weapons was placed within it. To conceal the location, a pipe was positioned over the barrel as camouflage. This way, if the English arrived with a mine detector to locate hidden metal, they would detect the pipe and not uncover the slik underneath it."

Initially, the residents received illegal weapons. Subsequently, they were provided with rifles as lawful weapons by the ghaffirs-notrim. All activities were conducted under British supervision and command. A resident from the neighborhood participated in World War II, serving in the British army at the Battle of El Alamein in the Libyan desert. He brought with him as a booty a German Schmeisser machine gun, disassembled into parts, wrapped in rags and concealed among his clothes. Here he reassembled the parts and handed them over to the defense of Tel Shalom. A small building remains on Shalom Street where the weapons were stored legally. Nachman possessed the keys to the building. Additionally, the women contributed to the defense of the neighborhood. Ruth and her associates cleaned the weapons, a task that required significant caution. To maintain secrecy, the shutters were drawn, and men guarded the house. The women learned to throw grenades. Ruth chaired the cultural committee.

At Tel Shalom, residents were assigned night guard duties. In the absence of guard posts, they excavated trenches around the settlement for added security. Nachman states that they constructed a watchtower above one of the houses. Communication between the settlements was initially done using flashlight signals. Later, telephones were introduced. On April 9, 1948, Etzel combatants, disguised in British army uniforms, arrived at Camp 80, which remains near Tel Shalom today, and seized weapons from

the British forces. A fierce battle ensued, as a result of which the camp commander, a colonel, and seven of his soldiers were killed. One Etzel soldier was killed. Following this incident, the British wanted to blow up the Tel Shalom water tower. Residents were ordered to surround the tower to prevent an explosion, which fortunately did not occur. The tower serves as my personal landmark for the turnoff to Tel Shalom. The Tel Shalom sign was removed a long time ago, and there is a photo of Dan and Yonatan with Mary, Hans' wife, holding the sign. Shalom Street, the main road leading to the Bluhm residence, was sandy during the summer and muddy in the winter. Apparently, it was only in the 1970s that an asphalt road was paved there. Dan was born in 1940, and Ilana followed in 1945.

During the Great Immigration to Israel, Nachman and Ruth volunteered to support Persian immigrants at the transit camp near Tel Shalom. They organized horse-drawn wagon tours of the area for the newcomers. Additionally, they collaborated with other residents of Tel Shalom to collect clothing and assist in the care of the children.

Nachman provided for his family through his occupation as a plumber. In the 1950s, he and Ruth initiated the procedure to obtain reparations from Germany, which they subsequently received in the 1960s. As a result, their financial circumstances improved.

Dan and Yonatan once told me a story: In the 1950s, Opa's wallet was stolen, emptied, and thrown into a toilet at the bus station in Pardes Hanna. However, since Nachman was the plumber, he was called to assist. To his amazement, he found his father's wallet while unclogging the drain.

Since the 1950s, Nachman has had a passion for trains, his great love. There is a photo of my father and Nachman in the children's room in Cologne playing with trains. Nachman acquired miniature electric trains and their accessories from various locations around the world. These included tracks, signal lights, train stations, houses along the tracks, tunnels, and bridges. He set up all the parts on a large table in the Shack. Both children and adults enjoyed watching trains rush along the curved tracks, through tunnels, and over bridges. Nachman wanted more; he desired real trains. He received invitations to attend the opening of every new section of the Israel Railways, allowing him to travel across the country by train. He possessed extensive knowledge of the railway industry.

Another interest that Nachman pursued was filming with Super 8-millimeter color film. He produced hundreds of short films, several of which have been preserved to this day, documenting his train journeys, the inauguration of new train stations, landscapes of the country, and family moments. Nachman delivered lectures on the subject of trains, utilizing films and his expertise, in front of various circles upon invitation.

During the 1970s, a pool was constructed to replace my grandfather's vegetable garden, providing enjoyment for all. Nachman was known for his generosity. He consistently offered rides to individuals in need of transportation and provided sweets and gifts to every child he encountered, whether they were relatives or newly arrived immigrants. He provided assistance to all individuals in need. He ensured visits to every customer around the clock. During holidays, he distributed wine bottles to postmen and personnel. He was a humorous, dynamic, and well-regarded individual.

Ruth succumbed to cancer in 1981. Nachman later had a girlfriend, Raymonda, with whom he traveled abroad and in Israel. He passed away in 1994.

In 2012, during a meeting with residents of Tel Shalom, it was stated, "Tel Shalom does not belong to Pardes Hanna or Karkur. Rather, it serves as a peaceful mound between all parties, maintaining its independence."

CHAPTER FIVE

NACHMAN LEO
1910-1994

In 1936, my uncle Nachman and his wife Ruth immigrated to Palestine as part of an organized group from "Hechalutz". They arrived in Haifa at the immigration gate, where representatives from Kibbutz Mishmarot were present and accompanied them to the kibbutz. There, Nachman encountered a group involved in construction work in the kibbutz and nearby areas such as Pardes Hanna and Zichron Yaakov. He joined the group as a plumber. Ruth joined a road paving and house building team in Givat Ada.

On November 19, 1937, their eldest son, Yonatan, was born. After several years, they assessed that the economic conditions in Israel were sufficient to permit them to reside outside of the kibbutz. Another reason for their departure was the desire to bring their parents, Opa and Omi, to Israel, as the kibbutz could not support elderly people like my grandparents.

Shalom Meir, an industrialist, public figure and Zionist activist, died in 1929. His sons, Mordechai, Moshe, and Binyamin, upheld their father's legacy. Following his passing, the family's circumstances deteriorated. The mother sought assistance from The Palestine Jewish Colonization Association (Pica), a substantial settlement enterprise and financial organization established by Edmond de Rothschild. Pica facilitated the family's settlement in Pardes Hanna.

Founded in 1929, Pardes Hanna became home to the Meir family, who engaged in agricultural activities and orchard management, including irrigation and produce marketing. In 1936, the brothers commenced the development of a residential area situated between Karkur and Pardes Hanna, naming it Tel Shalom in honour of their father, Shalom. The neighborhood retains this name to the present day.

The Meir brothers bought land and built 60 houses, each 49 square meters with two rooms, on plots of two dunams. In 1938, amid the economic crisis and conflicts with Arab groups, the project encountered difficulties, leading the brothers into financial distress.

Nachman and Ruth relocated from Kibbutz Mishmarot to a rented residence in Pardes Hanna. Ruth was employed as a housekeeper for two families. A neighboring family took care of Yonatan. The labor office initially assigned Nachman to various tasks in orchards, including excavations. As he gained recognition for his skills as a plumber, he began accepting numerous assignments from private clients. He was given his tools in Germany by the Meister he interned with in Berlin. After six months, they moved to a rented house in Tel Shalom. Many years ago, Nachman was interviewed and stated, "We relocated to an apartment in Tel Shalom that had been vacated due to the previous owner being tragically killed in one of the orchards in Pardes Hana. The rent for the apartment was 1.50 LY (Israeli pounds). Most of the residents in Tel Shalom were fifth-wave immigrants from Germany, and the primary language spoken was German. It is noted that even Arab workers used German to communicate with the local residents.

To facilitate the immigration of Jews of my grandparents' generation to Palestine, it was required to demonstrate that there were individuals in the country capable of providing for them. Nachman approached the Meir brothers with a proposal to purchase one of their houses. He offered to make a down payment and obtain the necessary approval for the purchase. He assured them that the remaining balance would be paid upon the arrival of the parents, and any outstanding debt would be settled through plumbing and metalwork services as a form of barter. Due to the completion of the house purchase document, he received the immigration visa and certificate for my grandparents four weeks later. The Meir brothers assisted in a similar manner everyone who wanted to bring their family from Europe and required certification.

The Shalom Meir Tower in Tel Aviv, constructed by the Meir family, was inaugurated in 1965.

In 1951, my grandparents traveled to Argentina to visit Hans and his family. They remained there for a year. Hans visited Israel multiple times, and each visit was a remarkable occasion that brought immense joy to the three brothers and our family.

The Bluhm family had two mottos. One of them is engraved on my parent's grave. "Humor ist wenn man trotzdem lacht" means: Humor is laughing despite everything. Second motto: "Immer ran an den Speck und weg von dem Dreck" in a loose translation: Always cling to the good life (to the bacon portion) and stay away from the shit. In the toilet at Tel Shalom there was a small shelf for newspapers and magazines on which this motto was written.

Opa passed away from cancer in 1958, two weeks after being diagnosed. Omi lived well until her death in 1979. To remember things, she had a useful trick. She tied a knot in her handkerchief and kept it in her bra, though she didn't always recall what it was for. My grandparents were stingy with writing paper. They brought surplus official printed paper from Kaufhaus Julius Bluhm in Germany. I possess numerous letters written from Tel Shalom to Jerusalem, utilizing such paper on both the blank and printed sides.

In the weeks leading up to her death, Omi experienced hallucinations involving visions of staircases and unclothed men ascending and descending them. She passed away while reading a German newspaper in a comfortable chair on the grass. My grandmother possessed an admirable sense of humor and was an optimist endowed with profound life wisdom. She was invited to and attended every celebration and event, where she had the opportunity to sample an array of exquisite cakes, including those with whipped cream. Sometimes she would attend two celebrations, one in the morning and one in the afternoon. In between, she would take a laxative to get rid of the morning cake and have room for the afternoon cakes.

Such was our grandmother, Omi.

CHAPTER FOUR

OPA & OMI THE YEARS IN PALESTINE AND ISRAEL

At Tel Shalom, my second home, we spent many hours with Opa and Omi, enjoying the sweets my grandmother kept in lovely dishes. We observed my grandfather as he repaired broken plates and china. We celebrated birthdays and enjoyed the delicious food prepared by Omi. As a young girl, she was sent to France to study French culinary arts. We loved the trips and picnics in my father's and Nachman's antiquated cars. We particularly enjoyed celebrating holidays together, especially Passover. The Bluhm family in Tel Shalom lived on an almost autarkic diet. Opa had a chicken coop in the yard of the house, and he slaughtered them himself. He also had rabbits that he slaughtered, and this was the meat dish that awaited us at the center of the Seder table. Years later, I learned that rabbits are not kosher, but we found it delicious.

In a 16th-century Passover Haggadah from Prague, on the page of the blessing recited at the conclusion of the Sabbath, the order of blessings is:

Wine – Kiddush – Candle – Havdalah – Season, abbreviated in Hebrew as YAKNEHAZ.

The illustrator of the Haggadah, whose identity is uncertain, whether Jewish or not, was apparently reminded by association of the phrase YAKNEHAZ of the similar-sounding German words Hasen Jäger ("hare hunter"). Accordingly, that Haggadah includes an illustration of a rabbit hunt. If it was permissible to depict hares in a Passover Haggadah, then we too may allow a rabbit to appear on the Passover table.

Opa had a vegetable garden in the area next to the house where he also grew fruit trees: quinces, plums, loquats, apples, oranges, guavas, white strawberries, almonds and grapefruits. He also planted tomatoes, asparagus, cucumbers, beans, peas and even grapes. We loved picking and eating the fruit straight from the trees. A large quince tree grew near my grandparents' apartment, and my grandmother made delicious compote from its fruit. After a few days of eating fruit in Tel Shalom, I always came back to Jerusalem with an upset stomach.

During the 1950s, my grandparents commenced legal proceedings to seek compensation from Germany. After several years, the compensation funds were received. Every month, a handsome sum entered the bank account, including compensation for the smashing of the windows of the Bluhm Department Store on Kristallnacht. My grandfather explicitly demanded this from the German authorities.

My father's and Nachman's imperfect Hebrew pronunciation often became a source of amusement for us. We would read the Haggadah with varying accents and intentionally altered the text. For instance, instead of "Dzabin Abba Biteri Zuzei" (Dad sold it for two pennies), we humorously modified it to "Gib den Aba Bittere Sosse" (Give dad a bitter sauce), which seemed apt for the occasion.

A few weeks after arriving, my 70-year-old grandfather, dressed in khaki, carried a large backpack and a heavy suitcase filled with Bakelite (the material that preceded plastic) household items. He travelled by bus and visited houses in both nearby and distant towns. For instance, he visited Tel Mond and conducted his business transactions. He was well-known among the local bus drivers. The individual who once roamed Cologne wearing a top hat, possessing both a car and a private driver, and held in high regard in his city, experienced a significant transformation without ever voicing complaints, nor his sons and their wives. Years after his passing, the residents of the villages surrounding Pardes Hanna and Karkur still remembered the elderly gentleman with a notable sense of humor who traveled by bus to sell his goods.

Several months later, on the night of November 9, 1938, Kristallnacht occurred. On that night, the windows of most Jewish businesses throughout Germany were smashed, including those of my grandfather's department store. He was forced to pay for this damage. I was never informed of the specifics regarding that night and the following day. However, it is known that this event influenced my grandparents' decision to leave Germany and immigrate to Palestine.

My grandfather was forced to sell the department store to one of his employees in a "forced sale" (Zwangsverkauf) at a substantially lower price than its real value. The transaction involved both the merchandise and the department store's esteemed reputation. The sons in Palestine were issued certificates for two passengers. My grandparents packed their belongings, including furniture, utensils, and many letters, into a large wooden container. They boarded the ship "Jerusalem" on February 20, 1939, heading to Palestine. In the List of Immigrants Who Came to Palestine that I discovered, the names are recorded in Hebrew: Julius and Anna Bluhm, although in Hebrew there is no H in the name. To this day, we take pride in carrying the surname Bluhm, spelled with an H. Julius was 69 years old, and Anna was 56 years old.

At the port of Haifa, an excited Nachman was waiting for them. Together they arrived at their small house in Tel Shalom, a neighborhood located between Karkur and Pardes Hanna. Most of the residents of Tel Shalom were immigrants from Germany.

1938
Map drawn by Herbert after his trip with Nachman and Opa, during Opa's visit to Israel

there was a notable presence of communists. My father recalled the son of their neighbor, who had been a loyal communist and a friend to both my father and his brother. This individual subsequently abandoned his communist beliefs and became an ardent Nazi.

In 1933, the boys were removed from their memberships in sailing, rowing, flying, and tennis clubs. My father planned to continue university but was denied. The three brothers were uncertain about their future plans.

Hans decided to emigrate. He received an invitation from a colleague in Argentina to pursue a career in agriculture. Consequently, in February 1934, at the young age of 17, he departed Germany. My father and Nachman took him to the port of Hamburg, where he boarded the ship "Cap Arcona" on its way to Argentina.

Nachman moved to Berlin in 1933 to work in a large department store owned by the Tietz Jews. He aspired to continue his father's profession and become a merchant. My father studied accounting and statistics while working at the Jewish trading company Ehape in Cologne. Both intended to follow their father's career path. In a letter Nachman sent from Berlin to his parents on January 3, 1934, he stated: "I want to leave my job at the store and pursue physical work. It suits me, and there is no reason not to. Working in a less glamorous job should not be a source of shame." He mentioned that a plumber working for a family friend had offered him a job and an opportunity to learn the trade. Nachman states in the letter that he acknowledges his parents' influence and heritage. He notes his appreciation for their upbringing, mentioning they were not overly indulgent. "You have given me more than you think," he writes. He seeks their advice on whether resigning from the department store immediately is advisable. I was unable to locate the answer in the correspondence. Nachman announced his departure from Tietz on January 28, 1934. Herbert, departed from Ehape after two years.

The Bluhm family did not initially support Zionism, but in 1933, Nachman and my father, Herbert, adopted Zionist beliefs. After careful consideration, they both decided to emigrate to Palestine. They joined the "Werkleute" (Workers), a socialist German Jewish youth movement founded in 1932, which operated in both Germany and Palestine. They subsequently joined the "Hechalutz" movement, an international Zionist organization comprised of young Jews who prepared for immigration to Palestine. Both individuals served as guides within the movement and began studying Hebrew in 1934. Until their passing, they spoke Hebrew with the distinctive accent characteristic of many German immigrants (Yekim), which particularly entertained the younger generation in Jerusalem and Tel Shalom.

To emigrate to Palestine, individuals were required to obtain an immigration certificate (visa). These certificates were allocated based on quotas determined through negotiations between the British authorities and the Zionist Executive. The British allocated a thousand certificates per month. The Zionist executive stipulated that immigrants should have skills in crafts and agriculture.

Nachman studied plumbing and metalworking in Berlin under a Meister, while my father specialized in carpentry in Cologne with a Meister. Despite the prohibition in 1933 that barred Jews from working for Christian employers, the carpenter Johann Risch consented to employ my father and provide him with training in the trade. The carpenter who furnished my grandfather's shops and built my grandparents' furniture told him, "Mr. Bluhm, I will take your son to study with me because you are his father".

The two brothers communicated through letters. Their correspondence highlights their considerations regarding several significant decisions they faced. They questioned whether they had chosen their careers voluntarily, the role of soul and spirit in their choices, and whether it might have been better to

immigrate to Palestine as farmers. They engaged in discussions on topics such as Zionism, socialism, morality, nationalism, revisionism, and naturally, friendship and love. My farther wrote thus: "Here stands the beautiful Eve with the poisoned apple in her hand, and over there stands the goddess of freedom with a hammer and sword." "When we reach the Eretz (country)" – thus they referred to Palestine. Their correspondence mentions the tough economic situation but omits any reference to Germany's political climate, possibly due to censorship concerns.

During his time in Berlin, Nachman married Ruth Studinski, whom he had met through the Hechalutz movement. Ruth's parents refused to emigrate from Germany and were both murdered. Ruth had two brothers and a sister. One brother, Dan, was a slaughterer; he chose to stay in the community and was subsequently murdered. The sister emigrated to the United States, and the other brother emigrated to England. Nachman, Ruth and their Hechalutz group were sent to a small town located on the Rhine River, not far from Cologne. The location was named "Kibbutz" Urfeld, where the group received agricultural training for several months. In 1936, the group got visas to Palestine. My father took the couple to the port of Trieste in Italy, where they boarded a ship with other Hechalutz members bound for Palestine.

Following his apprenticeship as a carpenter, my father pursued additional training in agriculture.

He joined a group of Werkleute and Hechalutz members for training in a small village in northern Italy. While there, they engaged in agricultural work, and my father also repaired wooden tools. After eight months, they finally obtained the much-anticipated visa. During the journey from Italy to Germany, my father sat on the train and read "Forbidden Literature," specifically the book "Victory" by Jewish author Lion Feuchtwanger, which had been banned by the German authorities. At the border, SS soldiers seized the book and demanded my father's address. Terrified, he went home and immediately removed all of the "forbidden" books. After a few weeks, a package arrived containing the book, which appeared worn and torn. It seemed that the SS soldiers had read it extensively. These books were no longer available in stores.

As only couples were granted certificates, my father entered into a fictitious marriage to enable another person to immigrate to Israel. Along with the entire group, they emigrated to Israel in April 1937. It appears that she developed feelings for my father, which delayed her decision to proceed with the divorce.

Opa and Omi were left alone in Germany after the boys left. Their only contact was through intense correspondence. The boys urged their parents to emigrate to Palestine, but without success. On October 20, 1938, just before Kristallnacht, my father wrote to his parents and ended the letter thus:

K – o – m – m – t ! !

C O M E !!

After the last of the boys left, Opa arrived in early 1938 for a visit to Palestine. On the way to the ship, he felt that he was being followed. He feared the authorities might seize the money he intended to transfer to the boys, which he likely withdrew without permission. In an Italian port city, he went into the bathroom and hid the money in the flushing tank above the toilet. On his way back from Palestine, he found the money. Nachman and my father, Herbert, took their dad on a countrywide trip. Herbert drew a map that I still have in my possession. They traveled from Haifa in the north to the Dead Sea in the south. They failed to convince him to emigrate to Palestine.

CHAPTER THREE

OPA AND OMI

My grandparents, Opa and Omi, apparently met in Cologne. They were married in a lavish wedding in January 1910 in Omi's hometown, Aachen. She was 26 and Opa was 40. The wedding invitation, designed by Omi's brother, Paul Mayer, is attached below. It is a Wordplay:

Lawyer in German: Rechts-Anwalt. Rechts = right. He changed the name to Links-Anwalt, the left-wing editor. Paul Mayer, Omi's brother, was a left-wing lawyer. He perished in the Holocaust.

Opa and Omi had three sons. The eldest, Leo Nachman ben Yosef Halevi, was born in 1910. Following him, my father, Herbert Naftali ben Yosef Halevi, was born in 1912. The youngest son, Hans Baruch ben Yosef Halevi, was born in 1917.

I still have the family registration book (Familien Stammbuch) in which the parents and children were documented.

The Bluhm family observed Passover, Rosh Hashanah, and Yom Kippur, although they were generally secular. The family's social circle, including the parents' and children's friends, was predominantly Jewish. My grandfather, who owned a large and well-known department store, also interacted with colleagues and acquaintances from his professional life.

The family was patriotic and fully engaged in German life. They celebrated local holidays, joined the Cologne Carnival, and participated in politics, economy, and culture. The children wore sailor outfits and traditional German clothes, desiring to blend in rather than stand out.

The three young men frequently traveled together by bicycle and navigated German rivers, accompanied by their friends who shared an enthusiasm for sports and hiking.

The children attended Catholic schools. In my father's high school diploma, I saw that the languages he studied were English, French, Latin and... shorthand. The diploma indicates that he was identified as "Israel," a Jew. In the late 1920s, the children had already faced anti-Semitic harassment, including derogatory chants such as "Jud Jud Jud" on the streets or on their way to school, as well as anti-Semitic remarks from teachers. In my father's class, there were only three Jewish students. By 1930, some children had already begun attending school in Nazi uniforms. There were also provocations in my grandfather's store, and racist notes were occasionally pasted on its windows.

Hitler came to power on January 30, 1933. Two months later, on April 1st, 1933, a nationwide boycott of Jewish businesses was organized throughout Germany. The family lived five minutes away from the store. At two in the morning on the day before the boycott, two men came to the family home. One was a police officer and the other an SA soldier. They arrived because a stained photograph of Hitler was displayed in the store's window. The family was shocked. My grandfather and father went with them to the store, where they found the tarnished photograph. My grandfather opened the window with the key he had in his hand and took out the photograph. He explained to the two uniformed men that it was a provocation, and of course he did not do it. It was evident that the individual accountable for the incident was, in fact, an employee who possessed a key to the store. The identity of the employee remains undisclosed. The policeman knew my grandfather well and was convinced that he had no hand in it. Thus commenced the day of the boycott. On the following day, all stores owned by Jewish individuals were closed. In front of each store stood several SA (Nazi storm troopers) and local citizens with signs: "Do not buy from Jews." The windows of the stores were smashed, including the windows of the Bluhm department store.

In the Ehrenfeld neighborhood, where the Bluhm family resided and operated their department store,

and Paul and the sister Luise were murdered in the Holocaust. We all knew and loved Tante Berta, the last remaining sister. She married Moritz Stiebel. Their two sons, Walter and Ernst, were friends with the three Bluhm boys. The two appear with Hans, Nachman, and Herbert in many photographs. Berta emigrated with her husband to Australia. She visited Israel several times. A tall woman who had a slightly dark sense of humor at times. She was only two years older than my grandmother, on one of her visits to Israel in her 70s, when there were differences of opinion between the sisters, Berta would always say to my grandmother, "Young lady, you don't understand anything." I loved her and even made a drawing of her.

Jews have resided in Aachen since Roman times. It is a significant city in German history, having been the seat of Charlemagne, crowned Emperor of the Holy Roman Empire in 800. The city served as the coronation site for 31 emperors. An account that illustrates Charlemagne's stance towards the Jewish community: In 797, three envoys were dispatched to Caliph Harun al-Rashid in Baghdad, the ruler of the Muslim empire renowned from the tales of the Arabian Nights, bearing gifts from Charlemagne. Among the three individuals, Isaac, likely an interpreter, was a Jew. Isaac was the only one who returned, although his journey was delayed because he was carrying a gift from Harun al-Rashid, the elephant Abu al-Abbas. Isaac reached Aachen only in 802, five years later.

Few Jews lived in Aachen until the community grew in the 19th century. The Jewish population was predominantly liberal-Reform. Men and women sat together in the synagogue, with prayers accompanied by a choir and organ. Jewish residents were distributed throughout all areas of the city. Some were prosperous owners of textile factories, while others held professions such as academics, doctors, lawyers, teachers, and lecturers. Jewish individuals held influential roles in district and city institutions. One individual of Jewish heritage was elected to serve on the city council. The city had a large department store owned by the Jew Leonhard Tietz. Nachman worked in another branch of this department store in Berlin. In 1910, my grandmother left the city. By 1920, Jewish families who had lived there for generations owned about 30% of the textile factories.

Omi was also from a long-standing family. Her father, Carl Mayer, held a position at a prominent textile factory in Aachen, Rheinische Tuchfabrik. It is possible that she met Opa that way, since he lived in nearby Cologne and owned a textile department store.

M. I. Mutti
Meine liebe Mutti
My dear mother

M. I. Mutti.

CHAPTER TWO

ANNA MAYER, OMI
1884-1979

Enclosed is the family tree of my grandmother, Anna Mayer. The lineage dates back to 1764 with the death of Phillip Salomon in the city of Minden. One of his ancestors came to the city before the end of the Thirty Years' War (1618-1648) and entered into a marriage of convenience with a merchant's daughter. Their son, Salman Minden, bought a brick house in 1680. The renovated house now forms part of Museum Street in the city.

Salman's great-grandson, Isaac Wolf Wolfers (1770-1845), relocated to another city but arranged for his son Samuel (1800-1881) to return to Minden to be educated by relatives. Samuel remained in Minden, where he established a family. This Samuel is the great-grandfather of my grandmother Anna.

The city of Minden is currently located in the German province of Westphalia. It was previously part of Greater Prussia, and records show Jewish residents since 1270. During the Black Death in 1350, there was a pogrom against the city's Jews, who returned to the city years later. Before the 16th century, only a few Jews lived in the city. The bishop then permitted them to reside there for 12 years, allowing religious activities, trade, money lending, and slaughter. A synagogue was constructed, and a cemetery was designated, both of which are essential institutions for the presence of a Jewish community. Starting from the 17th century, Jewish residents were required to obtain permission and approval from the authorities to reside within the city. These individuals, known as protected Jews, paid a tax to the authorities for this privilege. In 1806, the French conquered the city, and Napoleon established the Kingdom of Westphalia, crowning his brother Jerome as king. During this period, Jews in the city enjoyed equal rights. Four years later, the city was re-incorporated into Greater Prussia.

A more progressive trend emerged in the early 1820s, marked by the construction of a new synagogue where prayers were recited and sung in German with organ accompaniment, and the establishment of a Jewish elementary school.

The population increased, and in 1880, there were 267 Jewish residents in the city (out of 18,000 total residents). They participated in money lending, crafts, and liberal professions, engaged in city life, and even served as municipal representatives.

Jerome Bonaparte, brother of Napoleon, mandated that all citizens in his kingdom adopt a surname. In September 1808, the family chose the name Wolfers. The first individual to incorporate this surname was Wolf Phillipp Wolfers, Samuel's grandfather and Omi's great-grandfather, two years prior to his death. In a family photograph from around 1840, his son, Isaac Wolf Wolfers, is depicted in a framed portrait either drawn or photographed, which is displayed on the wall behind the living family members. This photograph is also included in the family tree documentation.

Years ago, I printed the last page of the Book of Names from the Jewish community of Minden at the University of Frankfurt library. Therein a name of a woman is mentioned, yet it is difficult to decipher; she is identified as the wife of Zalman Wolfers from Minden, who passed away around the year 1820.

Christians and Jews have often moved to larger cities. The Wolfers family from Minden also relocated to Jewish communities in bigger urban areas.

Louise Wolfers, the daughter of Samuel Isaac Wolfers, the great-grandfather of Anna, married Louis Isenberg. Following tradition, she relocated to her husband's city, Hannover. Their daughter Clara Isenberg married Carl Mayer in 1880. She also followed her husband to Aachen. Carl and Clara were the parents of Anna. She was born there on 16.10.1884.

Omi, Anna, had four brothers and sisters: a twin brother and sister and two sisters. The twins Paula

Cöln-Nippes

Das neue Geschäftshaus von Gebrüder Bluhm

1905-1927
Kaufhaus "GEBRÜDER BLUHM" Köln-Nippes

Norbert Bluhm, who had a keen interest in photography. Norbert, who was known in the family as Onkel Norbert, was also an amateur graphic artist. He was responsible for decorating all of the albums in our possession. He suffered injuries in a car accident, resulting in paralysis, and ultimately perished in the Theresienstadt camp in 1943.

Opa was an esteemed merchant, known for his expertise and reputation. Furthermore, he had a penchant for elitism. He owned a luxury car and employed a private driver, Gottschalk, who chauffeured both him around the city and the family on weekends for excursions out of town. My grandfather, who often wore a top hat that I still possess, is featured in a 1909 photograph alongside all 60 employees of his department store, predominantly women, on an excursion. In this image, he is also seen wearing his signature top hat. However, on weekends, he would set aside time to tend to the house garden, utilizing a funnel and a hoe for his gardening activities.

An anecdote about my grandfather's department store, which he opened in 1909. In the 1980s, Nachman, Opa's son, visited Cologne. During a walk, he encountered a stranger and engaged in conversation, sharing the story of his family who once resided in the city. The stranger expressed surprise and informed Nachman that a calendar had recently been published featuring historical photographs, including one from the Bluhm department store. Nachman promptly acquired several copies of this calendar. Enclosed is an image of the relevant page.

A handwritten signature in cursive script that reads "Julius Bluhm". Below the signature, the word "Opa" is written in a similar cursive style.

CHAPTER ONE

JULIUS BLUHM, OPA
1870-1958

My knowledge of the Bluhm family extends to the mid-18th century. Please refer to the attached family tree for further details.

Julius Bluhm (1765-1835) was born in Zempelburg, a town currently known as Sepolno Krajenskie in Poland. During Julius' lifetime, this area was part of West Prussia.

In the 18th century, half of its inhabitants were Jews, most of them merchants or craftsmen. As competition increased, some of the Jews left the town. Apparently, Julius also left with his family for the neighboring town of Kossabude, which is also in Poland today and is called Kosobudy, about 60 km north of Zempelburg.

In 1812, a decree was issued ordering all Jews to receive surnames. Up until that point, the first names of the parents were added to Jewish names. (See Omi's family tree). To receive an agreeable surname, one had to pay a sum of money. This is the manner in which the distinguished name Bluhm was acquired.

Two of Julius' grandchildren married each other. Cousins Philippine Bennheim and Neumann Bluhm. They had ten children, one of whom was Julius Bluhm, Joseph, my grandfather, Opa.

Opa was born in 1870 in Kossabude. His father was a textile merchant. His family faced financial difficulties following the early death of his father, which left his mother struggling to support ten children. The children were placed with various relatives, and Julius was raised by one of his brothers, with whom he acquired the skills necessary to become a merchant. In 1905, at the age of 35, my grandfather moved to the city of Cologne. There he met my grandmother Anna Mayer, Hannah, whose family originated from the city of Minden. She was born in 1884 in the city of Aachen. They were married there in a magnificent wedding, in January 1910. My grandmother came from a more affluent family. Attached is her family tree, which traces its origins back to the 18th century. Additionally, there is a dedicated chapter detailing her family's history.

Cologne has maintained a Jewish community since the Roman era. Over the centuries, this community has faced various periods of unrest and displacement; however, members have continuously returned to re-establish their presence in the city. During the Weimar Republic, from 1919 to 1933, there were about 16,000 Jews in the city, roughly 3% of the city's residents. Most of the Jews were Reform, a minority were religious.

The concept of department stores emerged towards the end of the 19th century. The Jews were the first in Germany to take initiative in this area. The prominent department stores were owned by the Tietz, Israel, Wertheim, and Garson families. As many of my grandfather's brothers were textile merchants like him, they opened several department stores, each owned by one of the sons or a partnership between two of them. From 1905 to 1936, my grandfather and his brother Felix were partners in a large textile department store, namely "Bluhm Brothers".

In 1909, following their separation, my grandfather established a department store and hired 60 employees. In 1930, he was compelled to sell it due to the prevailing economic conditions. He also owned another department store specializing in women's clothing, located two buildings away from his larger establishment, which employed eight workers. In 1939, he sold the business for a modest sum shortly before immigrating to Israel. All of my grandfather's department stores were leased. He sold the reputation and inventory. Another department store was owned by his brother Leo. I found three postcards he wrote to Julius in 1906, asking for printing plates of the fabric patterns. Leo died that same year, 1906. In the 1920s, another Bluhm department store was operated by another brother,

THE BLUHM FAMILY
DIE FAMILIE BLUHM

